László Békési
Fotografie György Török

STALINOVA VÁLKA

SOVĚTSKÉ UNIFORMY A MILITÁRIE 1941-45

MILITARY AREA

AREA
MILITARY AREA

STALINOVA VÁLKA

SOVĚTSKÉ UNIFORMY A MILITÁRIE 1941-45

MILITARY AREA

Obsah

Název originálu:

Stalin's War: Soviet Uniforms & Militaria 1941–45 in Colour Photographs

ISBN 978-80-87124-08-6

Stalinova válka: Sovětské uniformy a militaria 1941–45

László Békési, György Török

Z anglického originálu Stalin's War: Soviet Uniforms & Militaria 1941–45 in Colour Photographs

Přeložil Dan Amcha

Obálka Martin Zhouf

Sazba Eva Petrová a Ivo Goldbach

Odpovědný redaktor Jan Kohlíček

Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s., Český Těšín

Vydala společnost DOBROVSKÝ, s. r. o. v edici AREA,

Květnového vítězství 1743/8, 149 00 Praha 4,

jako svou 11. publikaci.

V edici AREA vydání 1., Praha 2007

Předmluva

K napsání této knihy mě částečně inspirovaly zničené nebo odstraněné sovětské válečné památníky, které se dříve nacházely po celé střední Evropě, a také zákopy, které jsem vídal v dětství. Každou zimu jsem chodil sáňkovat na malý kopec na břehu Dunaje – v té době jsem ještě neměl ponětí, proč se mu říká Kopec vojáků, ale když jsem vyrostl, pochopil jsem to. Jednalo se o konec „Attilovy linie", která byla v roce 1944 okolo Budapešti vykopána ve třech pásech, aby maďarské hlavní město ochránila před postupujícím sovětským vojskem, a já se zde naučil rozeznávat klikaté stopy zapomenutých opěrných bodů.

Život se od té doby změnil. Od roku 1989 bylo mnoho ulic a náměstí v Budapešti přejmenováno, všechny památníky sovětského osvobození byly s jedinou výjimkou zničeny, nebo přesunuty daleko od centra města. Byly omezeny (někdo by řekl degradovány) na turistické atrakce nebo zábavní parky. Já je nazývám „koncentrační tábory soch a památníků", protože byly přesunuty násilím a nyní jsou hlídány a obklopeny ploty. Své místo pravděpodobně nikdy neopustí a – stejně jako klasičtí nuceně nasazení pracovníci – vytváří zisk pro určitou společnost.

Knihy o dějinách se dnes znovu přepisují a probíhá debata o roli Rudé armády. Jednou jsem však v televizním pořadu slyšel o dopise od jedné staré ruské paní, která do Budapešti jezdívala vzdát hold jménu svého otce na památníku osvobození poblíž místa, kde v roce 1944 padl. Když tam naposledy přijela v roce 2004, jména padlých sovětských vojáků zmizela – zeď byla vyhlazena, jako by tam jména ani nikdy nebyla. V mém rodném městě Dunakeszi nedaleko Budapešti byl sovětský památník také zničen a dvě další pamětní desky odsud byly odstraněny. Tyto desky byly původně odhaleny na památku obětí nacistů, které byly mučeny a zabity v radnici a na policejním ředitelství – kvůli svému původu nebo svým názorům. Svět se od roku 1945 výrazně změnil – myslím si ale, že zahlazovat takto naši historii není ani čestné, ani správné.

4. dubna roku 2005 bylo 60. výročí osvobození Maďarska od nacistů – nekonaly se však žádné oslavy. Byl to den ticha – v rozhlasovém zpravodajství se o výročí ani nezmínili. Ať již bylo utrpení od té doby jakékoliv, myslím si, že jsme zapomenuli příliš rychle. V této knize bych proto rád připomenul všechny oběti druhé světové války a obzvláště ty opomíjené a v současné době zapomenuté mladé sovětské vojáky, jejichž jména byla z památníků vymazána. Budiž jim země lehká.

LB
Budapešť
9. května 2005

Vojín letectva Rudé armády, 1941. Na jeho uniformě nehledejte žádné významné detaily – podívejte se přímo na něj. Bylo mu nejspíše 14 nebo 15 let.

Úvod

Toto je třetí z mé řady knih pro nakladatelství Crowood Press o sovětských uniformách a vojenských předmětech. Knihy na sebe navzájem navazují. První část (kniha Sovětské uniformy a militaria 1917 – 1991, vydaná v roce 2000 a v následujícím textu označovaná SUM) popisuje a zachycuje uniformy, odznaky, hodnosti, vyznamenání a vybavení Rudé (později Sovětské) armády, námořnictva včetně námořní pěchoty a námořního letectva, letectva a výsadkových oddílů. Druhá kniha (Uniformy a militaria KGB a Sovětské bezpečnosti 1917 – 1991, vydaná v roce 2002 a v textu označovaná KSSUM) se zabývá historií organizací a složek Výboru státní bezpečnosti a ministerstva vnitra – milic (policie), NKVD (později KGB), pohraniční stráže, jednotek ministerstva vnitra, jednotek OMON, Specnaz, vězeňské a celní služby, zaměstnanců soudů a pohotovostních oddílů – například požárního sboru.

Protože Rudá armáda během Velké vlastenecké války (jak byla v Sovětském svazu druhá světová válka označována) mezi lety 1941 a 1945 využívala velice rozmanité uniformy a vybavení, rozhodl jsem zaměřit tento svazek na polní uniformy a vybavení zejména z období let 1943 – 45. Tyto uniformy bylo možné vidět po celém válečném jevišti východní a střední Evropy od konce bitvy u Stalingradu až po závěrečné vítězství v Berlíně – staly se hlavním bodem zájmu historiků, sběratelů a historických skupin. Tato kniha proto přináší přirozené rozšíření a doplnění kapitol o druhé světové válce z knihy SUM, k nimž zde nalezneme několik odkazů. Při čtení této knihy bude užitečné, když budete mít knihu SUM po ruce.

Kniha začíná komentářem celé řady vzácných předmětů z doby před válkou a z počátku války. Některé z nich nám pomáhají objasnit vývoj vojenské symboliky pozdějších let. Původní carské symboly byly po Revoluci zavrženy ve prospěch symbolů nových, které symbolizovaly modernost a internacionalizmus. Na počátku roku 1943 se však některé tradiční carské symboly národní identity začaly opět používat. Zapomenutí carští hrdinové tak začali být znovu oslavováni jako vzory loajality a vlastenectví. Dalším úkolem této knihy je poukazovat na rozpor mezi přísnými oficiálními předpisy týkajícími se uniforem a skutečností, která byla mnohdy výrazně odlišná. Tyto odchylky odrážejí tvořivost a schopnosti vojáků v době rozsáhlého nedostatku vybavení a materiálu.

Protože předchozí svazky uváděly na zadní záložce i moji poštovní a emailovou adresu, obdržel jsem od kolegů badatelů mnoho užitečných a povzbudivých zpráv – a také několik neméně cenných oprav. (Pár dní před dokončením tohoto textu mě jeden starý a respektovaný maďarský vojenský historik přiměl přefotografovat rekonstruované fotografie důstojníků NKVD z mé druhé knihy – trval na tom, že si příslušníci NKVD nikdy nelеštili boty tak elegantně jako na našich obrázcích...) I čtenáře této knihy vyzývám, aby mě neváhali kontaktovat s informacemi a dotazy.

Několik poznámek ke stylu a terminologii: ruské znaky (například nápisy na výložkách) jsou v tomto textu pro ty, kteří nehovoří rusky, přepsány v latinských ekvivalentech původní azbuky. Barva polní uniformy Rudé armády byla v ruštině popisována jako „olivová“. V odstínech této „maskovací barvy“ (zaščitnij cvět) však ve skutečnosti panovala značná rozmanitost, sahající od olivově zelené, hráškově zelené, až po střední a tmavou hnědou a světlou pískovou khaki. V tomto textu používám jednoduše výraz khaki, ve smyslu klasické vojenské nahnědlé šedozelené barvy. Vojenský svrchník šiněl měl naproti tomu jasně šedohnědý odstín.

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych vyjádřil své díky následujícím lidem, kteří trpělivě obětovali svůj čas a stáli modelem pro fotografie v této knize – Zoltán Csaba, Zoltán Dósa, Balázs Jásdi, Monika Nyul, Sergej Naumovič Semjonov, György Somodi a Zoltán Vass. Také chci poděkovat Koichirovi Ikezawovi a Raizukovi Hirasawovi z tokijského Vojensko-historického klubu Rudé armády a českého Sovětského vojensko-historického klubu. Za přátelské rady během let děkuji také profesoru dr. Istvánovi Kajtárovi.

DOPORUČENÁ LITERATURA A DALŠÍ ČETBA

V angličtině:
Lászlo Békési, *Soviet Uniforms & Militaria 1917 – 1991 in Colour Photographs*, The Crowood Press, 2000
Lászlo Békési, *KGB & Soviet Security Uniforms & Militaria 1917 – 1991*, The Crowood Press, 2002
Lászlo Békési, „The Return of Tsarist Symbols in the Great Patriotic War“, disertační práce na doktorát sociologie
M. Děgtjarev, V. Krylov & A. Kulinsky, *The Weapons of Kalashnikov*, výstavní katalog, Muzeum dělostřelectva, Petrohrad, bez data
V. A. Durov, *Russian and Soviet Military Awards*, Order of Lenin, Státní historické muzeum, 1990
M. Furlan, *Soviet Army Insignia 1917 – 1985*, Military House, Toronto, 1988
O. V. Haritonov, *Soviet Military Uniforms and Insignia*, Alga-Fung, Petrohrad, 1993
Vladimir Karpov, *Russia at War 1941 – 45*, Vendome Press, New York, 1987
I. I. Ličickij, *Art of Russian Miniature*, katalog odznaků, Udača, Lvov, 1995
Andrew Mollo, *Naval, Marine and Air Force Uniforms of World War II*, Blandford Press, Poole, 1975
Andrew Mollo, *The Armed Forces of World War II*, Orbis, Londýn, 1981
G. A. Puntikov, *Orders and Medals of the USSR*, Novosti, Moskva, 1990
Henry Sakaida, Heroes of the Soviet Union 1941 – 45, Osprey (Elite No. 111), Oxford, 2004
Henry Sakaida, *Heroines of the Soviet Union 1941 – 45*, Osprey (Elite No. 90), Oxford, 2003
A. Shalito, I. Savčenkov & Andrew Mollo, *Red Army Uniforms of World War II*, Windrow 7 Greene (Europa Militaria No. 14), Londýn, 1993 (následně The Crowood Press)
Steven Zaloga, *Red Army of the Great Patriotic War 1941 – 45*, Osprey (Men-at-Arms No. 216), Londýn, 1989

V ruštině:
V. M. Galajko, *Symboly národa*, Vojenizdat (Vydavatelství ministerstva obrany), Moskva, 1990
P. P. Ganičev, *Vojenské hodnosti*, DOSAAF (Nakladatelství přátel sovětské armády a námořnictva), Moskva, 1990
I. A. Horobrih & A. S. Domank, *Odznaky vojenské statečnosti*, DOSAAF, 1990
G. A. Kolesnikov & A. M. Rožkov, *Řády a medaile SSSR*, Vojenizdat, 1983
V. D. Krivcov, *Variace (průvodce sběratele)*, části 1 a 2, Moskva, 1995 & 1996
V. V. Lavrentjev & P. D. Kazakov, *Velká vlastenecká válka*, Vojenizdat, 1984
Pavel Lipatov, *Uniformy Rudé armády a Wehrmachtu z Východní fronty*, Technika-Mologježdi, Moskva, 1995
N. V. Ogarkov (editor), *Sovětská vojenská encyklopedie*, svazky 1 – 8, ministerstvo obrany, Moskva, 1980
A. Volodin & N. Merlaj, *Medaile SSSR*, Petčatnyj Dvor, Petrohrad, 1997
A. B. Žuk, *Průvodce palnými zbraněmi*, Vojenizdat, 1993

(Nahoře) *Studentské identifikační karty. Leningrad, 2. června 1941: studentská karta mladé dívky pro její nadcházející studia na Leningradské akademii Lidového výboru lesnictví. Fakultu lesního inženýrství a ekonomie měla navštěvovat od září. Kyjev, 26. června 1941: poznámka ve studentské knížce armádního důstojníka, že bude na Kyjevském institutu medicíny Lidového zdravotního výboru nastupovat do třetího roku doktorského studia.*

Oba studenti byli pravděpodobně v červnu roku 1941 šťastní a úspěšní. Těšili se výhodám sociální mobility, která byla minimálně srovnatelná se situací v kterékoliv jiné společnosti tehdejšího světa, kdy synové a dcery dělníků a negramotných rolníků mohli najednou začít navštěvovat školy, střední školy i univerzity. Záznamy z června 1941 jsou však posledními zápisy v jejich studentských kartách. Do školy se nikdy nevrátili, aby studia dokončili. Toho měsíce totiž vypukl mezi nejsilnějšími a nejkrutějšími ideologickými světovými diktaturami největší konflikt moderní historie, souboj o Lebensraum a geopolitickou moc – ten navždy zničil naplánované životy desítek milionů mužů a žen.

(Vpravo) *Osobní knížky vojáků Velké vlastenecké války z roku 1941 byly ekvivalentem vojenských knížek západních vojáků. Tyto dokumenty byly chatrné kvality a kromě rudé hvězdy na nich nebyly žádné ozdobné symboly. V druhé polovině roku 1941 jednotlivé hodnosti rychle zaplnili noví dobrovolníci a branci. Ve vojenských knížkách nebyly fotografie – na nafocení milionů podobizen během několika měsíců nebyl čas ani filmy. V knížkách nalezneme pouze nejdůležitější informace a seznam základního vybavení, které vojáci fasovali – každý muž obdržel pár nízkých bot, pásek, pouzdro na náboje, čepici pilotku, košili gymnastjorku a kalhoty. Takovéto dokumenty obdrželo během války snad 30 milionů mužů a žen. Alespoň 11 milionů se jich nikdy nevrátilo domů – a to jsou jen ti,o nichž se ví, že padli, nebo zmizeli. Z přibližně šesti milionů vojáků, kteří padli do zajetí, jich ve vězení nebo v zajateckých táborech zahynula více než polovina.*

Cesta k druhé světové válce:

CYKLY V SOVĚTSKÉ VOJENSKÉ SYMBOLICE

Sovětské válečné úsilí a viditelná symbolika, kterou znázorňovaly sovětské uniformy, čerpaly ze dvou naprosto odlišných tradic – tradice starého carského Ruska a tradice nového sovětského státu. Původní sovětská válečná propaganda byla založena na dědictví Revoluce roku 1917 a vítězství Rudé armády v občanské válce let 1917 – 22. Lidé byli povzbuzováni k boji, k aktivnímu přístupu v každé oblasti národní aktivity, aby tak ochraňovali „hrdinné úspěchy proletariátu". Brzy po vypuknutí války a po počátečních katastrofálních prohrách byli sovětští vůdcové nuceni přiznat, že se tato komunistická propaganda míjí účinkem.

Mezi ideologicky motivovaným vedením a běžnými občany SSSR zela ohromná komunikační propast – ve skutečnosti se jednalo o dva naprosto odlišné Sovětské svazy. Oficiální identitu národa ztělesňovaly obrazy prosazované komunistickým vedením – modernizace a industrializace symbolizované vodními elektrárnami (které byly vyobrazeny na mnoha komunistických řádech a osvědčeních); moderními městy, kde žily loajální masy komunistických dělníků a přesvědčených intelektuálů; venkovskými vesnicemi, kde se šťastní a úspěšní pracovníci kolektivních farem – kolchozů – těšili z výhod elektřiny a traktorů Stalinec.

Jiný, naprosto odlišný Sovětský svaz, představoval každodenní realitu, které čelili lidé živořící pod krutou diktaturou komunistické strany. Lidé, kteří přežili několik desetiletí ničivé občanské války, rozsáhlého hladomoru a v poslední době i nemilosrdných a nesmyslných čistek, žili duchem v Rusku, které čerpalo sílu odolávat z prastarých tradic: podle svého původu a vzdělání z východní ortodoxní víry, lidových písní a příběhů, z kozáckých tradic a hluboké lásky k přírodě, nebo z odkazu známých klasických spisovatelů a malířů, z ruského baletu nebo z krásy Petrohradu. Psychologická síla rudé hvězdy a srpu a kladiva působila v sovětské společnosti spolu se silou ortodoxního kříže.

Sovětští vůdcové si minimálně od počátku roku 1943 začali uvědomovat, že masy není možné dostatečně navnadit lákadly založenými na komunistické ideologii, jelikož jejich skutečné zkušenosti jí mnohdy neodpovídaly – opět se proto obrátili k předrevolučnímu jazyku a symbolice. Vlastenecké projevy, plakáty, filmy, jména válečných lodí a názvy vojenských akademií, tituly a styl vyznamenání – to všechno najednou vycházelo z oživeného kultu středověkých i pozdějších ruských hrdinů. Některé znaky carské vojenské uniformy, v době revoluce zapomenuté – a dokonce hanobené, byly také oživeny. V roce 1943 byly také znovuotevřeny kostely a kněží dostali za úkol povzbuzovat obyvatelstvo.

Již se nejednalo o válku komunistické strany, ale o patriotickou, nacionalistickou válku za mateřskou zem – o Velkou vlasteneckou válku, stejně jako v době Napoleonovy invaze. Do čela armádního vydavatelství Vojenizdat, které řídilo psanou propagandu od konce roku 1942, byl dosazen původní carský hrdina a pozdější carský vojenský vyslanec v Paříži Alexej Alexejevič Ignaťjev. Boris Michaljovič Šapošnikov, hluboce věřící hrdina první světové války, se stal maršálem Sovětského svazu. V Leningradu, Moskvě a Stalingradu začali kněží na náboženských průvodech nosit ikony. Kněží psali úvodníky pro titulní strany deníku Pravda a hovořili v rádiu. Obrázky na těchto stránkách ilustrují kořeny tohoto oživeného ruského patriotismu – ideologie, jejíž příspěvek ke konečnému vítězství byl stejně důležitý jako tanky a dělostřelectvo Rudé armády.

(Vlevo) *Na této pohlednici vidíme Stalina s maršálem Klimentem Vorošilovem v Kremlu koncem 30. let 20. století. Povšimněte si kontrastu mezi jejich úbory – můžeme říci, že představují na jedné straně „čistou" revoluční formu a na straně druhé barevný vojenský styl řídící se „buržoazními a nacionalistickými" normami. Stalin má na sobě jednoduchý vojenský kabát, který se používal již od Revoluce. Zapínal se na poutka a nezdobily jej žádné odznaky ani viditelné knoflíky. Vorošilov je oblečen v uniformě maršála Sovětského svazu zavedené v roce 1935 s velikými zlatými a rudými odznaky. Na nohou má jezdecké boty s ostruhami. Později na tento barevný zdobný styl se svou bílou letní uniformou a zlatě vyšívanými výložkami přešel i Stalin.*

(Vpravo) *Vlastenecký duch: carské pouzdro na cigarety od společnosti Fabergé vyrobené v Petrohradu v roce 1914. Jemně opracované lakované stříbrné pouzdro zdobí carská koruna a jedno z hesel Nikolaje II.: „Oddanost, statečnost a víra." Car tato pouzdra rozdával jako vyznamenání důstojníkům, kteří v prvním roce první světové války projevili odvahu a oddanost. Zvyk rozdávat umělecké předměty jako vojenská vyznamenání měl v Rusku dlouhou tradici – udržoval se již od středověku. V carských dobách k tomuto účelu sloužily jubilejní mince, meče, dýky, trumpety, ozdobné límce (okruží) a poháry, později i šavle „šašky", pistole a prapory. Těchto speciálně vyrobených a jedinečných předmětů si vojáci cenili alespoň tak jako běžných vyznamenání ve formě medailí a řádů. Na tomto pouzdru (dole) nalezneme stříbrný punc – dvouhlavou carskou orlici a iniciály mistra společnosti Fabergé Fedora Afanasijeva.*

(Vlevo) *Vlastenecký duch: čepice vojáka carské ruské armády, okolo roku 1916. Jde o lehký typ určený pro letní využití z poslední fáze první světové války. Čepice je vyrobena ze stejné látky, jaká se používala na výrobu pytlů na mouku – pásek je zevnitř vyztužen složenými novinami. Takovéto furašky byly běžnými pokrývkami hlavy, které za občanské války nosily obě strany – příslušníci Rudé armády si romanovskou kokardu (od středu oranžovou, černou a bílou) strhávali, bílí si je na čepici ponechávali. Carské barvy – oranžová a černá – se v sovětských časech opět objevily: na stuhách Řádu slávy a medaile „Za vítězství nad Německem" z období druhé světové války a na štítkách čepic námořních stráží. Tradiční ovál se v roce 1955 stal „novým" tvarem odznaků na čepicích sovětských důstojníků všech druhů vojsk a složek.*

Jedním ze způsobů datace neznámých ruských předmětů z počátku 20. století je důkladné prozkoumání písma – po Revoluci byla azbuka zjednodušena a na dřívějších předmětech tak nalezneme i znaky, které se po roce 1918 přestaly používat.

(Vlevo) *Revoluční duch: osobní předměty veterána občanské války. Ochranná pouzdra na kapesní hodinky byly v tomto období velmi oblíbená. První verze Řádu rudého praporu z roku 1918 se namísto stužky na zavěšení připevňovala závitem na zadní straně. Někdy se však nosil provlečený rudou kokardou. Většina odznaku zpočátku nesla ve spodní části nápis „RSFSR" – Ruská sovětská republika. Ostatní republiky původně používaly své verze s vlastními národními symboly a dokonce i jazyky – před Revolucí používaly některé středoasijské národy tureckou nebo arabskou abecedu, i když později všechny až na Arménii přejaly azbuku. Po vzniku Sovětského svazu se od 1. srpna roku 1924 začal Řád používat pouze v této jediné verzi s nápisem „SSSR". Od roku 1943 býval Řád zavěšen na stužce s dvěma červenými proužky stejné šíře po krajích a jedním bílým uprostřed. Stužky lemovaly úzké bílé okraje. Rudý prapor a několik dalších řádů bylo možné získat i kolektivně – skupinou pracovníků (například redakčním kruhem deníku Pravda – odtud pochází i zbarvení jeho tiráže) nebo jednotkou ozbrojených sil.*

(Vpravo) *Internacionalismus: Organizace MOPR (Mezinárodní organizace pro pomoc revolucionářům) byla založena v roce 1922, kdy sice ještě stále zuřila občanská válka, ale sovětské vedení se již cítilo dostatečně jisté, aby svůj vliv rozšířilo na ideologický boj v zahraničí. Tento odznak z roku 1928 symbolizuje politického vězně, který ze zamřížovaného okna vězeňské cely mává rudým praporem. Organizace MOPR také využívala protirasistické symboly, symboly solidarity a symbolu zeměkoule přetrhávající své okovy. SSSR v několika zemích vyjednal propuštění politických vězňů do Ruska – například Mátyáse Rákosiho, vůdce maďarského komunistického hnutí, po jeho účasti ve španělské občanské válce.*

(Vlevo) *V letech 1918 – 1922 byl prvním oficiálním revolučním symbolem Dělnicko-rolnické Rudé armády (RKKA) kladivo a pluh na rudé hvězdě – symbol představoval jednotu městského proletariátu a venkovských farmářů. Býval vyobrazen na náprsních odznacích a –jako zde – také na knoflících a čepicových odznacích. Rudý lak se z této hvězdy nošené na čepici dávno oloupal. Povšimněte si, že tvar hvězdy je hranatější než u pozdějšího symbolu. Motiv srpu a kladiva se poprvé objevil v roce 1919 na nášivkách označujících hodnost, které se nosily na předloktí.*

(Nahoře) *Na této fotografii vidíme ukázky prvních rukávových nášivek RKKA spolu s vojenskými knížkami aktivních a záložních členů RKKA z 20. let. 20. století. Takovéto vzory – různě barevné a s různými detaily – se pro různé typy jednotek postupně zaváděly od roku 1919. Zkřížené pušky a malinová červeň označují pěchotu (kterou budeme v tomto textu někdy označovat ruským výrazem – tedy jako „pušky“), zkřížený meč a puška a modrá barva označovaly příslušníky konvojů a černá barva velitelství konvojů. Vyšívání bylo pro většinu jednotek žluté. Zlaté bylo vyhrazeno pro vojáky vyznamenané Řádem rudého praporu a stříbrné používali vojáci, kteří byli zraněni, nebo veteráni s více než rokem odslouženým v občanské válce, kteří se aktivně zúčastnili bojů. Dělostřelectvo mělo černou nášivku ve tvaru kulky se zkříženými děly a jezdecké oddíly modrou nášivku ve tvaru podkovy se zkříženými šavlemi. Všechny tyto a další nášivky (pro řidiče, ženisty, personál vojenského soudu atd.) sdílely motiv vycházejícího slunce a rudé hvězdy.*

Tvar diamantu hrál v symbolice Rudé armády vždy důležitou roli. Límcové nášivky velitelů armády, armádních sborů, divizí a brigád zdobily od jednoho až po čtyři smaltované odznaky ve tvaru diamantu. Před rokem 1914 byl tvar diamantu základem rukávových nášivek železničních oddílů, za druhé světové války jej bylo možné vidět na nášivkách protitankového dělostřelectva (viz str. 19), u pracovníků řízení dopravy armády i milic (viz KSSUM, str. 38). Po roce 1945 zdobil výsadkáře, tankové jednotky jej také používaly jako polní náprsní nášivky (viz SUM, str. 97). Nacházel se i na promočních odznacích akademie.

Po většinu sovětského období se rukávové nášivky nosily na levém nadloktí, s několika výjimkami v 80. letech. Hvězdy námořních velitelů a komisařů a rukávové nášivky příslušníků NKVD se za druhé světové války nosily na obou rukou. Většina barev jednotlivých druhů vojsk, které se začaly používat po roce 1919, se za více než pět desetiletí nezměnila – tmavomodrá pro kavalerii, malinově červená pro „pušky“, zelená pro pohraniční stráž, černá pro dělostřelectvo a tankové jednotky, světle modrá pro letectvo apod. Systém barev byl zjednodušen až v letech 1969 – 70.

(Dole) *Rukávová nášivka příslušníka letectva Rudé armády, 1922. Hvězda se stříbrnými křídly se používala pro příslušníky letectva mimo piloty (ti měli černá křídla) a pozorovatele (zlatá křídla).*

(Nahoře) *Límcový odznak prvních obrněných jednotek, 1923 – 23. Odznak kombinuje okřídlené kolo, které označovalo mobilitu, s bleskem, štítem a mečem s širokou čepelí, které měly odkazovat ke středověké těžké kavalerii. Protože štít a meč byly ve stejném období zvoleny také jako symboly organizace státní bezpečnosti, byl tento odznak brzy pozměněn – od roku 1924 začali tankisté na límcích používat různé odznaky ve tvaru tanku.*

(Vlevo nahoře) *Služební předpisy, 20. léta 20. století. První služební předpisy byly uveřejněny s předmluvou od Michaila Frunzeho, hrdiny Revoluce a občanské války. Politické vzdělání bylo vždy považováno za stejně důležité jako vojenské znalosti a výcvik.*

(Vlevo) *Rukávová nášivka elektrikáře námořního dělostřelectva. Není známo, kdy široká paleta nášivek námořních specialistů vznikla, poprvé se však o nich zmiňují předpisy o námořních uniformách z roku 1934. Podobné rukávové nášivky, které původně označovaly kvalifikaci v různých oborech, se v carském námořnictvu nosily již od roku 1881. V té době nášivky podobné této označovaly námořníky pracující s elektrickými bateriemi (v ruštině galvaner podle raných baterií s elektrickými galvanickými články). Protože námořní nášivky neobsahovaly žádné ideologické symboly, měnily se carské vzory pouze postupně a tyto změny vycházely hlavně z technického pokroku. Některé další ukázky z období druhé světové války naleznete na straně 56.*

Válečná léta

Přestože Velká vlastenecká válka oficiálně vypukla 22. června roku 1941, je účelné se ptát, zda ve skutečnosti nezačala již dříve – řekněme japonským pokusem o invazi Mongolska v roce 1938? Nebo rozdělením Polska mezi nacisty a Sověty v roce 1939? Sovětský svaz byl se svými protivníky navenek i uvnitř svého teritoria svým způsobem ve válce již od Revoluce v roce 1917. Pokud komunistické úřady žádným nepřátelům nečelily, vytvořily si je, ať již to byli „bohatí rolníci", „kontrarevoluční sabotéři", etnické menšiny, nebo intelektuálové; nebo prostě bojovaly s přírodou a snažily se budovat kanály a přehrazovat řeky.

STRÁŽ NKVD, TÁBORY GULAG, ZIMA 1939/40

Sovětský Lidový komisariát vnitra (NKVD) prošel ve své organizaci i názvu různými proměnami a dlouho po druhé světové válce se konečně v březnu roku 1954 stal KGB (viz KSSUM). NKVD byl komplexním státem ve státě – řídil vše od pohraniční bezpečnosti až po hasiče, od policie po statistický úřad, od věznic a pracovních táborů až po bezpečnost hlavních průmyslových objektů. Obávaný a nenáviděný Lavrentij Berija byl jako hlava NKVD téměř stejně mocný jako Stalin (nad jehož mrtvým tělem neměl v roce 1953 příliš času se škodolibě radovat – jeho kolegové jej nechali nenápadně popravit).

V chladném počasí nosili vojáci přes svrchník šiněl rozmanité kožichy z ovčí kůže, různé délky a barvy (bílé, černé nebo smíšené) a s různými límci. Knoflíky bývaly mosazné – někdy s motivy srpu a kladiva a hvězdy, někdy bez nich – nebo prostě kostěné nebo bakelitové. Vyráběly se ve větších velikostech, aby se daly snadno zapínat prsty v rukavicích.

Jednalo se o poslední zimu, kdy se ještě oficiálně nosila látková helma budjonovka, i když v praxi její používání přetrvávalo i nadále. V druhé polovině roku 1940 je začaly jednotky Rudé armády i NKVD postupně nahrazovat takzvanými ušankami lemovanými vlnou a vybavenými vlněnými klapkami na uši, které lépe chránily před zimou. Budjonovky se v zimní válce proti Finsku v roce 1939 ukázaly být nedostatečné. V předních liniích je však – stejně jako jiné zastaralé předměty – bylo v omezeném počtu možné vidět až do jara roku 1945.

Jako zbraň hlídač používá pušku Mosin Nagant vzor 1891/30 ráže 7,62 mm. Detaily dalších modelů používaných za války naleznete na stranách 106 – 109.

Zde vidíme dvě různé verze budjonovky (neboli šlemu) – první je světle šedá čepice příslušníků Rudé armády **(vlevo nahoře)** *– její odstín byl původně pravděpodobně „ocelově šedý", který preferovaly obrněné jednotky, druhá je verze NKVD* **(nahoře)**. *Vyšší „věžička" u druhé čepice obecně značí starší datum výroby. Armádní čepice je vzácnou ukázkou polní čepice bez tradiční látkové hvězdy pod odznakem. Čepici NKVD snadno rozpoznáme podle „cihlově rudého" odstínu látkové hvězdy – takový používaly výhradně jednotky vnitřní bezpečnosti, a to i na límcové nášivky a pásky čepic se štítkem. Obě tyto čepice mají malé regulační knoflíky s černou povrchovou úpravou a s hvězdou, srpem a kladivem a větší mosazné rudě lakované odznaky. Povšimněte si řešení klapek na uši do chladného počasí. Klapky budjonovky a pozdější ušanky se mohly nosit svěšené pouze se svolením velícího důstojníka, a to když teplota klesla pod –10 °C.*

(Vlevo) *Stará mosazná petrolejová lampa, kterou používaly stráže, hlídky a železniční oddíly. K dispozici bylo pouze velmi málo baterek na baterie a vojáci si tak za války velice cenili ukořistěných německých modelů.*

(Vlevo nahoře) *Nouzová brašna na munici z carského období, 1916. Díky nedostatku veškerého vybavení byly ve 20. a 30. letech 20. století a zejména za druhé světové války znovu rozdělovány zbytky zásob zastaralého vybavení carské armády – to bylo často podřadné kvality. (I samotná budjonovka, která se považuje za typicky sovětský předmět, byla ve skutečnosti původně navržena v roce 1913 při příležitosti oslav 300. výročí Romanovské dynastie.) Tato brašna byla pro carskou armádu vyrobena v roce 1916. Je z velmi nekvalitního materiálu, jen o málo lepšího než obyčejná pytlovina. Tradiční kožené brašny na opasek se díky nedostatku času, kůže a kvalifikované pracovní síly nevyráběly v dostatečném množství. Kusy ze zásob carské armády byly od druhé poloviny 30. let 20. století znovu orazítkovány (tento exemplář v roce 1935) a znovu rozděleny, zejména strážím – například příslušníkům ochrany konvojů, hlídkám VOHR NKVD u průmyslových objektů, strážím ohromné sítě táborů Gulag a později také strážcům v táborech válečných zajatců. V první části války se stejně tak často používaly velké carské jednodílné kožené boxy na náboje do pušek Mosin.*

(Nahoře) *Povšimněte si rozmanitosti razítek na těchto ukázkách. Razítka z carského a raného sovětského období obvykle vybledla nebo zmizela po několika vypráních. Data, výrobní identifikační znaky a značky kontroly kvality jsou dnes na oblečení nebo látkovém vybavení těžko k nalezení. Razítka, která jsou příliš zřetelná, mohou být znamením pozdějšího falšování.*

(Vlevo) *Detail razítek carské armády. Vidíme na nich datum ze srpna roku 1916, carský erb nad zkříženými meči (armádní kontrola kvality) a razítko ruské společnosti Mars.*

(Vlevo) *Studiový portrét příslušníka kavalérie, 1940 – 41, pózujícího v khaki budjonovce, khaki gymnastjorce, tmavomodrých jezdeckých kalhotách a vysokých botách. Budjonovka má nízkou „věžičku" pozdního úsporného modelu. Rudě lakovaná hvězda je našita na látkovém podkladu ve tvaru hvězdy v modré barvě kavalerie. Povšimněte si způsobu předního zapínání a délky gymnastjorky – tato verze s ležatým límcem se používala od roku 1935 až do zavedení výložek v lednu roku 1943. Odstřelovači si mezi rokem 1937 a reformami roku 1943 směli podél okraje zapínání přidat svislé malinově červené lemování.*

Límcové nášivky je obtížné objasnit. Pod lupou uvidíme běžné černé lemování, ale také široký ústřední pruh ve světlejším odstínu, než byla základní modrá barva kavalerie. Nařízení z listopadu roku 1940 zavedlo pro poddůstojníky černý ústřední pruh – tento voják však na nášivkách nemá červeně lakované trojúhelníky poddůstojníka. Také na nich nenajdeme předpisový odznak kavalerie – zkřížené šavle na podkově, který by měl být pro všechny hodnosti připevněn uprostřed jejich konci. Namísto toho v jejich horním zadním rohu vidíme pouze mosazný trojúhelník, který byl pro všechny hodnosti zaveden nařízením z listopadu roku 1940.

Na počátku války se vojáci mohli pyšnit pouze málo dekoracemi a často místo nich nosili různá střelecká a sportovní ocenění, nebo odznaky Červeného kříže, protichemických organizací nebo organizace protivzdušné obrany (Osoaviachimu). Povšimněte si koženého jezdeckého vybavení – opasku s přezkou s jedním trnem, dvou šlí a připnuté šavle šaška. Alternativou bylo zavěsit šavli na jediný úzký popruh přímo přes pravé rameno.

(Vpravo) *Zima 1940/41: v tomto přechodném období používaly všechny jednotky a hodnosti jak budjonovky, tak i nové ušanky. Povšimněte si, že obě čepice jsou nové. Oba vojáci mají podle nařízení z roku 1935 malinově červené límcové nášivky s odznakem pěchoty – zkříženými puškami na bíle lakovaném terči.*

(Vpravo nahoře) *Rekonstrukce vojáků pěšího pluku tohoto období v budjonovkách a šinělech. Muž nalevo má na sobě ovinovačky a šněrovací kotníkové boty (ty vojáci často fasovali z důvodu nedostatku klasických vysokých bot), brašnu na munici do pušky zavěšenou na opasku a jednoduchý pytlovitý batoh s ramenními a hrudními popruhy z plátna. Límcové nášivky ve tvaru kosočtverce – zde malinově červené s černým horním okrajem a odznakem „pušek" – se na zimnících nenosily vždy. Tato scéna byla zrekonstruována podle asijských jednotek východního velení Rudé armády. (Se svolením japonského Vojensko-historického klubu Rudé armády, Tokio.)*

(Vlevo) *Knoflík VOHR, vzor 1934. Vojennizirovannaja Ochrana, tedy „ozbrojená stráž“, byla součástí organizace státní bezpečnosti NKVD. Za úkol měla chránit důležité továrny, elektrárny, obchody a podobně. Členové byli většinou vysloužilí policisté nebo vojáci a VOHR se částečně podobala domobraně. Jejich uniformy a odznaky se čas od času měnily, ale tmavě zelená barva na lemování uniforem a čepic pilotka, stuhách na čepicích se štítkem a na límcových nášivkách zůstávala. V roce 1934 se do jejich znaku dostaly zkřížené pušky – někdy, jako na tomto starém bíle lakovaném knoflíku, i s připevněnými bajonety. Některé specializované jednotky VOHR NKVD, které střežily přístavy a konvoje, měly vlastní odznaky a uniformy.*

Od roku 1923 používali knoflíky mosazné barvy pouze vysocí důstojníci – například důstojníci vojenských vzdělávacích institucí. Všechny nižší hodnosti Rudé armády, milic a dalších ozbrojených složek používaly bílé kovové knoflíky až do roku 1935, kdy všechny složky přešly na žluté kovové knoflíky. Za války se z důvodu nedostatku mosazi a menší nápadnosti opět začaly používat obyčejné železné nebo na černo natřené knoflíky. Někdy je možné nalézt kusy oblečení s našitými knoflíky Rudé armády i VOHR – používalo se jednoduše všechno, co bylo k dispozici.

(Nahoře) *Medaile Za vynikající výsledky v práci a Za vojenskou chrabrost zavedené v roce 1938. Spolu s medailí K 20. výročí vzniku Rudé armády z téhož roku šlo o první z desítek různých medailí, které komunistický stát uděloval za různé výkony. Medaile za chrabrost byla udělena asi pěti milionům lidí. První verze se nosily na takovýchto jednoduchých rudých stužkách. Medaile se záměrně vyhýbaly jakékoliv podobnosti s carskými poctami. Po reformě uniforem v roce 1943 se všechny již existující i nové medaile začaly vydávat s vícebarevnými stužkami v carském stylu – stužky byly složeny do klasického tvaru pětiúhelníku (viz strany 136 – 137).*

Mezi první, kdo získali medaili Za vynikající výsledky v práci, patřili i Alexandrovci – členové pěveckého a tanečního souboru Rudé armády. Medaili získali při příležitosti desátého výročí vzniku souboru v Dálněvýchodním vojenském okruhu. Úkolem souboru bylo bavit vojáky daleko od domova. Alexandr V. Alexandrov byl skladatelem sovětské hymny a jeho soubor se stal nejznámější uměleckou skupinou v SSSR. Nejprve sestával pouze z 12 členů, později se však rozrostl na přibližně 400 hudebníků, zpěváků a tanečníků, kteří koncertovali po celém světě. Svůj program typicky otvírali Kalinkou a Moskevskými nocemi – jejich repertoár zahrnoval také mnoho známých vojenských písní z období Velké vlastenecké války.

(Vpravo) *Rukávová nášivka NKVD, počátek 40. let 20. století. Nášivka symbolizuje motiv meče a štítu. Ve 30. a 40. letech se odznaky NKVD vyráběly na látkovém pozadí v tradiční cihlově červené barvě. Když si voják nášivku připevnil k uniformě na obou nadloktích, vystřihl z látky ovál, který tvar štítu lemoval.*

Přestože rukávové nášivky mají v Rudé armádě dlouhou tradici, za druhé světové války byly pouze vzácným rozlišujícím znakem příslušníků některých elitních jednotek nebo posádek – mezi ně patřili například důstojníci NKVD a političtí komisaři.

(Nahoře) *Rukávové nášivky pilota vojenského letectva a pilota balonu. SSSR používal řízené balony pro lokální průzkum minimálně do roku 1944 – šlo o běžné barážní balony s malými koši pro jednoho nebo dva muže. Nebezpečnost tohoto archaického postupu v prvních letech naprosté vzdušné převahy Němců není třeba zdůrazňovat.*

Rukávové nášivky VVS (Vzdušných sil), které se nosily za druhé světové války, byly zavedeny již v roce 1924 – zkřížené meče na okřídlené vrtuli pro piloty, křídla s kotvou pro piloty balonů a zkřížené nástroje pro techniky a mechaniky. Nášivky se vyráběly z různých barevných podkladů, aby ladily s uniformami – např. tmavě modré pro přehlídkový oblek, bílé pro letní přehlídkovou uniformu a šedé pro zimní kabáty. Nášivky se vystřihovaly do celé řady různých tvarů (na jedné fotografii v SUM, str. 22, můžeme vidět hned tři verze). Vojáci si je vystřihovali a přišívali sami. Letecké nášivky byly oficiálně zrušeny nařízením o uniformách z roku 1943, někteří piloti je však nosili i nadále.

(Vpravo) *Seržant první třídy, letectvo Rudé armády, 1941. Tato hodnost byla zavedena v roce 1940 a nahradila původního „velitele letky" se stejnými odznaky na límci – dvěma rudě lakovanými trojúhelníky před odznakem druhu vojska na světle modrém podkladu. Rukávové nášivky VVS nosily na levém nadloktí všechny kvalifikované hodnosti, ne pouze důstojníci. Povšimněte si také odznaku výsadkářského oprávnění na levé náprsní kapse. Počátek používání parašutistických odznaků se datuje do první poloviny 30. let.*

(Na protější straně dole a nahoře) *Protitankové dělostřelectvo, 1944. Na levém nadloktí příslušníků tohoto oddílu vidíme jedinou rukávovou nášivku, kterou za války pozemní síly Rudé armády používaly. Nášivka (vpravo) měla tvar vodorovného černého kosočtverce lemovaného šarlatovou linkou. Na ní se nacházel buď mosazný límcový odznak dělostřelectva, nebo prostě namalované zkřížené kanony stejné velikosti ve žluté barvě. Takovýto odznak byl znamením velké prestiže příslušníků protitankového dělostřelectva, kteří na sebe brali velké riziko – očekávalo se od nich, že budou pálit, dokud je tanky Panzer nedostihnou. I po zavedení těžkých zbraní ráže 76,2 mm se počítalo s tím, že na každé dva nebo tři zničené tanky padne jedno protitankové dělo a jeho posádka – se staršími 45mm děly byl poměr zhruba jedna ku jedné. Odznak byl unikátní i v tom, že šlo o jedinou rukávovou nášivku Rudé armády, která se využívala na polní uniformě v boji. Za války se stalo tradicí, že jej nosili pouze poddůstojníci a mužstvo. I u skupiny nahoře si povšimněte, že oba důstojníci, které vidíme vlevo uprostřed a vpravo, mají rukávy bez nášivek.*

Zbraní, zachycenou na obou fotografiích, je dělo ZiS-3 vzor 1942 ráže 76,2 mm. Nejde o speciálně vyrobené protitankové dělo, ale o standardní divizní polní kanon používaný v druhé polovině války. Díky dlouhé hlavni, poměrně lehkému podvozku z trubek a využívání stejných průbojných nábojů, jaké se používaly v tancích T-34/76, byl ve své protitankové roli mnohem účinnější než děla ostatních armád. Ocelový štít vojáci často odstraňovali – vyměnili tak ochranu za lepší pohyblivost.

Na fotografii **nahoře** *vidíme, jak posádka z jednotky stráží pod dohledem dvou důstojníků čistí malé zbraně a tělo závěru děla. Vlevo si povšimněte lehkého 7,62mm kulometu Děgtjarev DP s velkým diskovým zásobníkem. Úplně vpravo vidíme samopal Sudajev PPS-43 – a více méně vodotěsné německé pouzdro na náboje MG, ve kterém tito vojáci uchovávají nářadí.*

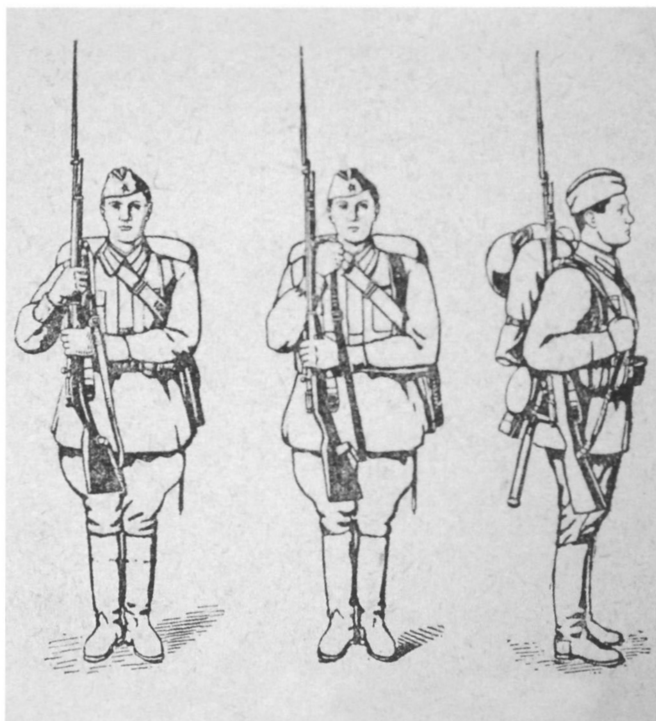
(Vlevo) *Komisař Rudé armády, okolo roku 1941. Tento komisař má hodnost politického poradce (politruka), ekvivalent nadporučíka, která se pro politické pracovníky používala od roku 1935. Političtí důstojníci nenosili ani důstojnické odznaky druhu vojska na límcové nášivce, ani červeno-zlaté hodnostní průmky, které se podle předpisů z roku 1935 nosily na obou předloktích. Nosili však límcové nášivky v barvě svého druhu vojska – v tomto případě šlo pravděpodobně o pěchotu. Na obou předloktích gymnastjorky vidíme znak rudé hvězdy politického důstojníka. Sako je poněkud staromódní, se zakrytými knoflíky a našitými náprsními kapsami, které jsou lehce zešikmené směrem dovnitř. Ne levé šli vzor 1931 vidíme důstojnickou píšťalku v pouzdru. Na samém spodku původní fotografie je vidět lem vatovaných zimních návleků přes kalhoty ve světlém khaki odstínu – jedná se o jasné znamení služby v přední linii.*

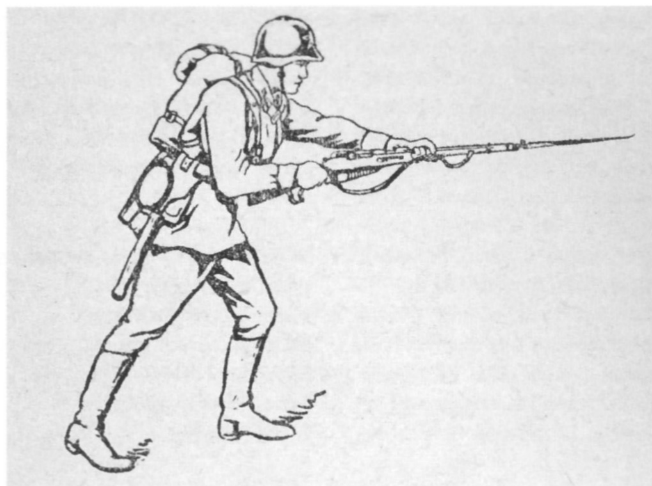
(Vpravo) *Dvě nášivky na předloktí pro politické důstojníky, zde ještě nevystřižené ze svého výrobního pozadí. Pokud komisaři, kteří je nosili, padli do německých rukou, čelili hromadným popravám. V roce 1942 byl zrušen původní systém dvojího velení, kdy politruk měl stejnou pravomoc jako velící důstojník jeho jednotky, a komisaři tak byli velícím důstojníkům podřazeni (i když si stále uchovali podstatný vliv). Jednalo se o jednu z lekcí, které sovětským vůdcům uštědřily katastrofální porážky z léta roku 1941.*

(Vlevo) *Rub nášivky komisaře. Aby se zabránilo zneužití tohoto odznaku, který svému nositeli propůjčoval nezpochybnitelnou autoritu, byly volné části nášivek důkladně označeny různými detailními informacemi, očíslovány a podepsány.*

(Vlevo a nahoře) *Nácvikové pozice a technika boje bajonetem z manuálu pro pěchotu z roku 1941. Tento ideální voják má helmu vzor 1936 s namalovanou rudou hvězdou. Osobní vybavení je kompletní, jak stanoví předpisy, včetně polní lopatky a čutory na pravém boku, vaku na plynovou masku na levém boku, batohu s podpůrnými popruhy připojenými vpředu na opasku k brašnám na munici. Okolo batohu je srolovaný a připevněný zimník. Takováto kompletnost nebyla na fotografiích z první linie příliš často k vidění – obzvláště lopatky vojáci příliš často nedostávali.*

(Vlevo dole) *Plátěný ruksak vzor 1938 se srolovanou celtou (ta je však připevněna pod batohem a ne okolo něj, jak bývá nakresleno na instruktážních obrázcích) a zavěšenou hliníkovou čutorou kombinovanou s jídelní miskou.*

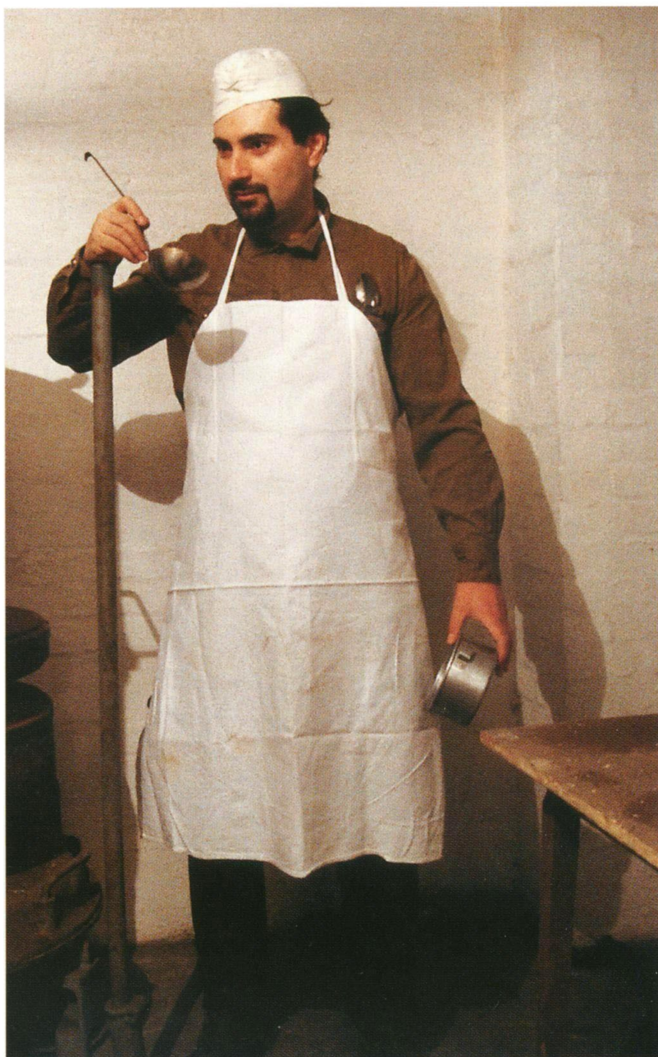
(Dole) *Za války byl mnohem běžnější jednoduchý vakovitý plátěný batoh zvaný veščevoj měšok. Většina exemplářů „vešměšoku" neměla vnější zapínací kapsu. Byly však vybaveny vnějšími popruhy na přivázání zimníku, celty a náhradních bot.*

(Vpravo) *Polní kuchař, 1944. Obvyklou polní uniformu Rudé armády sestávající z gymnastjorky, jezdeckých kalhot a bot jednoduše doplňuje bílá čepice a zástěra. Protože čepice je spíše pracovní pokrývkou hlavy než součástí uniformy, není na ní odznak. Uniforma je bez odznaků a lemování, protože polní kuchaři a pekaři nepoužívali žádné zvláštní barvy ani odznaky. Obyčejně nosili znaky jednotky, ke které byli přiděleni. Od roku 1942 však mohli kuchaři a pekaři získat vyznamenání „Vzorný kuchař" a „Vzorný pekař" (na straně 42 se můžete pokochat reprezentativním vzhledem takovýchto odznaků). První z nich vyobrazoval polní kuchyň taženou nákladním autem. Skutečnost v poli však zpravidla nebyla tak idylická. Válečná fotografie na protější straně zachycuje obvyklejší scénu.*

Tento kuchař stojí v budově zabrané vojskem nebo v bunkru obsazeném vyšším důstojnictvem. Vlevo na zemi vidíme stroj na filtraci vzduchu pro případ útoku plynem. Takovéto moderní bezpečnostní vybavení bylo k vidění pouze v hlavních štábech, kde chránilo vysoké důstojníky.

(Dole) *Vojáci stojí ve frontě u koněm tažené polní kuchyně někdy mezi lety 1943 – 45. Nedostatek běžného oblečení a vybavení je zarážející. Polovina mužů má ovinovačky a kotníkové boty namísto vysokých bot a jeden má místo koženého opasku pásek ušitý z plátna. Tyto náhražky byly spolu s košilemi bez kapes v pozdějších obdobích války běžné dokonce i mezi nižšími důstojníky. Každý z těchto mužů má také jinou jídelní misku. Celkově jejich vzhled připomíná spíše období první světové války nebo rusko-japonské války než moderní armádu poloviny 20. století.*

(Vlevo) *Leták nacistické propagandy vyzývá sovětské vojáky ke kapitulaci – ruský titulek hlásá „Vojáci, polévka je připravena!" Namísto ideologických argumentů text jednoduše tvrdí, že sovětští váleční zajatci se budou v německých vězeňských táborech těšit lepšímu zacházení a lepší stravě než v Rudé armádě. (Uvážíme-li množství sovětských vězňů, kteří v zajetí zemřeli hlady, jedná se o obzvláště ohavný slib.) Jídlo jako nástroj propagandy používala na osvobozených územích i Rudá armáda.*

(Dole) *Na úrovni čet si vojáci obvykle vařili improvizovaně na ohništích a využívali přitom ukořistěné nebo zkonfiskované nádobí a ingredience. Povšimněte si německého kanystru, který kytarista používá jako sedačku. Pokud to okolnosti dovolovaly, vojáci často rybařili. Většina Rusů také ráda sbírala divoké houby. Kolovaly i příběhy o vojácích Rudé armády, kteří byli příliš nedočkaví na to, aby česali ovoce, a proto prostě pokáceli celý strom a odtáhli si jej do tábora.*

ODSTRAŇOVÁNÍ MIN, 1943

(Na protější straně) *Ženisté zneškodňující miny pracovali v týmech. Operátor pohyboval nad zemí elektromagnetickým detektorem sem a tam, zatímco ostatní stáli za ním, připraveni označit anebo prozkoumat místo jakéhokoliv podezřelého nálezu, který operátor ve sluchátkách zachytil. Operátor detektoru má na sobě vatovanou zimní bundu staršího typu bez límce, bavlněnou zimní čepici pilotka – na ocelové helmě by se sluchátka příliš pohodlně nenosila. Za druhé světové války dnes používané speciální ochranné oblečení pro vojáky odstraňující munici ještě neznali. (Rudá armáda za druhé světové války v malém množství používala jeden typ ochranné vesty vyztužené kovem – sloužil však zejména průzkumným oddílům).*

Miny představovaly pro postupující vojsko jednu z největších hrozeb. Ještě několik let po válce zůstávaly vážným nebezpečím a bránily v oblastech SSSR i východní a střední Evropy, kudy se prohnaly boje, návratu normálního civilního života a zemědělství – ztraceno a přehlíženo zde leželo bezpočet milionů min, spolu s bombami a dělostřeleckou a pěchotní municí. Ještě 60 let po konci války se po Evropě tato výbušná munice často nachází – bývá objevena na staveništích a při stavbách silnic, v jezerech a potocích nebo prostě ležící v lese. (Za komunistické éry se v Maďarsku a v dalších socialistických zemích o valné většině nalezených bomb zmíněných ve zpravodajství tvrdilo, že jsou americké výroby. Po politických změnách, které započaly v roce 1989, však začal výrazně narůstat počet ruských min, zatímco počet nalezených amerických bomb výrazně poklesl...)

(Nahoře) *Skleněné čutory na vodu. Protože kovové čutory nebyly díky obrovské poptávce po strategických materiálech k dispozici v dostatečném množství, byly zavedeny skleněné náhražky, které se vyráběly ve velkém a s různými vzory. Rozmanité barvy vznikaly přidáváním chemikálií při procesu výroby – sklo tak zesílilo a získalo nižší bod tání, což výrobu usnadňovalo.*

(Vpravo) *„Příbory“ sovětských vojáků byly obvykle omezeny na lžíci a univerzální nůž. Lžíce, bajonety a nože vojáci často nosili na místě, kde byly okamžitě po ruce – tedy zasunuté seshora do boty. Někteří vojáci se také řídili prastarým rolnickým zvykem a vyřezávali si vlastní lžíce ze dřeva.*

(Vpravo) *Detektor s vakem na dřevěnou krabici obsahující oscilátor na baterie a telefonní zesilovač a (vpravo) detailní záběr na jeho ruční ovládání a sluchátka. Rukojeť sestávala ze tří stejně dlouhých dřevěných tyčí s kovovými objímkami. Princip detektoru min byl u všech spojeneckých vojsk podobný – první takový přístroj sestrojil polský důstojník v Británii v roce 1941. Sestával ze dvou elektrických cívek – jedna byla připojena k oscilátoru přenášejícím střídavý proud o slyšitelné frekvenci a druhá byla připojena k telefonnímu sluchátku. Když obsluha hlavicí detektoru přejížděla asi 7 – 10 cm nad zemí, jakýkoliv zakopaný kovový předmět přerušil proud mezi oběma cívkami a ve sluchátku se ozval slyšitelný signál.*

(Vlevo) *Jakmile operátor nalezl podezřelý signál, jeden z členů jeho týmu místo buď označil kolíkem pro další prozkoumání, nebo jej opatrně prozkoumal bajonetem v úhlu 45 stupňů, aby určil tvar a velikost nalezeného předmětu. Někdy minu sám vyzvedl a zneutralizoval – předtím ji musel opatrně ohmatat, aby našel dráty, které vedly k náloži výbušniny.*

Na počátku války byla nejběžnější německou protipěchotní minou S-Mine 35. V jejím válcovitém kovovém pouzdru se nacházela trhavina, která poté, co neopatrná noha spustila roznětku na tlak nebo na tah, minu vystřelila asi metr do vzduchu. Trhací náplň obklopovalo přibližně 360 velkých kuličkových ložisek. V období let 1943 – 45, kdy Rudá armáda rychle postupovala, byla vynalezena celá řada téměř nekovových min, které mařily elektronické odhalení. V roce 1942 se objevil první model Schü-Mine, smrtonosně jednoduchého vynálezu s dřevěným pouzdrem. V roce 1943 se k němu připojila Glas-Mine, jejíž těžké skleněné pouzdro zároveň vytvářelo střepiny. Vyráběly se i miny bakelitové nebo keramické.

Pro průzkum vojáci upřednostňovali ukořistěné v Čechách vyráběné bajonety Mauser, protože měly ze všech nožových bajonetů dostupných na východní frontě nejdelší čepele. V praxi bylo k dispozici poměrně málo elektrických detektorů min a velká většina primární detekce – obzvláště při hledání protipěchotních min – musela probíhat výhradně sondováním. To bylo časově náročné i za těch nejlepších podmínek a pokud bylo minové pole hlídané nepřátelskými pozorovateli a pod palbou, bylo to za denního světla téměř nemožné. V průběhu bitvy na sebe vojáci všech bojujících armád brali ohromné riziko, aby udrželi krok s rychlostí útoku.

(Dole) *Možná poslední nápis od Ruské armády, který přežil z doby války na zdi v jednom malém maďarském městě, potvrzuje vyčištění od min: „Bez min – 7. listopadu 1944".*

(Na protější straně) *Posádka automatického protiletadlového děla vzor 1939 ráže 37 mm v roce 1943. Tato zbraň byla i přes nebezpečnost chybějícího štítu pro posádku často používána také proti pozemním cílům. Zkušená posádka jej mohla nabít a zásobník na pět nábojů vypálit až 80krát za minutu. Bílý pruh s rudou hvězdou namalovaný na hlavni pravděpodobně označuje zničené nepřátelské letadlo nebo vozidlo. I když by člověk logicky předpokládal hákový kříž nebo křížek, letecká esa VVS své úspěchy také zaznamenávala rudými hvězdami. Povšimněte si, že všechny helmy vzor 1940 na fotografii mají původní olivovou barvu přetřenou maskovací barvou.*

(Na protější straně dole) *Nervové centrum jednotky, 1944. Kromě jednoho kapitána vpravo nemají žádní vojáci tvořící posádku tohoto polního velitelství důstojnickou hodnost. Polní telefonní centrála byla připevněna ke stěně dřevěného domku (vlevo vzadu). Muž v popředí vlevo má na starost dálnopis a muž úplně vpravo radiotelegrafické zařízení – v této době se jednalo o poměrně nový přístroj. Muži uprostřed získané informace shromažďují a zanášejí je do map.*

(Nahoře) *Sovětské síly během války využívaly celou řadu různých verzí telogrejky – vlněné zimní bundy (a odpovídajících návleků přes kalhoty). Obvyklý typ bez límce, který se poprvé objevil v roce 1931, neumožňoval používání límcových nášivek označujících typ vojska a hodnost. V roce 1943 se proto začal používat tento typ s ležatým límcem a s různým uspořádáním knoflíků vpředu a na manžetách. Poté, co reforma uniforem Prikaz 25 z 15. ledna 1943 obnovila používání výložek, přišívali si je vojáci někdy i k těmto vatovaným bundám. V tomto případě se jedná o prostý olivový polní typ lemovaný červenou barvou označující pěchotu. Tři příčné pruhy označují hodnost seržanta. Vatované bundy byly původně tradičním oblekem v Číně, Mongolsku a Střední Asii.*

(Vpravo) *Jezdecké kalhoty pro mužstvo a poddůstojníky. Pro válečnou výrobu byla typická široká volná stehna a lisované kovové knoflíky. Kalhoty neměly poutka na opasek – takovéto kalhoty přidržovaly buď šle, nebo se prostě připínaly na zádech. Vyráběly se z vlněné látky do mírného a chladného podnebí a někdy i z lehké látky ve světlém odstínu khaki pro letní použití. Na válečných fotografiích (např. str. 35 nahoře) můžeme někdy vidět zpevňující záplaty na kolenech ve tvaru kosočtverců. Často se nacházejí na kalhotách, o kterých se tvrdí, že pocházejí z války – tyto záplaty se ve skutečnosti začaly běžně používat až nějakou dobu po válce. Důstojníci na svých jezdeckých kalhotách často nosili lemování v barvě druhu vojska, ke kterému příslušeli.*

(Dole) *„Tři Grácie" – pohlednice z roku 1943 zachycuje tři mladé ženy jako příslušnice pomocných protileteckých sil ve službě na Marsově poli, velikém parku v Leningradu. Mezi protileteckými děly nahoře vidíme most přes řeku Něvu. Ženy na sobě mají zimníky – nejspíše běžné pánské – s novými límcovými nášivkami vzor 1943 a výložkami.*

Přestože helmy vzor 1936 byly na počátku války distribuovány ve velkém množství, do roku 1943 je u bojových jednotek téměř nahradil model vzor 1940. Stále je však fasovali vojáci v druhé linii, tedy i tyto vojačky. V obléhaném Leningradu měla také modernizace helem posádky kvůli obtížnému zásobování velmi nízkou prioritu.

ROLE ŽEN VE VELKÉ VLASTENECKÉ VÁLCE

Můžeme s jistotou prohlásit, že oběti, které musely v Sovětském svazu přinést ženy, byly největší ze všech bojujících států. Touha sovětského státu po modernosti byla částečně založena i na odstranění sociální propasti mezi pohlavími. Ženám byl nabídnut rovnoprávný přístup ke kariéře nejen ve vzdělávacím systému, vědě a umění, ale také v těžkém průmyslu, dopravě a zemědělství. V letech 1941 – 45 byly jejich příspěvky k válečnému úsilí stále významnější. Nijak se nechránily před nevyhnutelným strádáním a nebezpečím, ani před tvrdými požadavky totalitního státu usilujícího o samotné přežití národa. Ženy uvolňovaly muže do boje tím, že zaujímaly jejich místa na polích a v továrnách, v telekomunikačních a poštovních službách, v dopravní síti a v různých formách domobrany, kde prováděly veškeré činnosti od kopání protitankových zákopů až po ovládání protiletadlových děl.

Množství obětí, které Sovětský svaz utrpěl jak v ozbrojených složkách, tak i mezi civilním obyvatelstvem vystaveným totální válce a nepřátelské okupaci často středověké brutality, bylo enormní. I původní odhady se pohybovaly okolo zhruba 20 milionů mrtvých, z toho asi třetina připadala na civilisty. Některé matky ztratily na různých bojištích až devět dětí.

Ženy se účastnily i běžné vojenské služby. SSSR byl průkopníkem v zavedení stejných vojenských závazků pro muže i ženy. Ve všech válečných armádách sloužily ženy v uniformách v administrativě, zdravotnických službách, komunikacích, logistice a dalších nebojových složkách. Pouze v Sovětském svazu však sloužily i v bojových oddílech, ne pouze jako partyzánky (z nichž bylo odhadem 27 000 žen), ale také jako řadové vojačky. V armádě sloužilo asi 800 000 žen, tři čtvrtiny z nich byly odvedeny. 300 000 z nich působilo v protiletecké obraně, také však působily jako kulometnice, ostřelovači, příslušnice průzkumných jednotek, členky posádek bojových letadel a tanků, stejně jako lékaři v první linii (z nichž ženy tvořily přes 40 procent). Byly oceňovány stejnými medailemi a vyznamenáními jako muži a trpěly stejnou úrovní ztrát na životech.

(Na protější straně a vpravo) *Za druhé světové války byla zavedena vyznamenání za výchovu dětí. Řád slavného mateřství ve třech třídách (na protější straně) a zlatá a stříbrná medaile Za mateřství (vpravo) byly zavedeny v červenci roku 1944 a poprvé byly uděleny na podzim téhož roku. Matky s pěti dětmi získaly stříbrnou medaili, se šesti dětmi zlatou medaili, se sedmi dětmi řád třetí třídy, s osmi řád druhé třídy a s devíti dětmi řád první třídy. Ženám, které porodily nebo adoptovaly více dětí, byl udělen titul Hrdinná matka – první žena, která tento titul obdržela, měla 12 dětí. Jiná rodina adoptovala hned 48 válečných sirotků.*

(Vlevo) *Tento portrét kapitánky administrativních služeb z roku 1945 nás nenechává na pochybách, že ať již byl její prvotní úkol jakýkoliv, prožila i významnou službu v prvních liniích. Mezi třemi medailemi nad levou náprsní kapsou vidíme dvě medaile za obranu města nebo osvobození – podle vzoru na stužkách se pravděpodobně jedná o medaile Za obranu Moskvy a Za osvobození Vídně. Na pravé straně vidíme připnutá dvě vyznamenání Řádu rudé hvězdy – ta se nejčastěji udělovala za těžká poranění. Pod nimi se nachází odznak stráží. Status stráží se jednotkám uděloval od září roku 1941 a tento odznak byl zaveden v březnu roku 1942 za dlouhodobou vynikající účasti v bojích. Povšimněte si, že kapitánka má na sobě mužskou důstojnickou gymnastjorku – ženská verze se zapínala obráceně, zprava doleva. Za války bylo běžné, že ženy nosily pánské oblečení, které bylo snáze k dostání. V pozdějších letech se to však již netolerovalo.*

Fotografie byla pořízena bezprostředně po válce – kapitánka se tedy již pravděpodobně navrátila z bojové jednotky v první linii ke kancelářské práci. Takovéto užší výložky nejčastěji používal právnický, lékařský a veterinární personál – barevné výložky se stříbrným lemováním se používaly pro „služební“ uniformu. (Je potřeba si uvědomit, že výraz „služební“ přetrvával z doby, kdy označoval elegantní služební oblek – v sovětském kontextu se jednalo o přehlídkové a vycházkové uniformy, tedy ne o polní nebo pracovní oblečení.) Detaily o různých stylech výložek nalezneme na stranách 85 – 87.

(Mimochodem, poslední poznámka o ženských ozdobách – Leonid Brežněv proslul svou zálibou v nošení neuvěřitelného množství různých vyznamenání. V ruském vtipu z 80. let se dokonce říkalo, že jediná vyznamenání, která se mu nepodařilo získat, byly tituly Hrdinná matka a Hrdinné město.)

ZIMNÍ MASKOVACÍ OBLEČENÍ

(Vpravo a dole) *Tento krasnoarmějec, „příslušník Rudé armády", buď z finského zimního tažení 1939/40, nebo z první zimy Velké vlastenecké války 1941/42, má na sobě jednodílný kamuflovací oblek do sněhu. Plášť je z lehkého materiálu a slouží pouze k maskování – před zimou vojáka nijak nechrání. Je volně střižený, s jednoduchým zapínáním na šňůrky a prostornou kapucí. Bylo jej tak možné snadno nosit přes helmu vzor 1936 (SŠ-36), kabát a osobní výbavu. Voják ještě nemá pořádné zimní rukavice. I přesto je však pro zimní boj lépe připraven než jeho němečtí nepřátelé, kteří až do druhé zimy jejich ruského tažení nepoužívali ani zimní maskovací oblečení, ani vatované bundy a kalhoty.*

Bílé oblečení vhodně zakryje siluetu člověka, ale samo o sobě dobré krytí na sněhu nezaručuje – velkou roli také hrají další okolnosti a terén. Pokud chceme člověka ukrýt, nebo naopak odhalit, hraje i proti jednolitému zasněženému pozadí zásadní roli síla a úhel světla. Když voják stojí proti tmavému jehličnatému lesu a začne se pohybovat, samozřejmě jej uvidíme. Na otevřeném prostranství může boční světlo vytvářet ve stopách stíny, které budou viditelné na poměrně velkou vzdálenost – prozradí tak možnou pozici vojáka, i když bude ležet.

(Nahoře a vlevo) *Modernější dvoudílný kamuflovaný oblek do sněhu sestávající ze svrchního pláště s kapucí a samostatných kalhot. Stejně jako původní model se utahoval šňůrami a nyní byl nově vybaven i další šňůrkou, která utahovala kapuci na helmě. Protože vojáci v druhé zimě bojů (1942 – 43) již ve velkém fasovali zimní rukavice s oddělenými prsty pro palec a ukazováček (na střílení), je plášť vybaven návleky, které byly připnuty na zápěstích. Přestože návleky zlepšovaly maskování, někteří vojáci se je ustřihovali – při nabíjení zbraně byly nešikovné a rychle se zašpinily.*

Takovýto dvoudílný oblek vojáci obvykle nosili uvnitř batohu srolovaný v malém vaku ze stejného materiálu, případně ve vaku na plynovou masku.

(Nahoře) *Příslušníci postupující jednotky včetně průzkumníků prohlížejí jakousi součást německé výzbroje. Vlevo dole si povšimněte nadporučíka oblečeného v návlecích přes kalhoty s maskovacím vzorem. Jedná se jednu z překvapivě malého množství známých fotografií, které zachycují maskovací oblečení v předních liniích. Bylo uveřejněno mnoho fotografií, ale valná většina z nich – obzvláště fotografie ženských příslušnic odstřelovacích oddílů – byla zhotovena pro účely propagandy daleko od skutečných bojišť. Letní maskovací oblečení existovalo jak jako jednodílný plášť, tak i jako dvoudílný oblek. Ten byl stejného střihu jako zimní verze pro maskování na sněhu. Vzor nazývaný „améba“ nebo „skládačka“ tvoří různé odstíny tmavě zelené a hnědé na khaki pozadí.*

(Dole) *Maskovaná dělostřelecká pozice, 1944. Houfnice je natřená tříbarevným krycím nátěrem a celé stanoviště je zakryto sítí a nasekanou trávou. Tyto zastaralé 152mm polní houfnice vzor 1910/30, v roce 1930 zmodernizované gumovými pneumatikami, se používaly až do konce války.*

(Nahoře) *Přednáška o konstrukcích a kamufláži, počátek roku 1944. Důstojníci Rudé armády se učí, jak stavět a maskovat bunkry. Tyto objekty měly vždy prioritu – i když se v roce 1941 přestal používat, odborníci na maskování a maskovací jednotky měly již od roku 1922 dokonce i vlastní límcový odznak. Sedící seržant má na kolenou jezdeckých kalhot záplaty – toto dodatečné zpevnění se začalo běžně používat až v 50. letech. Na stěně nad instruktážními modely visí jeden zimní bílý a dva letní maskovací pláště – vlevo vidíme plášť se vzorem a vpravo obyčejnou khaki verzi – ta byla po celé ploše vybavena množstvím provázků na přivazování větví a zeleně.*

(Vlevo) *Dokonalé maskování, léto 1944. Protitankové dělo ráže 45 mm je ve stohu dlouhé trávy úplně skryto. Všichni vojáci na obrázku mají své pilotky otočené dozadu, aby se jim odznaky s rudými hvězdami neblýskaly – a také aby si soudruzi za nimi vybledlé pilotky nespletli s německými čepicemi Feldmütze.*

(Nahoře) *Maskování za pochodu, 1944. Letecká podpora postupující Rudé armádě byla z velké části omezena na taktická letadla, jako byl model Il-2 Stormovik – vojáci v první linii proto s sebou museli vozit těžká děla. Tuto 152mm zbraň táhne traktor Stalinec – je úplně zamaskovaná, zjevně březovými větvemi. Podle zdvojených kol s plnými pneumatikami lze usuzovat, že se jedná o houfnici ML-20 vzor 1937, která se mezi lety 1937 a 1946 vyráběla ve velkém množství a která tvořila páteř sovětského dělostřelectva až do obsazení Berlína. Povšimněte si pochodujících vojáků vlevo. Příslušník pěchoty v pozadí jde v plné polní – nese srolovanou celtu, polní lopatku, batoh a několik bočních vaků. Ostatní jsou dělostřelci – posádka houfnice – a nesou pouze osobní zbraně. Zbytek jejich vybavení se veze na děle nebo na traktoru.*

(Dole) *Raketomety „Kaťuša", 12 x 122 mm, 1944/45 – ječící „Stalinovy varhany". Přes předek odpalovacích ramp jsou natažené obyčejné plachty, ne maskovací sítě. Nyní již nejsou zapotřebí tolik, co dříve – letouny Luftwaffe jsou již z oblohy téměř vyhnány a krytí letectva Rudé armády je také mnohem silnější.*

PILOTKY

Čepice pilotka byla za druhé světové války (a dlouho potom) jedním z nejuniverzálnějších prvků uniformy Rudé armády. Vznik jejího lidového názvu – „čepice pro piloty" – se datuje do prvních dvou desetiletí 20. století a zpočátku ji ještě s podivným podbradním řemínkem nosili ve vztyčené pozici členové posádek letounů a kadeti. Nemůžeme ji považovat za výhradně letní čepici, protože z důvodu nedostatku alternativních pokrývek hlavy ji vojáci na počátku války často nosili i v zimě. Šlo o tak běžnou praxi, že se později začala vyrábět i zimní verze této čepice – pouze ze silné vlny (viz následující strana).

Ukázky pilotek (nahoře, zleva doprava):

(1) Tankistická pilotka v ocelově šedém odstínu, s černým podkladem pro odznak a rudým důstojnickým lemováním. Od roku 1935 měla tato elitní ozbrojená složka výsadu nosit předpisovou uniformu v šedé barvě namísto obvyklé barvy khaki – a to i s odpovídající pokrývkou hlavy.

Důstojnické pilotky s lemováním a barevným pozadím pro odznak byly v Rudé armádě zavedeny v roce 1935. Z čepic 1 – 3 byly pro účely fotografování odstraněny klasické rudě lakované mosazné hvězdy. Jsou tak lépe vidět za normálních okolností téměř skryté látkové hvězdy, které pro odznaky tvoří pozadí – miniaturní verze látkových pozadí, které se již dlouho předtím používaly na budjonovkách.

(2) Čepice důstojníka Rudé armády se šarlatovým lemováním a pozadím pro odznak (viz také vpravo). Takovéto čepice důstojníci standardně fasovali – červená barva neoznačovala příslušnost k druhu vojska, ale kopírovala předpisové šarlatové lemování límce a manžet důstojnické gymnastjorky vzor 1935.

(3) Tmavomodrá čepice důstojníka letectva Rudé armády se světle modrým lemováním a pozadím pro odznak. Přestože letectvo (VVS – Vojenno-Vozdušnyje Sily) bylo nedílnou součástí Rudé armády a jeho příslušníci nadále nosili pracovní a letecké obleky v barvě khaki, v roce 1924 získali tmavě modrou uniformu.

V druhé polovině války se tyto barevné čepice téměř nepoužívaly. Důstojníci upřednostňovali kvalitní polní čepice se štítkem nebo prostě nosili stejné obyčejné khaki pilotky jako jejich muži.

(4) Letní verze pilotky pro řadové vojáky z lehké světlé látky v pískové khaki barvě – zde s klasickým odznakem rudé hvězdy bez látkového pozadí.

(Nahoře) *Chvatná polní schůzka důstojníků všech oddílů, léto 1944. Povšimněte si různorodosti polních pokrývek hlavy – pilotova kožená letecká helma (vlevo vpředu), kvalitní polní khaki čepice s plastovým štítkem (druhý zleva), vycpaná látková ochranná helma tankisty – nebo možná motocyklisty (vpředu uprostřed), barevná pilotka příslušníka letectva (vpravo vpředu) a dvě khaki pilotky řadových vojáků (uprostřed a vpravo vzadu).*

(Vpravo a na protější straně) *Dvě ukázky zimních pilotek. Tyto čepice pro obyčejné vojáky se vyráběly v různých odstínech a z různě kvalitního materiálu. Používaly se malé i větší hvězdy.*

(Na protější straně nahoře) *Skupina důstojníků v polních uniformách se všemi řády a medailemi bezprostředně po německé kapitulaci na jaře roku 1945. Povšimněte se, že vojáci maximálně omezili nápadnost svých čepic. Jedna čepice se štítkem (vzadu vlevo) je bez odznaku a tři muži vpravo na sobě mají obyčejné pilotky pro mužstvo bez lemování a látkového pozadí pro hvězdu. Zajímavé je, že opasek staršího důstojníka (vpravo vpředu) stále přidržují dvě šle.*

(Nahoře) *Odznaky na čepice. Přestože existovaly směrnice pro používání „zhvězd" různé velikosti, na pilotky, námořnické bezkozirky, důstojnické čepice se štítkem i zimní ušanky všechny hodnosti používaly v zásadě tytéž odznaky. Tato fotografie dokumentuje rozmanitost tvarů, povrchového zpracování a velikosti hvězd i motivů srpu a kladiva. Odznak námořního důstojníka z nebojového oddílu (nahoře uprostřed) – viz také strana 54; generálský odznak vzor 1940 na zimní papachu z ovčí kůže a na čepici se štítkem (uprostřed); odznak generála o dvou částech měl obvykle pozadí v barvě druhu vojska – např. zelenou pro pohraniční stráže, světle modrou pro letectvo apod.; VOHR NKVD – povšimněte si zkřížených pušek pod hvězdou (úplně dole).*

(Vlevo) *Piloti, 1945. Tito dva důstojníci pózují v gymnastjorkách s barevnými výložkami s lemovkami a se všemi řády a medailemi. Na čepici se štítkem vlevo vidíme velmi veliká pozlacená křídla na koruně a hvězdu lemovanou věncem – čepici si důstojník pravděpodobně nechal ušít na zakázku. Podplukovník napravo má tmavomodrou důstojnickou pilotku ve starém stylu se světle modrým lemováním. Na čepici však chybí typický světle modrý podklad pod odznak.*

(Nahoře) *Piloti, 1944. Všichni piloti mají na hlavě barevné „služební" čepice se štítkem s předpisovými náležitostmi. Povšimněte si, že důstojník v popředí vpravo si dokonce na svou leteckou koženou bundu přešil i límcové nášivky ze svrchníku – letecké bundy byly obvykle bez výložek a ozdob. Dvouplošníky Polikarpov Po-2 s otevřeným kokpitem vpravo vzadu dávají tušit, že jde o cvičné letiště daleko od fronty.*

(Vpravo) *Čepice důstojníka letectva s předpisovými náležitostmi.*

SHROMAŽĎOVÁNÍ INFORMACÍ

(Nahoře) *Průzkumní fotografové, 1944. Přestože Rudá armáda i nadále využívala některé zastaralé, ale stále efektivní průzkumné metody (jezdecké oddíly nebo pozorovací balony s posádkou), na této fotografii vidíme modernější přístup. Fotografický tým používá fotoaparát Leica nebo FED s velice dlouhým teleobjektivem na stativu. (Tyto fotoaparáty byly v podstatě totožné – přístroje FED, nazývané po Felixi Dzeržinském, se vyráběly od 30. let 20. století na základě německé licence). Druhý člen týmu vede podrobné psané záznamy.*

(Dole) *Velice vzácná fotografie odposlouchávacího týmu Rudé armády z roku 1944, který pravděpodobně pátral po motorových vozidlech a po dalších zvucích, které by mohly prozradit německé aktivity. Protože jsou nejspíše úplně v přední linii, relativní nedostatek krytí dává tušit, že asi nebyli až tak blízko, aby mohli zachytit hlasy – telefonní operátor však má svou pušku Mosin vzor 1944 připravenou. Protože nevidíme žádné záznamové zařízení, museli veškeré zachycené zvuky okamžitě přenášet analytikovi polním telefonem. Povšimněte si, že toto drahé a důmyslné zařízení ovládají vojáci bez důstojnické hodnosti. Operátor vlevo má na svých jezdeckých kalhotách vyztužená kolena.*

(Nahoře) *Odznaky signalisty. Mosazný lakovaný náprsní odznak Vzorný signalista se uděloval od roku 1943. Vedle něj vidíme dvě ukázky odznaků na límcové nášivky vzor 1935 a výložky vzor 1943 – jeden je v dobrém stavu i s rudým lakováním, druhý zůstal tak, jak jej objevili na bojišti. Okřídlená hvězda a blesky se jako symbol signalistů používaly od roku 1936 a jsou jedním z mála symbolů druhu vojska SSSR, který se později nezměnil.*

(Dole) *Seržant dohlíží na tři vojíny, kteří používají dělostřelecký dálkoměr dlouhý asi 5 nebo 6 metrů ukryti ve sklizni zelí. Původně se jednalo o námořní přístroj, který byl později upraven pro armádní dělostřelectvo. Protože vzdálenost mezi okuláry a čočkami byla známá a úhel, který svíraly při zaostření na cíl, bylo možné změřit, bylo vzdálenost cíle možné vypočítat jako jednoduchou geometrickou úlohu. Povšimněte si provazů omotaných okolo dálkoměru – za ty jej vojáci při přesunu v poli přenášeli.*

(Nahoře a vpravo) *Dvě ukázky využití klasického dalekohledového dálkoměru v praxi. Toto zařízení bylo možné upevnit na stativ nebo na jakoukoliv příhodnou podpěru – na fotografii* **nahoře** *se zdá, že jej vojáci připevnili k březovému špalku. Jak bylo poměrně obvyklé, vojáci mají na uniformě i nepředpisové znaky. Seržant vpravo má namísto měkkých khaki výložek s červenými nebo malinovými pruhy, jak je stanoveno pro bojové zóny, tuhé barevné služební/přehlídkové výložky se žlutými příčnými pruhy označujícími hodnost a emblém druhu vojska.*

(Vlevo) *Na uniformě tohoto plukovníka dělostřelectva vidíme dvě vyznamenání Řádu rudého praporu, pravděpodobně ještě ze služby v občanské válce o 20 let dříve. Střeží jej vojín vpravo se samopalem PPS-43. Polní telefon je pravděpodobně válečnou kořistí, o kterou připravili Němce. Do běžné výbavy důstojníků patřil polní dalekohled 8 x 30 nebo 6 x 30 (tj. šesti- nebo osminásobné zvětšení, průměr přední čočky 30 mm). Toto vybavení se mezi jednotlivými armádami bojujícími ve druhé světové válce příliš nelišilo.*

(Vpravo) *Služební dalekohled. Tento pochází až z roku 1946, ale je dobrým příkladem toho, jak se optické přístroje popisovaly a datovaly. Za války se používala různá sériová čísla (někdy začínající rokem výroby) a razítka tovární a armádní kontroly kvality. Tento dalekohled je mezi symbolem srpu a kladiva a sériovým číslem označen symbolem továrny Krasnogorsk nedaleko Moskvy – ta měla ve znaku paprsek světla lámající se v hranolu.*

DÁLKOMĚR OVLÁDANÝ JEDNÍM ČLOVĚKEM, 1994

Tento „razvědčik", průzkumník pěchoty, používá zjednodušenou verzi dělostřeleckého optického přístroje, který sloužil ke spočítání vzdálenosti a polohy pozorované nepřátelské pozice. Voják nemá batoh, pouze běžný vak na plynovou masku, v němž si nese základní výbavu a jídlo. Vpravo na hrudi vidíme odznak stráží z roku 1942 a na vatované bundě telogrejce služební malinově červené výložky pěchoty.

Povšimněte si – na tomto obrázku a na pohledu zezadu na další stránce – podpůrného systému dálkoměru připnutého na ramenní popruhy a bederní pás. Takovéto zařízení poprvé použil kameraman, který natáčel berlínské olympijské hry v roce 1936.

POLNÍ PERISKOP TR

(Vpravo a dole) *Tento malý polní periskop používali průzkumníci zejména v městských bojových zónách. Tenkou trubičku bylo snadné skrýt a pro nepřítele tedy byla obtížně zachytitelná. Označení „TR" nebylo nikdy oficiálně vysvětleno – možná však jde o spojení zkratek slov truba a razvědčik, tedy jakási „trubička pro rozvědčíky". Stejně jako mnoho dalších předmětů, které se za Velké vlastenecké války osvědčily, se i tento periskop používal ještě v Afghánistánu o 40 let později. Rozvědčík má na sobě opět namísto polní verze výložek v barvě khaki nezvyklé barevné výložky patřící k služební uniformě. Povšimněte si helmy vzor 1940 s látkovým podbradním řemínkem a nízko posazenými nýty. V 60. letech 20. století se začaly používat čtyři nýty ve výrazně vyšší pozici – to odlišuje helmu SŠ-68 od helmy SŠ-40, kterou můžeme vidět s různými podšívkami. Povšimněte si také rukavic vojáka – mají oddělený prst na ukazováček.*

(Na protější straně) *Pohled zezadu na muže s dálkoměrem pro jednoho vojáka.*

(Nahoře a vpravo) *Model TR se nosil v malém vaku přes rameno. Povšimněte si také brašny na plynovou masku, který visí vojákovi u pasu. Protože Němci za druhé světové války na bojištích plyn nikdy nepoužili, nebylo běžné potkat sovětského vojáka s plynovou maskou v batohu. Protože však Rudá armáda – na rozdíl od Wehrmachtu – nevybavila své vojáky Brotbeutely („chlebníky") nebo jinými univerzálními brašnami, používali vojáci na nošení jídla, nářadí, jídelních potřeb a základní výstroje právě brašnu na plynovou masku.*

Námořnictvo Rudé armády

NÁMOŘNÍ PĚŠÁK, SEVERNÍ FLOTILA; MURMANSK, 1942

Sovětský svaz se stále řídil zastaralou strategickou doktrínou, podle které bylo letectvo i námořnictvo podřízeny pozemním silám. Kromě období, kdy si Rusko bylo obzvláště vědomo potřeby ukázat se jako moderní evropská nebo světová velmoc, bylo námořnictvo relativně zanedbáváno ve prospěch přesouvání prostředků ohromným pozemním armádám. Tak tomu bylo i v předvečer Velké vlastenecké války – námořnictvo tvořilo pouze pět procent z celkového počtu vojáků a stovky tisíc příslušníků námořnictva sloužily jako pozemní pěchota v tradici, která vycházela z používání dočasných námořních brigád v období krymské války v 50. letech 19. století, rusko-japonské války v letech 1904 – 05 a za první světové války. V poválečném období byla tato situace formálně schválena a námořní pěchota se tak stala skutečně elitním druhem vojska, který se specializoval na „obojživelné" operace.

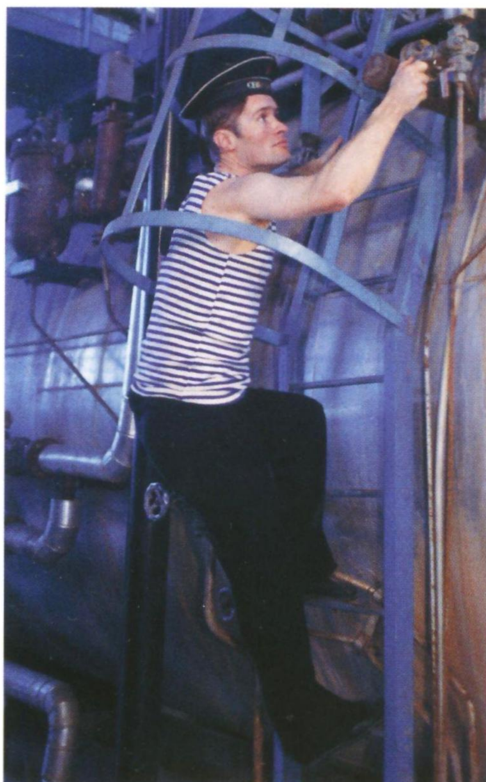

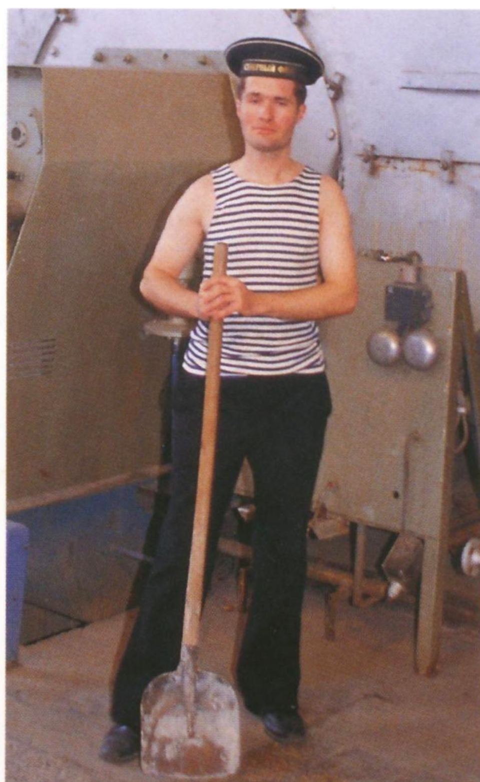
Za druhé světové války používaly jednotky námořní pěchoty zároveň armádní i námořní uniformy a vybavení a pro svou pozemní roli zpočátku trpěly nedostatkem vybavení i výcviku. Tohoto krasnoflotce – „příslušníka rudého námořnictva" – hlídajícího zařízení ponorkové základny Severní flotily, vrchního velitelství zodpovědného za všechny operace na sever od Baltského moře, v jeho zdánlivě černém, ale ve skutečnosti tmavě modrém úboru – stěží odlišíme od jeho předchůdců z let 1914 – 17. Protože námořnická čepice bezkozirka byla elegantnější než ušanka lemovaná ovčí vlnou, všívali si někdy námořníci do bezkozirek pro zimní nošení teplé podšívky. Na čepici vidíme bílé lemování, univerzální odznak rudé hvězdy, štítek Severní flotily a zlato-žluté kotvy na koncích ozdobných stužek. Nátělník s modrobílými pruhy byl ve všech obdobích důstojným charakteristickým rysem námořnických uniforem. Krátký, dvouřadový tříčtvrteční námořnický kabát neboli bušlat se původně používal jako součást služební a vycházkové uniformy. Nedostatek zvláštního zimního oblečení u námořnictva však vedl k tomu, že jej vojáci začali používat i při operacích – jeho krátká délka usnadňovala pohyb. Podle předpisů měli námořníci nosit černý kožený opasek s mosaznou přezkou vyzdobenou kotvou a hvězdou (u obchodního námořnictva bez hvězdy). U pracovní uniformy a pro hodnosti na úrovni poddůstojníka ale opasky nebyly vybaveny přezkovou destičkou. Za války však námořníci nakonec používali jakékoliv kombinace vybavení, které bylo k dispozici. Tento námořník má na sobě nábojové pásy ke kulometu Maxim, které mu slouží jako nouzové náramenní pásy na náboje (na našich fotografiích bez nábojů). Jako zbraň používá standardní pušku Mosin Nagant s připevněným zastaralým tulejovým bajonetem s křížovým profilem ostří.

(Vlevo) *Pohled zezadu na uniformu námořní pěchoty včetně obvyklých kalhot do zvonu, které se nosily přes boty. Nábojové pásy Maxim se obtáčely okolo pasu a přes jedno, nebo obě ramena. Někdy dokonce sloužily jako popruhy k pušce, i když je jasné, že mosazné výztuhy musely do ramen uniformy brzy vydřít díry.*

(Vpravo) *Základní fasovanou munici vojáci nosili v zásobnících po pěti v brašnách na opasku. Povšimněte si, že se jedná o jednodílné mošny, které jsou uvnitř rozděleny na dvě oddělení. I když byly tyto brašny menší a méně prostorné, nelišily se příliš od starých námořnických krabic na náboje vzor 1898.*

(Vlevo) *Topič námořnictva, vysvlečený pro práci v horkém prostředí. Bezkozirku nosili námořníci neustále, i v boji. Barety se jako součást pracovní uniformy začaly používat až po válce. Klasické námořnické kalhoty s nohavicemi do zvonu se nosily s modrobíle pruhovaným nátělníkem – na této fotografii vidíme verzi majka bez rukávů. Existovala také telnjaška s dlouhými rukávy. V horkém počasí a v jižních oblastech námořníci nosili i bílá námořnická trika bez nátělníku, a to při práci i na vycházkách. Na běžných modrých námořnických blůzách pro práci a boj se nacházela čísla identifikující službu a postavení námořníka na lodi. Námořník, který byl teprve ve zkušební době, měl přiděleno číslo začínající nulou a nazýval se „dublér". To znamenalo, že byl v páru se zkušeným námořníkem, jehož číslo bylo stejné, pouze bez nuly na začátku – ten mu ukazoval, co má dělat.*

(Vpravo) *Příslušník námořní pěchoty, Černomořská flotila, 1944. Na sobě má běžnou pozemní bojovou uniformu sestávající z vatované bundy a lehkých jezdeckých kalhot s ovinovačkami – jediným na první pohled patrným rozdílem je čepice a pruhovaný nátělník. Jako zbraň používá všudypřítomný samopal PPŠ-41. Na černém námořnickém opasku vidíme plátěnou mošnu na zásobník na 71 nábojů. Pásek zdobí stříbrná předválečná přezka obchodního námořnictva. Jako osobní zbraň má nekvalitní „průzkumnický" nůž vzor 1940 – někdy se také používaly bajonety z pušek Tokarev nebo ukořistěné německé bajonety. Přes rameno má zavěšený běžný vak na plynovou masku. (Použito se svolením japonského Vojensko-historického klubu Rudé armády, Tokio.)*

(Vpravo) *Námořní důstojníci, 1942. Námořnictvo bylo jedinou vojenskou službou, která již od carských dob bez přerušení používala sako se stojáčky. Výložky se začaly používat až v lednu roku 1943. Čtyři proužky na manžetách pod vyšívanou hvězdou (vlevo) označují kapitána druhé třídy, tři proužky kapitána třetí třídy. Před rokem 1943 lemovaly pruhy celou manžetu, později se používaly pouze krátké proužky na vnější straně v kombinaci s výložkami dle hodnosti. Lemování, knoflíky apod. byly pro námořní důstojníky zlaté a pro techniky a příslušníky nebojových složek – například zdravotnické důstojníky – stříbrné.*

(Dole) *Tito příslušníci námořní pěchoty Černomořské flotily z roku 1945 jsou dobrým příkladem příslušníků námořnictva oblečených převážně v uniformách pěchoty Rudé armády. Jediným námořnickým prvkem, který si námořníci uchovali, jsou černé, červeně lemované námořnické výložky se žlutým znakem Černomořské flotily. (Polní výložky v barvě khaki používali námořníci velice zřídka.) Někteří kariérní důstojníci v této skupině mají čepice s kšiltem kombinované s polní uniformou obyčejných vojáků. Příslušníci námořní pěchoty používali námořnické hodnosti, zatímco dělostřelci na pobřeží a technické a ženijní jednotky využívající armádní vybavení používali armádní hodnosti.*

(Vpravo) *Gymnastjorka příslušníka námořní pěchoty. Všechno khaki oblečení a vybavení, které tyto pěchotní jednotky fasovaly, bylo podle vzoru Rudé armády. Námořníci si jej však v poli občas upravovali a doplňovali o nenápadné námořnické prvky – jako například knoflíky na této košili.*

(Dole) *Zbraně a opasek – v černé barvě namísto hnědé, kterou používala Rudá armáda – důstojníků námořní pěchoty. Sedmiranný revolver Nagant vzor 1895 ráže 7,62 mm a poloautomatická zbraň Tokarev vzor 1930 téhož kalibru mají námořnická pouzdra, která na opascích visí na dvou nastavitelných popruzích. Pouzdro na revolver Nagant je na opasku doplněno dvěma kapsami na náboje. Za války se vyráběly i úsporné verze těchto kožených pouzder, u kterých mosaz nahrazovaly levnější železné úchytky – ty však byly náchylné k reznutí.*

(Vpravo) *Ochranná kukla posádky torpédové lodě ze syntetického vodě odolného materiálu – palubní posádky takovýchto rychlých pobřežních plavidel byly vystavena silné vodní tříšti. Takovéto maskované pokrývky hlavy existovaly hned v několika variacích. Na počátku války používali podobné masky piloti letadel s otevřeným kokpitem – někdy v kombinaci s leteckými brýlemi. Ochranné masky také používala obsluha plamenometů. Někdy se objevují informace, že je fasovaly i ozbrojené posádky vlaků.*

(Dole) *Čepicové odznaky námořních důstojníků a (vpravo dole) odznak na poddůstojnické čepice se štítkem. Stříbrná verze byla – stejně jako v Rudé armádě – určena pro důstojníky nebojových složek, např. lékařských, zásobovacích, stavebních, administrativních a právních sborů. Oválný odznak s kotvou omotanou lanem nosili poddůstojníci, kteří pokračovali ve vojenské službě. Všechny tyto odznaky se používaly na čepicích se štítkem s bílým i černým dýnkem. Zatímco nižší důstojníci nosili stejné uniformy jako námořníci, odlišovali se důstojnickými čepicemi a opaskem bez kotvy na přezce. Povšimněte si, že všechny tyto válečné odznaky zdobí kvalitní zlaté nebo stříbrné vyšívání – v poválečném období je vyráběli levně z lisovaného kovu a pouze admirálové měli nášivky vyšívané drahými kovy.*

(Na protější straně vlevo nahoře) *Zimní ochranná maska, kterou nosili někteří námořníci a letci, spolu s koženou helmou s podšívkou z ovčí kůže a leteckými brýlemi.*

(Na protější straně vpravo nahoře) *Kožená letecká helma, bunda a rukavice s jiným typem leteckých brýlí.*

(Na protější straně) *Námořnické výložky a prýmky na námořnické košile (nahoře, zleva doprava) – kadet; Baltská flotila, pro bílou letní košili; Baltská flotila, pobřežní služba a námořní pěchota; podporučík, zdravotnický oddíl; major, námořní letectvo – námořní letectvo využívalo armádní a letecké hodnosti; generál nebo admirál, pobřežní služba a námořní pěchota. Námořní admirálové měli ve hvězdě vyšívanou kotvu. Povšimněte si malinového lemování pro příslušníky pěchoty a knoflíku se zkříženými kotvami u admirála.*

Výložky začali námořníci používat počátkem roku 1943 – manžetové prýmky, které byly dříve jediným odznakem hodnosti, si námořní důstojníci uchovali a používali je spolu s výložkami. (Dole, zleva doprava) – kapitán 1., 2. a 3. třídy, kapitánporučík, poručík.

(Vpravo) *Tyto nášivky nosili námořníci podle druhu vojska nebo specializace na levém rukávu svých tmavomodrých služebních košil. Verze se žlutým nebo zlatým kruhem se používala na služebních a vycházkových uniformách, obyčejné červené nášivky k pracovnímu úboru. Celkem bylo v této řadě od 30. let 20. století zavedeno asi 25 druhů nášivek. Naposledy se v nařízení o uniformách objevily v 50. letech. Později byly zjednodušeny a nášivky symbolizující zastaralé funkce byly zrušeny.*

(Levý sloupec odshora dolů) – *obsluha dálkoměru, proviantní důstojník – pracovník skladu vojenských a lodních potřeb, loďmistr.*

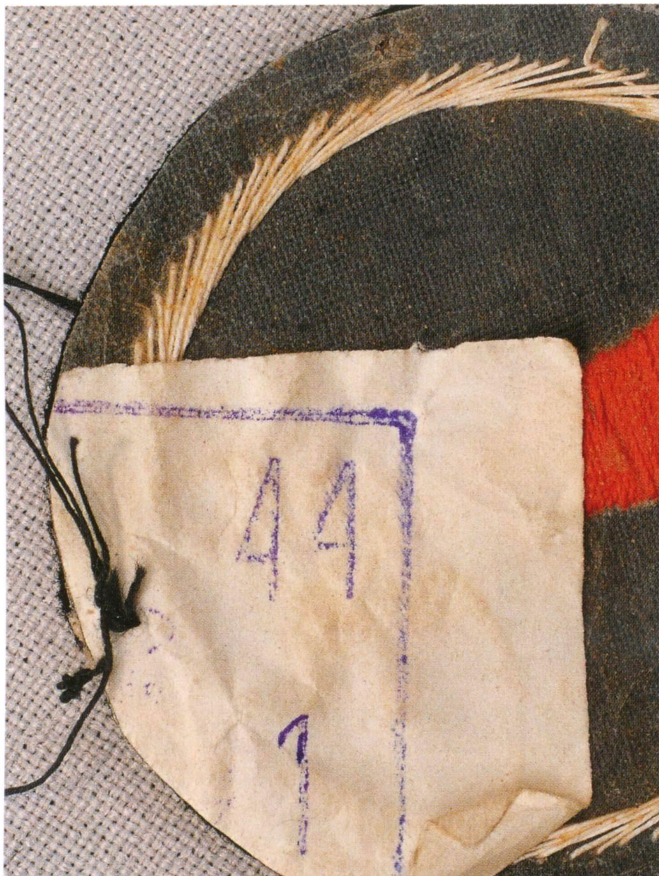
(Prostřední sloupec, odshora dolů) – meteorologická služba, telegrafista, hudebník.

(Třetí sloupec, odshora dolů) – *námořník ve stožárovém koši (obsluha stěžňů, lanoví a plachtoví), zaměřovač děla, rádiový technik.*

(Dole) *Na zadní straně nepoužité námořnické nášivky vidíme zřídka používaný orazítkovaný papírový štítek s datem 44 a číslem 1, které označovalo kvalitu první třídy. Takováto malá etiketa se pravděpodobně přišívala na celý nerozstříhaný arch nebo „list“ zhruba tuctu nášivek.*

(Vpravo dole) *Odznak na výložky ženistů námořnictva Rudé armády. Námořní posádky takovéto odznaky podle specializace používaly jen zřídkakdy – mezi další výjimky patřily oddíly letců, zdravotníků, veterinářů, pobřežních konstruktérů a dělostřelců. Ti však používali úplně stejné odznaky jako Rudá armáda – např. zkřížená děla pro dělostřelectvo, zkřížené sekery pro konstruktéry apod. Tento odznak námořních ženistů – lodní šroub a ozubené kolo – byl jedinou výjimkou. Protože šlo o nebojovou složku, byl odznak vždy ve stříbrné barvě.*

PARTYZÁN, 1942

Partyzánský odboj sehrál za Velké vlastenecké války důležitou roli. Rychlý postup Němců v roce 1941 zanechal velké množství sovětských vojáků odříznutých za frontovými liniemi ve skupinách čítajících od několika opozdilců až po mnoho stovek vojáků. Postupem času začala Moskva tyto často velmi dobře vyzbrojené skupiny kontaktovat a využívat je ve svém válečném úsilí. Díky obrovskému území Ruska museli Němci obzvláště v severních lesích a Pinských bažinách vyčlenit na nahánění partyzánů a zajištění vlastních stále se prodlužujících zásobovacích tras mnoho divizí.

Co se týče potravy, partyzáni většinou spoléhali na podporu vesničanů – ti ji někdy poskytovali dobrovolně, někdy však byla vynucena silou. Nemilosrdné německé bezpečnostní jednotky, jako byla nechvalně známá brigáda Komandostab Reichsführer-SS, pravidelně masakrovaly celé vesnice podezřelé z kontaktu s partyzány, nebo jednoduše jako varování. Není překvapující, že někteří civilisté spolupracovali s Němci ze strachu nebo proto, aby se ochránili před loupeživými tlupami. Málokdy se zmiňuje, že také existovalo velké množství protisovětských partyzánů, z nichž někteří zůstávali aktivní ještě několik let po roce 1945, obzvláště v pobaltském regionu a na Ukrajině.

(Nahoře) *Oděv tohoto prosovětského partyzána je smíšený. V sovětském období takovéto boty, vatované oblečení a khaki kalhoty šarovary běžně používali nejen příslušníci Rudé armády, ale také civilisté, obzvláště stavební dělníci a lesníci ve venkovských oblastech. Přes vatovanou telogrejku si tento muž oblékl koženou vestu bez rukávů – podobnou vestu nosili při své intervenci za občanské války britští, kanadští a američtí vojáci. Mohlo se také jednat o vestu ukořistěnou za druhé světové války maďarské nebo rumunské armádě. Podle pušky Winchester vzor 1895 nejspíše nejde o člena velké jednotky, který by původně příslušel k Rudé armádě, nýbrž o osamělého bývalého lovce.*

(Vpravo) *Takovéto „certifikáty partyzána" vystavoval Komsomol (mládežnická komunistická organizace) svým členům i členkám, obvykle do 25 let věku, za účast na „aktivním boji proti německým okupantům".*

(Nahoře a uprostřed) *Za první světové války si Rusko od Johna Morese Browninga objednalo opakovací pušky Winchester vzor 1895 s pákovým nabíjecím mechanismem používající schránkové zásobníky upravené tak, aby mohly používat ruské 7,62 mm náboje – jednotlivé dávky se nabíjely palcem z ruských zásobníků po pěti nábojích. V carské armádě se tato skvělá zbraň stala oblíbenou součástí výbavy stráží a dalších elitních skupin. Rudá armáda je zdědila a za občanské války jich velké množství padlo do rukou civilistů. Za druhé světové války Němci hlásili jejich přítomnost na všech frontách a až do poměrně nedávné doby byla tato puška oblíbená mezi lovci v mnoha zemích východního bloku. Povšimněte si nápisu „hlaveň z niklové oceli zejména pro bezdýmný prach“ na levém boku hlavně.*

(Vpravo) *Levý bok mechaniky s otevřeným závěrem. Nad seznamem patentů z května a prosince 1895, srpna 1897, ledna a srpna 1898 a srpna 1907 je vyryt nápis – „Vyrobeno společností Winchesterovy opakovací pušky, New Haven, Connecticut, USA“.*

(Vlevo a dole) *Detaily ruského Winchestera vzor 1895. Povšimněte si označení výrobce a carské značky kontroly kvality, které bylo možné vidět na všech kovových i dřevěných součástech. Pušky byly účinné do vzdálenosti 1400 metrů. Používal se k nim v Americe vyráběný bajonet – ty však v Rusku příliš často k vidění nebyly.*

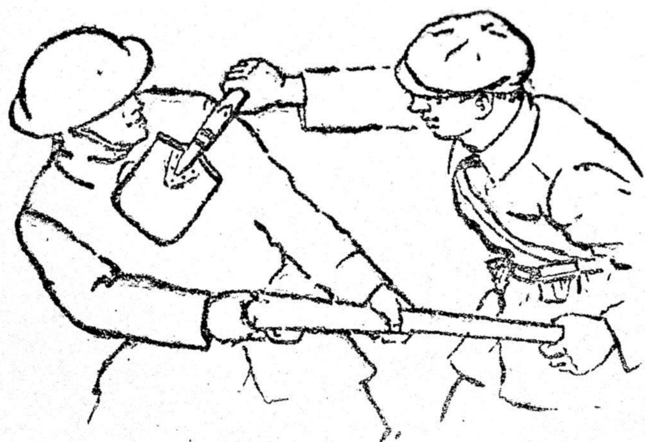
Carská armáda cizí zbraně dovážela, některé také sama vyráběla na základě licence (například revolvery a pušky Nagant původně navrhl belgický inženýr). Nový sovětský režim v této tradici pokračoval a po celou dobu své existence nakupoval nebo kopíroval technické novinky – například švýcarské hodinové mechanismy, německé fotoaparáty Leica, zbraně včetně raketových technologií, americké motory, nákladní vozy, auta a letadla – všechny tyto přístroje se stávaly prototypy pro sovětské výrobky.

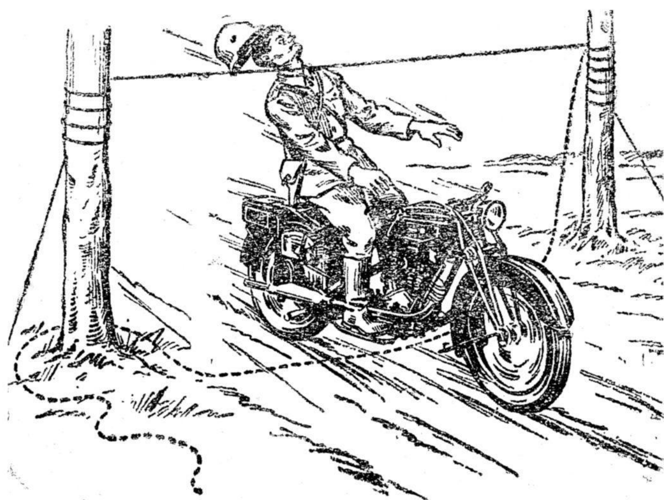

PŘEDCHŮDCE MODERNÍCH PŘÍRUČEK PRO PŘEŽITÍ

Příručka Společník partyzána v tvrdých deskách z roku 1941 popisuje sovětské i německé pistole, pušky, granáty, samopaly, kulomety a minomety. Partyzáni odříznutí od hlavních zdrojů sovětských dodávek si samozřejmě museli zbraně a munici opatřovat sami. (Ani sovětská vláda neváhala znovu použít zabavený nepřátelský vojenský materiál – ruské 22tunové samohybné dělo SU-76/L42 využívalo kostru a pojezdové ústrojí německých tanků Panter III). Společník (rusky sputnik) také ilustroval například techniky při boji muže proti muži a metodu boje bajonetem, způsob výroby „Molotovových koktejlů" a doporučené techniky sabotáže a maskování. Je to také pravá příručka pro přežití – čtenář se například dozví, jak rozdělat oheň a založit tábor, jak brodit řeky, číst mapy, poskytovat první pomoc nebo přenášet raněné.

(Vpravo nahoře) *Souboj muže proti muži s využitím polní lopatky. Zvláštní je, že protivník na obrázku má na hlavě britskou (nebo americkou vzor 1917) helmu. Brožura pravděpodobně znovu využívá materiálů připravených ve 30. letech 20. století, kdy byly předpokládaným nepřítelem západní intervenční síly.*

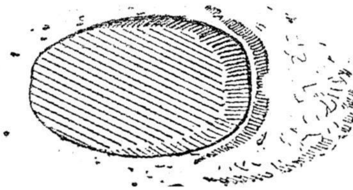
(Vpravo) *Zneškodnění německého motocyklisty.*

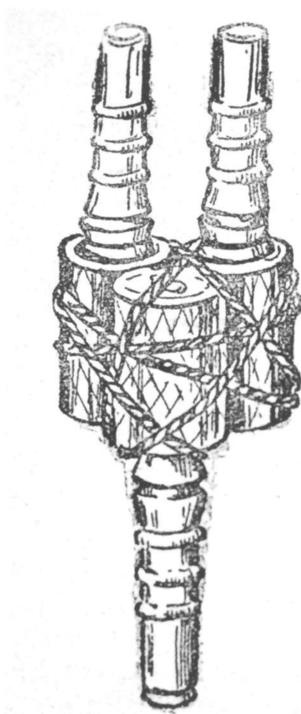

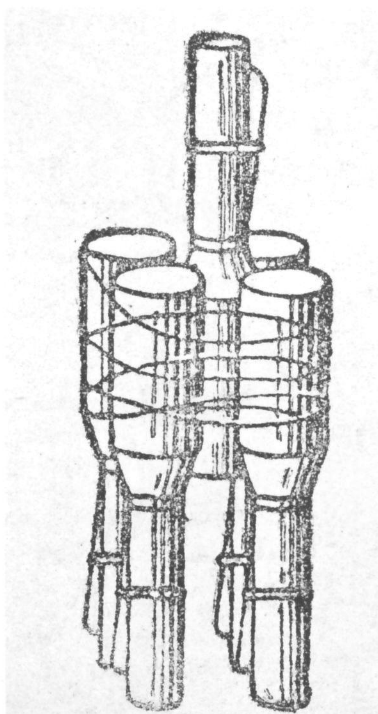

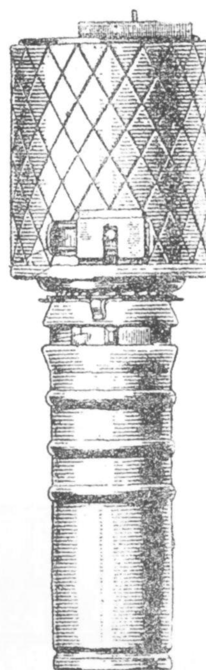

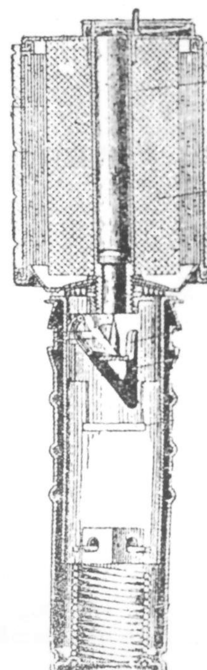

(Vlevo a nahoře) *Výroba provizorního zákopu pro alespoň minimální krytí v akci.*

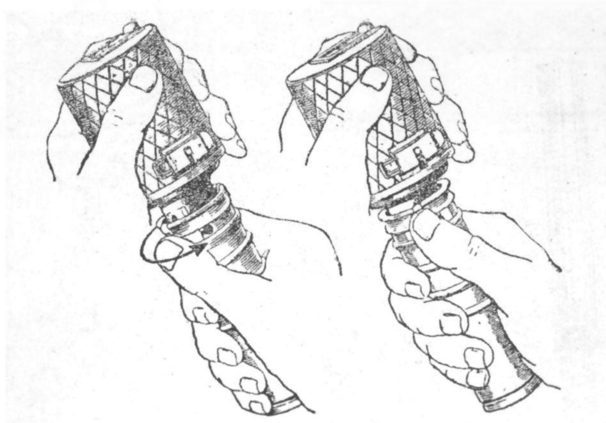

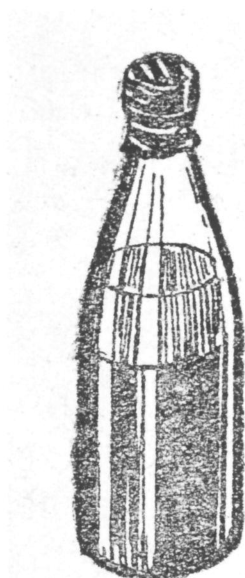

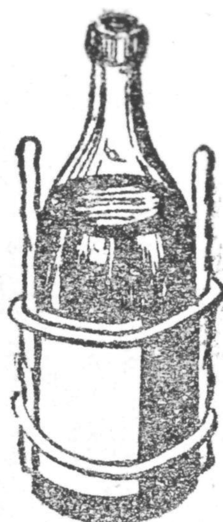

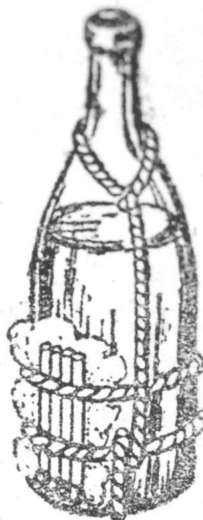
(Nahoře vlevo a uprostřed) *Výroba silných náloží pro útoky na obrněné a další velké cíle spojením několika ručních granátů – tří granátů RGD vzor 1930 a pěti granátů vzor 1914/30.*

(Nahoře vpravo) *Detail granátu vzor 1930 s tříštivým pouzdrem a* **(vpravo)** *odjištění granátu otočením bezpečnostní pojistky.*

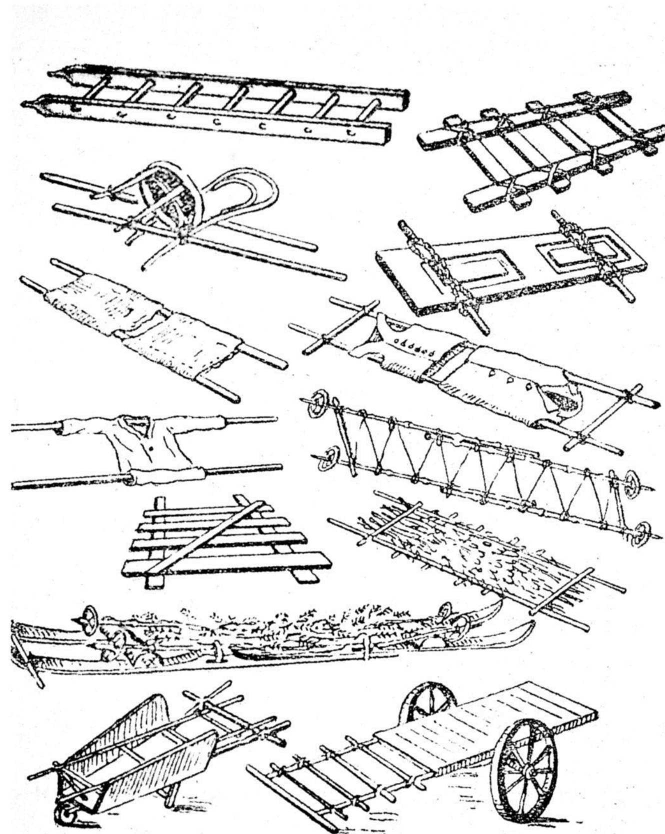

(Vlevo) *Přestože tato ručně vyráběná zápalná zbraň je po celém světě známá pod názvem „Molotovův koktejl", v Sovětském svazu by se to v této době považovalo za zneuctění jména sovětského ministra zahraničních věcí V. I. Molotova – nejprve se nazývala „butylka s gorjučej smesju", tedy láhev se zápalnou směsí. I dlouho poté, co je na ostatních frontách přestali používat všichni až na guerillové bojovníky, je Ruská armáda stále považovala za užitečnou součást protitankové výzbroje pěchoty. Koktejl bylo možné vyrobit z jakékoliv skleněné lahve. Pro okamžité vznícení se používal tvrdý alkohol nebo benzin. Ty byly pro lepší soudržnost a delší hoření smíchány s těžkým olejem nebo asfaltem. Rudá armáda poskytovala i důvtipnější způsoby zapálení, než byl klasický hadr namočený v lihu, napěchovaný do hrdla lahve a zapálený těsně před hozením. Vojáci fasovali „sady zápalných tekutin" – jejich součástí byly dvě skleněné trubičky s kyselinou sírovou, které se k lahvi připevňovaly silnými gumovými pásky, nebo (uprostřed) nárazové rozbušky chráněné kusem bavlny.*

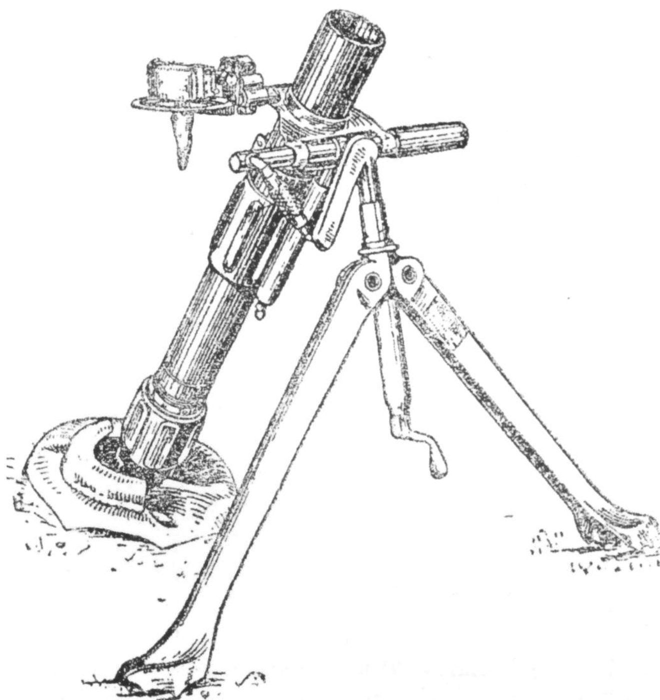
(Nahoře) *Obrázek ilustruje, jak umístit výbušné nálože – vyznačené jako malé kroužky – do slabých míst různých standardních mostních konstrukcí. Partyzánská sabotáž silničních a železničních mostů byla efektivnější a stála méně životů než přímé útoky na německé okupační síly. K těm však také docházelo, kdykoliv se objevila slibná příležitost – například při přesunu slabě střeženého konvoje zalesněnou krajinou.*

(Vpravo nahoře) *Metody ničení železničních kolejí výbušnými náložemi a protitankovými minami. Na obrovské a řídce osídlené ploše SSSR trvalo nějakou dobu, než se zprávy o vítězství z roku 1945 dostaly do všech koutů země. Objevovaly se legendy, že izolované skupiny partyzánů vyhazovaly mosty a koleje do vzduchu ještě dlouho poté, co válka oficiálně skončila.*

(Vpravo) *Několik různých návrhů na výrobu improvizovaných nosítek a vozíků na přepravu raněných. V brožuře se také dozvíme, jak mohou dva muži snadno přenášet raněné – s pomocí opasků nebo bez. Nejčastějším způsobem přesunu raněného však byl stanový dílec nesený čtyřmi vojáky. Pro situace, kdy byli vojáci pod palbou nebo kdy nebylo k dispozici dostatek lidí, se zdravotníci a zdravotnice učili, jak tahat raněné po zemi.*

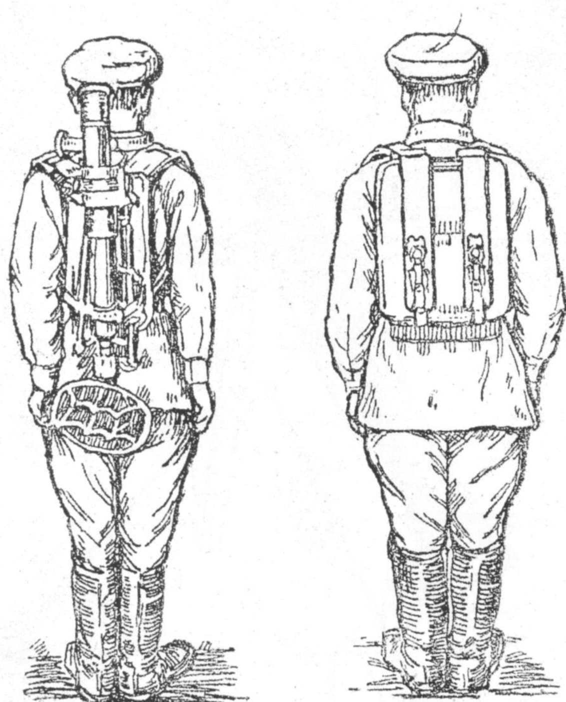
(Vpravo) *Nákres sovětského minometu ráže 82 mm s hlavní dlouhou asi 120 cm. Používala se celá řada různých modelů včetně typů BM-37 a BM-41. V zásadě si byly podobné, pouze pozdější model BM-43 byl vybaven dvěma koly, která usnadňovala přesuny. I bez nich bylo možné takovouto zbraň ve třech lidech přenášet – každý z vojáků tak nesl asi 17 – 20 kilogramů. Několik dalších mužů však muselo nést potřebnou zásobu skoro čtyřkilových vysoce výbušných bomb. Těch měla jednotka v akci díky palebné frekvenci asi 20 ran za minutu obrovskou spotřebu. V druhé polovině války již používaly partyzánské jednotky i těžší zbraně, v některých případech dokonce i děla. Minomet však byl pro svou jednoduchost, snadnost přemísťování a všestrannost použití asi nejpoužívanější.*

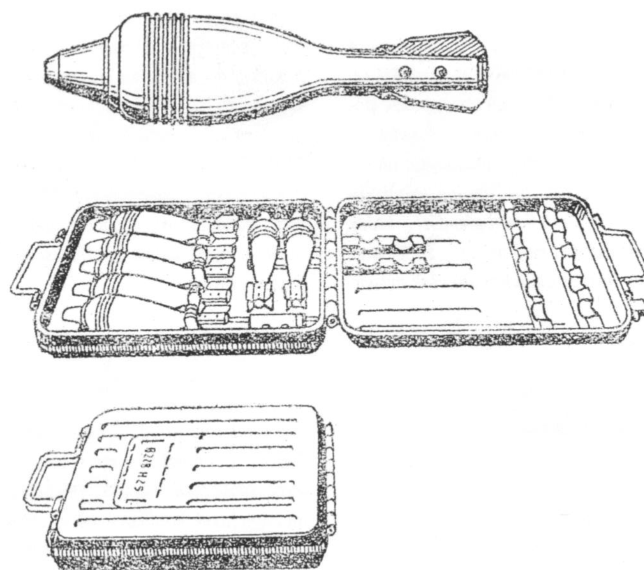

(Dole) *Posádka minometu Rudé armády při inspekci, 1944.*

Jde o těžký 120mm minomet HM-38. Každá minometná brigáda v rámci každé pěchotní divize měla těchto zbraní fasovat nejméně sto. Byly tak účinné, že Wehrmacht využíval mnoho ukořistěných exemplářů pod označením GrW 378(r). Později dokonce vyráběl zdokonalenou kopii, 120mm minomet sGrW. Povšimněte si členů posádky s puškami Mosin zavěšenými na zádech. Polní khaki čepici se štítkem nemají pouze důstojníci (druhý zleva a úplně vpravo), ale také rotný (staršina) (uprostřed) a hlavní minometčík – pravděpodobně jefrejtor, tedy svobodník (vlevo). Příslušníci mužstva mají kotníkové boty, rotný a důstojníci vysoké boty. Rotného a důstojníky provádějící inspekci zdobí řády a medaile. Nadporučík (druhý zleva) má starý důstojnický opasek se dvěma šlemi.

Největší minomet, který Rudá armáda používala, byl tažný model vzor 1943 ráže 160 mm na kolech. Pálil 40kg bomby, které se netradičně nabíjely do otevřené zádi hlavně a ne do jejího ústí.

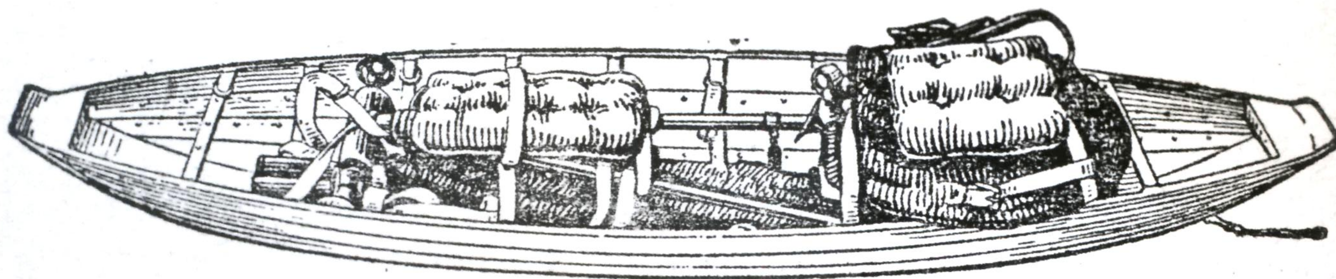

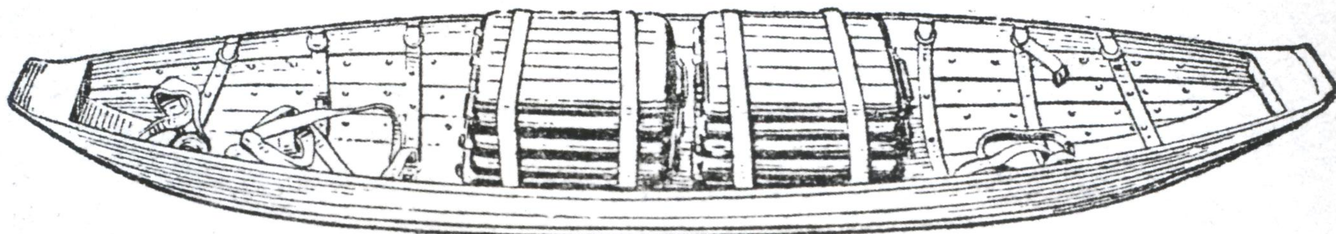

(Nahoře) *Doporučené rozložení nákladu mezi dva partyzány nesoucí lehký 50mm minomet. Těchto minometů (rotnej minomjot (RM)) se používalo několik v zásadě podobných modelů označovaných jako 38, 39, 40 a 41. Přestože minomet ráže 50 mm nebyl v Rudé armádě oblíbenou zbraní a u pěchoty jej na konci roku 1944 nahradily 82mm minomety, díky své nízké hmotnosti (lehce přes 10 kg) a malé délce (asi 56 cm) se hodil partyzánům, kteří se museli často pohybovat pěšky v obtížném terénu.*

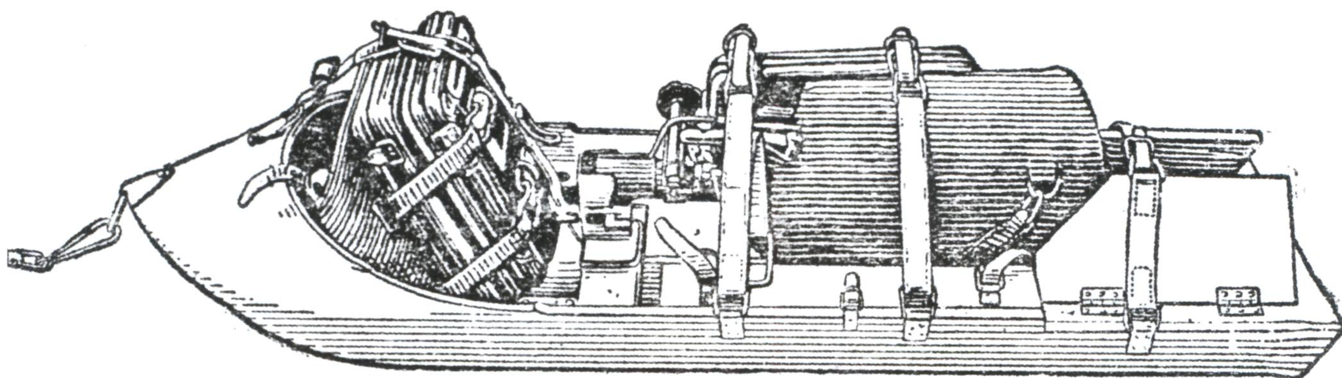
(Nahoře) *Pouzdro na sedm kusů munice pro minomet. Mina do 50mm minometu vážila pouze 1 kg, tedy asi čtvrtinu váhy bomby do 82mm minometu. Maximální dostřel byl 800 metrů, u modelu ráže 82 mm činil přes 3000 metrů.*

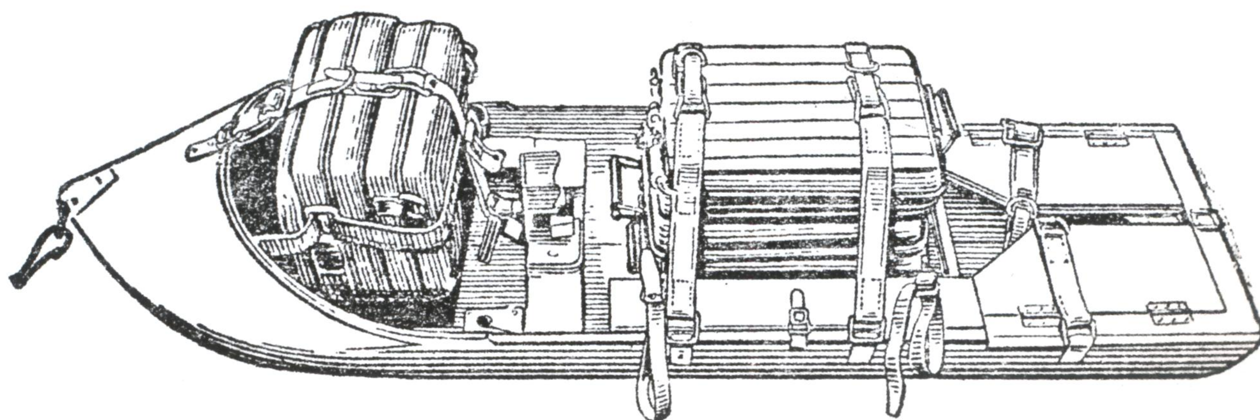
(Dole) *Zničené německé minometné stanoviště. Hlaveň, munice i pouzdra na munici byly pro takovouto zbraň u obou armád téměř totožné. Jak Rudá armáda postupovala, bylo mnoho zákopů prostě vyplněno zeminou jako hroby pro padlé vojáky spolu s jejich zničenými zbraněmi. V tomto zákopu jsou mrtvoly pravděpodobně pohřbeny těsně mimo záběr, protože na fotografii vidíme typické rozprášené vápno. Takovéto narychlo vytvořené hroby pro vojáky a munici působily úrazy i úmrtí ještě několik desítek let po válce.*

Partyzáni museli, často v malých skupinkách a velmi zřídka s motorovými dopravními prostředky, přepravovat minomety a velké množství munice po celé zemi včetně oblastí s hlubokým sněhem a bažinami. V manuálu pro boj v zimě nalezneme pro tento účel možné způsoby naložení lehkých člunů a saní (tažených muži nebo psy). Takové vymoženosti však nebyly v prvních letech války běžně dostupné.

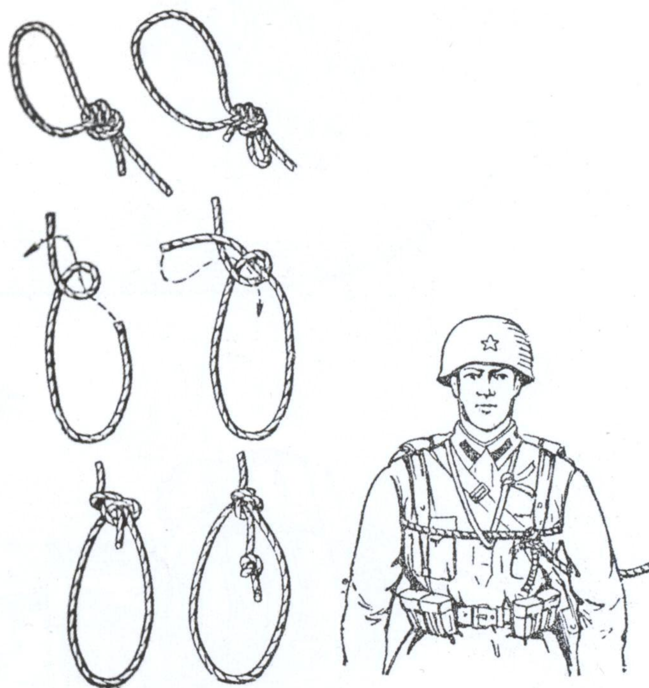

TAKTICKÉ MANUÁLY Z POČÁTKU VÁLKY

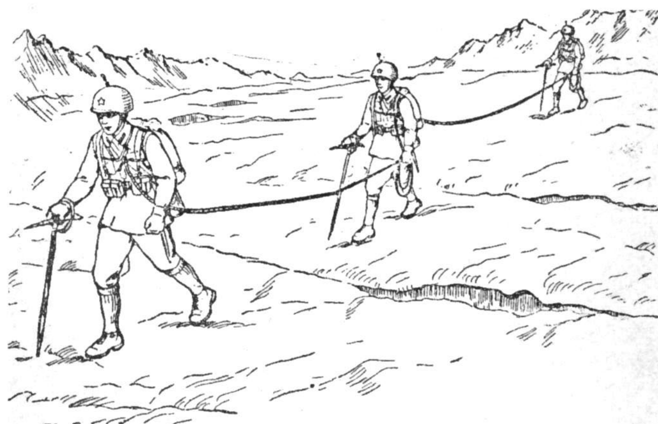
(Nahoře) *Katastrofální výsledky Rudé armády v bitvách z léta 1941 byly částečně způsobeny krutými Stalinovými čistkami mezi důstojnickým sborem v předválečném období. Většině jednotek a formací tak veleli muži s omezenými zkušenostmi a schopnostmi, kteří se báli učinit jakékoliv rozhodnutí samostatně, bez posvěcení vyšší autoritou. Částečně je také způsobil prostý nedostatek náležitě vycvičeného mužstva. Okamžitě proto vzniklo několik manuálů s většími nebo menšími chybami, které byly v takovémto spěchu nevyhnutelné. Manuály se zabývaly tématy sahajícími od obecných taktických principů až po způsoby zacházení s jednotlivými zbraněmi a dopravními prostředky a zvláštní instrukce pro specifické manévry – například pro překonávání řek.*

Sovětská strategie byla založena na obrovských masových armádách se základním vojenským výcvikem, zatímco letecké a námořní operace hrály výrazně podřadnou roli. Jednalo se o nevyhnutelnou doktrínu obrovské pozemní mocnosti s omezeným množstvím přístavů na pobřeží. Tato taktika však byla však zastaralá – spoléhala se na masové operace pěchoty s nízkou úrovní podpory tanků a letectva a s malým množstvím dobře vycvičených specializovaných složek. Toto selhání v oblasti modernizace způsobilo v letech 1941 – 42 zbytečnou smrt nebo zajetí milionů vojáků.

Na těchto stránkách vidíme výtažek z manuálu pro boj v horách a v zimě vydaného v roce 1942. Kresby není třeba komentovat – znázorňují lezení s lanem, bezpečné metody pro překonávání skalních říms a přecházení ledovců, použití cepínu a budování sněhového přístřešku (s vojáky vyzbrojenými nepřesvědčivě samopaly Tokarev – v té době se pro většinu pěšáků jednalo o nedostupný sen). Celý manuál sleduje tento velice jednoduchý princip a nepředpokládá ani inteligenci, ani iniciativu – obsahuje dokonce celou stranu kreseb zachycujících přípustné metody uchopení chytů při lezení ve skalách.

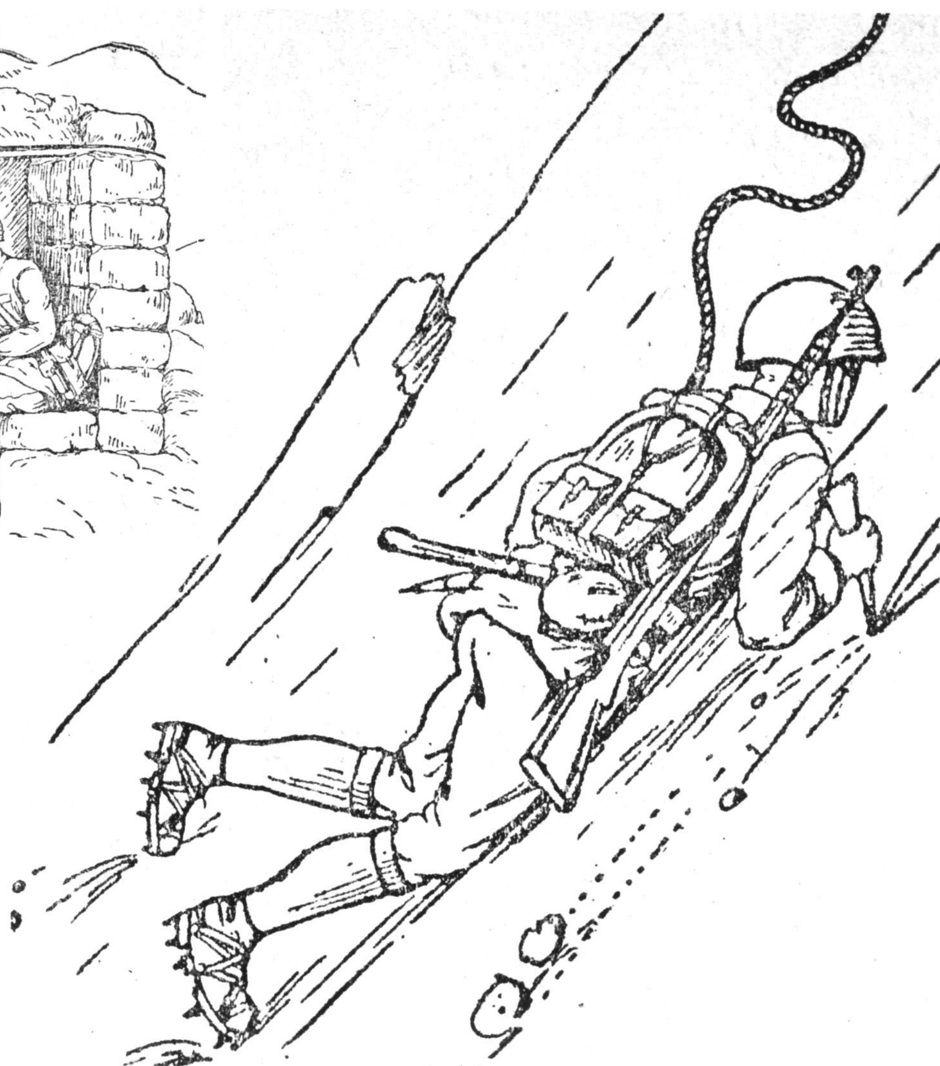

KAPITÁN DĚLOSTŘELECTVA, ZAKAVKAZSKÝ VOJENSKÝ OKRUH, LÉTO 1942

V roce 1938 byly pro nošení v horkém klimatu pro všechny hodnosti Rudé armády zavedeny bavlněné tropické klobouky se širokými okraji – mnohem dříve než u ostatních armád. Území Sovětského svalu zahrnovalo prostředí s ohromným rozsahem teplot, vlhkosti, nadmořské výšky, typů terénu a vegetace. Rudá armáda vojáky do extrémní zimy vybavila lépe než do extrémního horka, protože opravdu tropické podmínky existovaly pouze na úplném jihu a východě a změny uniforem byly proto omezené. Tato takzvaná Panama se často směla nosit s rozepnutým límečkem gymnastjorky a někdy také s kotníkovými botami. Gymnastjorka zachycená na fotografii je vyrobena z lehkého světlého khaki materiálu.

Hodnost tohoto kapitána dělostřelectva, pravděpodobně velitele praporu, rozpoznáme podle nenápadného kovového odznaku druhu vojska a proužku hodnosti na polních límcových nášivkách v barvě khaki – takové označování zavedlo nařízení z dubna roku 1941. Všichni jej však rozhodně nepoužívali – na polních uniformách byly nadále běžně k vidění i barevné nášivky vzor 1935. Kapitán má modré důstojnické jezdecké kalhoty šarovary s rudým lemováním švů a vysoké boty. Jako zbraň používá poloautomatickou pistoli TT vzor 1930 zavěšenou v pouzdře na důstojnickém opasku s přezkou zdobenou hvězdou. Kšandy si z tohoto opasku ve stylu „Sama Browna" odstranil. Povšimněte si světlého plátěného pouzdra na dalekohled válečné výroby s koženým víkem a popruhy a všudypřítomného vaku na plynovou masku, který všechny hodnosti používaly jako polní chlebník.

(Vpravo) *Detail polních límcových nášivek. Povšimněte si také relativní hrubosti materiálu lehké světlé khaki košile. Ocelová helma SŠ-40 má klasický podbradní řemínek a na původním olivově zeleném povrchu náhodné fleky maskovací barvy. Tato helma měla proti modelu vzor 1936 zjednodušený tvar, a proto byla jeho výroba snazší. Původní model měl totiž na vrcholu jakýsi hřeben bez jakéhokoliv praktického významu. Ten se u helem přestal používat stejně jako veliký vystouplý obrys hvězdy na čele.*

(Vlevo) *Pohled na klobouk, gymnastjorku, jezdecké kalhoty a vybavení zezadu. Helma je zavěšená na vaku na plynovou masku.*

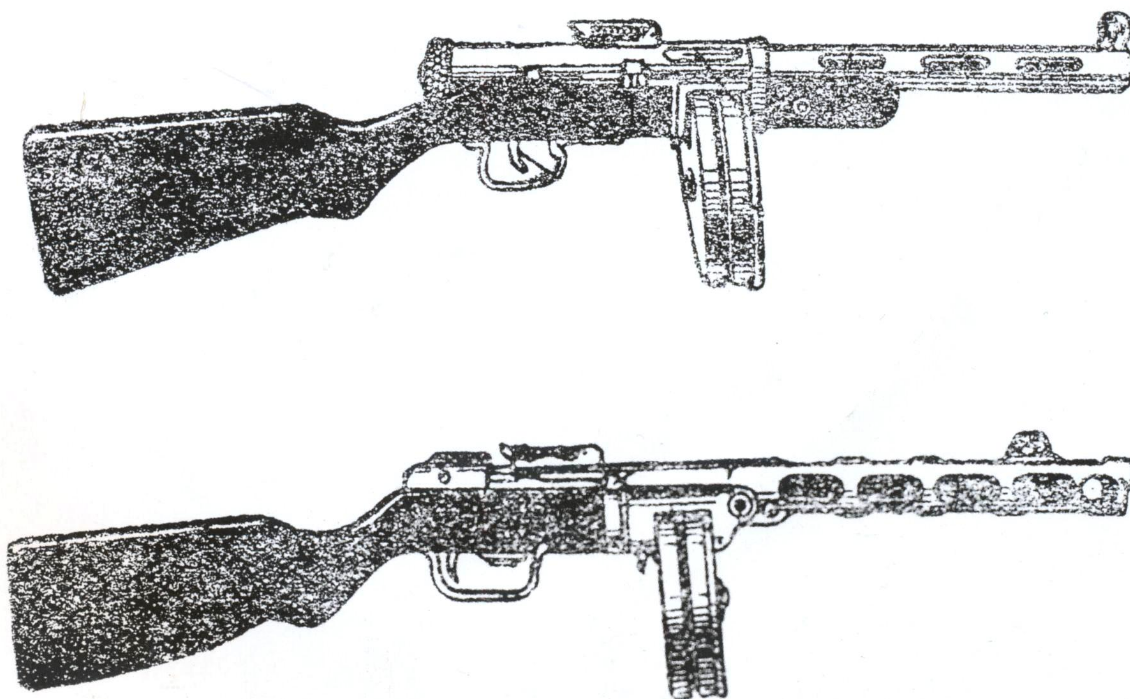
(Vpravo) *Ukázky nenápadných, ale zajímavých značek na uniformách a vybavení. Je vždycky dojemné najít na nashromážděných předmětech památky na konkrétní vojáky. Ve vzácných případech je dokonce možné uvnitř lemování helmy nebo za klapkami ušanky najít dopis na rozloučenou nebo závěť sepsanou pro případ vojákovy smrti.*

Knoflíky Rudé armády vyráběné továrnou Rex z New Rochelle ve státě New York jsou příkladem těch nejmenších z milionů různých předmětů dodávaných za války Spojenci na základě zákona o půjčce a pronájmu. Tato výpomoc sahala od plechovek lunchmeatu až po tanky a letadla. Předměty byly v konvojích čelících velkému nebezpečí přepravovány na spojeneckých nákladních lodích buď k arktickým přístavům v severním Rusku, nebo do Perského zálivu na počátek jižní suchozemské zásobovací trasy přes Írán.

Předměty Rudé armády používané ve válce byly pouze zřídkakdy orazítkovány, ale sami vojáci si samozřejmě své vybavení různými způsoby označovali. Populární metodou bylo napsat své jméno savem, jako například na této prstové rukavici – tu kdysi nosil voják jménem Nikolajev.

(Nahoře) *Do kůže této brašny na náboje do samopalu je vyrytá jak hvězda Rudé armády, tak i islámský symbol hvězdy a půlměsíce – je to památka na stovky tisíc vojáků hlásících se k různým etnickým skupinám pocházejícím z Kavkazu a středoasijských sovětských republik. V porovnání s elitnějšími jednotkami byly etnické menšiny nadproporčně zastoupeny v oddílech pěchoty. Možnost jejich kariérního postupu byla omezena nedostatečností jejich vojenského výcviku, politického vzdělání a ovládání ruštiny – a také předsudky.*

(Dole) *Na této kopii stránky z výcvikového manuálu vidíme samopaly PPD vzor 1940 a PPŠ vzor 1941. V. A. Děgtjarev navrhl svůj první samopal v roce 1934. Model PPD-34 byl stejný jako zde znázorněný PPD-40 (nahoře), ale dřevěná pažba byla nepřerušená. Bubnový zásobník byl namontován výrazně níže, což se ukázalo být v praxi nešikovné. Děgtjarev to proto u modelu PPD-40 a u pozdějších samopalů opravil – zásobník je zde připevněn přímo pod pouzdro závěru. Ani toto uspořádání však není při pálení z takovéto zbraně v lehu ideální. Model PPD později nahradily zjednodušené modely PPŠ-41 a PPS-43. G. S. Špagin navrhl hlaveň pušky PPŠ tak, že měla přesně poloviční délku proti hlavni pušky Mosin – dokud trvaly zásoby, využívaly se při výrobě modelu PPŠ seříznuté hlavně z původních pušek Mosin vzor 1891.*

SAMOPALNÍK, 1942/43

Tento krasnoarmějec si připravuje provizorní zákop v nějaké budově ve Stalingradu v průběhu konečného uzavírání smyčky okolo německé Šesté armády. Na hlavě má dnes běžnou ocelovou helmu vzor 1940, oblečen je ve vycpávané bundě a khaki jezdeckých kalhotách. Povšimněte si klasické pozice samopalu PPŠ-41 hlavní dolů – důvodem byl fakt, že jeho bubnový zásobník na 71 nábojů vážil přes 2 kg. Tato zbraň se dostala na frontu v roce 1942. Polní výbava samopalníka je jednoduchá – vakovitý batoh vešmešok, polní láhev na levém boku před brašnou na plynovou masku, vak na zásobník z khaki plátna vpravo a – kupodivu – i lopatka.

Ve služebních knížkách vojáků je občas zarážející, jak málo vybavení vojíni, a někdy dokonce i důstojníci, fasovali. Někteří vojáci byli na frontu vysláni s plnou výbavou oblečení a vybavení – helmou, batohem, brašnou na plynovou masku, polní lopatkou, nožem atd. Někdy jsou však jedinými položkami v seznamu opasek a vatovaná bunda.

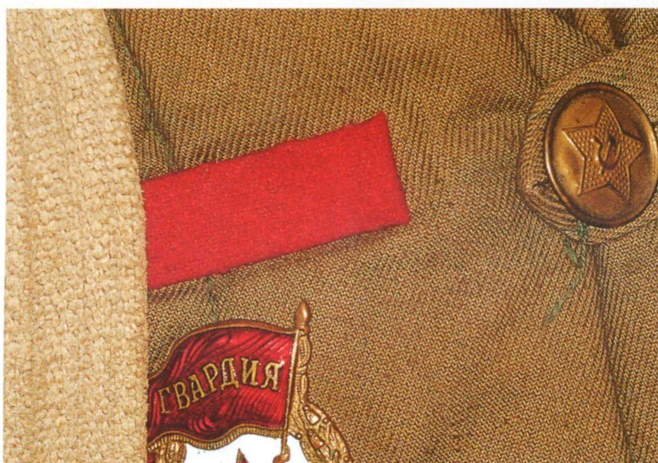
(Vlevo dole) *Páčka režimu střelby pro přepínání mezi polo- a plně automatickou palbou je u zbraně PPŠ-41 šikovně umístěna přímo před spouští.*

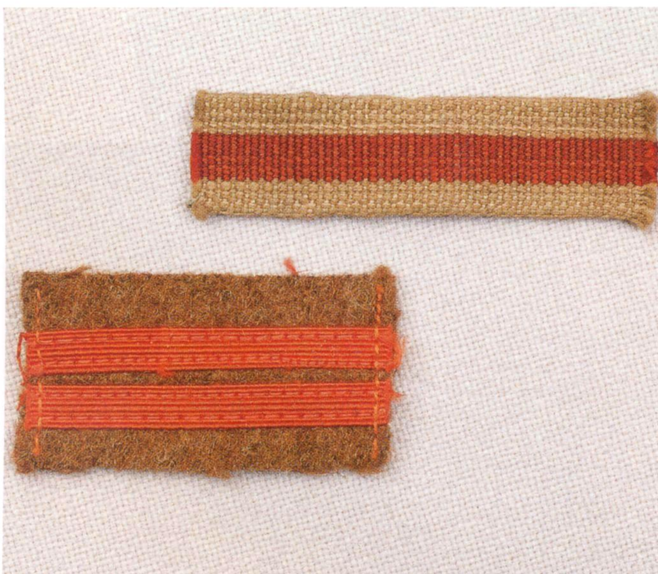
(Dole) *Mošna na opasek na bubnový zásobník do samopalu PPŠ vyrobená v roce 1941 z poněkud nezvyklého šedého plátna. V této barvě se vyráběly některé předměty určené pro arktické a horské oblasti. Na zásobníky se vyráběly i bílé obaly – převážně však na munici do pušek Mosin.*

TÝM S KULOMETEM DT, STALINGRAD, POČÁTEK ROKU 1943

(Nahoře a na protější straně) *Poslední dny stalingradského protiútoku v únoru 1943 se nesly ve znamení přednostního šíření nových výložek podle předpisů z ledna roku 1943 mezi jednotky v prvních liniích (přestože se starý systém s límcovými nášivkami podle hodností používal ještě několik měsíců poté). Povšimněte si rozdílu ve vzhledu těchto dvou vojáků. Někteří vojáci v prvních liniích považovali za důležité předvádět na polní uniformě – a dokonce i na vatovaných bundách – všechny své odznaky a dekorace – například barevné výložky ze služebních uniforem, odznaky stráží a medaile. To však bylo samozřejmě na úkor nenápadnosti v boji. Zkušení bojovníci se naproti tomu často snažili zůstat anonymní a co nejméně výrazní a odznaky a ozdoby nosili, pouze když byli mimo linii.*

V souboji vojáci nosili pilotky, ušanky i helmy a ne vždy se jednalo pouze o sezonní rozdíly. Ušanky i zimníky někdy vídáme i na letních fotografiích a pilotky zase v zimě. Důvodem byl neustálý nedostatek vybavení (také to, že vojáci často zimní vybavení využívali jako deky a polštáře). Povšimněte si však, že v této době již byli oba vojáci vybaveni teplými rukavicemi.

Jsou vyzbrojeni samopalem PPŠ-41 a kulometem DT ráže 7,62 mm. Kulomety DT (viz také strany 124 – 125) se původně montovaly na tanky. Brzy se však projevily jejich výhody, obzvláště pro boj ve městě – zejména malý, ale objemný bubnový zásobník a nastavitelná sklopná ramenní opěrka. Kulomet byl proto později vybaven dvounožkou a upravenými mířidly pro pozemní využití.

(Vlevo nahoře) *Detail původního knoflíku s očkem na vatované bundě. Na pravé klopě červený průmek za zranění.*

(Vlevo dole) *Průmky za zranění byly zavedeny v létě roku 1942. Nosily se na pravé náprsní kapse nebo na podobném místě u oblečení bez kapes. Existovaly dvě verze – zlatá nebo žlutá za vážná zranění a červená za lehčí poranění. Protože tyto průmky často nebyly v předních liniích k dispozici, vojáci od roku 1943 někdy improvizovali s hodnostními průmky ze seržantských výložek – červené průmky vyráběli z polních výložek a žluté ze služebních a přehlídkových výložek. Dříve žádná speciální vyznamenání za zranění neexistovala, i když Řád rudé hvězdy a některé další se často udělovaly jako dvojí uznání za hrdinství i za zranění.*

(Nahoře) *Ukázka válečného odznaku stráží podle vzoru z roku 1942 a (vpravo nahoře) dva poválečné příklady. Status stráží byl od září 1941 udělován divizím, které se vyznamenaly v dlouhém boji, a nahradil systém pojmenovávání divizí podle bitvy, ve které se proslavily – tento původní systém se udržel pouze krátce. Status stráží přinesl všem hodnostem divize zvýšení platu, přednostní povyšování, nové vybavení a právo být oslovován například „soudruh strážce". Samotný odznak byl zaveden v březnu 1942. Válečné odznaky snadno rozpoznáme podle jednoduché spodní strany praporu a obyčejného povrchu pod rudým lakem. Odznaky z vyrobené po roce 1945 mají podél spodní hrany praporu zlaté třásně a pod rudým lakem často strojem vybroušenou strukturu. Další vodítko můžeme nalézt na zadním závitu – staré odznaky je mají mosazné a jsou zde vyrytá nerovnoměrná písmena.*

(Dole) *Dalším vyznamenáním zavedeným v roce 1942 pro zlepšení morálky byla řada lakovaných odznaků „za vzornost", kterými se oceňovali jednotlivci v různých specializovaných vojenských oborech. Na obrázku dole, pod válečným odznakem stráží, vidíme tyto odznaky: (nahoře, zleva doprava) vzorný průzkumník, vzorný kulometčík, vzorný tankista, vzorný dělostřelec; (dole) vzorný signalista, vzorný příslušník protiletecké obrany, vzorný zdravotník specialista.*

DŮSTOJNÍK PĚCHOTY, ZIMA 1943

Tento poddůstojník má na sobě kabát z ovčí kůže šuba s našitými polními výložkami. Šuba bývá obvykle spojována s důstojníky a dalšími privilegovanými vojáky – ovčí vlna dodávala umělému materiálu skvělé izolační vlastnosti. Rozsah světlých barev, ve kterých se vyráběla, byl ideální i pro sněhové podmínky. Ušanku z kvalitní perské ovčí vlny zdobí klasický odznak rudé hvězdy. Povšimněte si důstojnického opasku s přezkou s ozdobnou hvězdou. Ten byl oficiálně součástí služební/přehlídkové uniformy – zároveň však byl oblíbený i v přední linii jako znamení důstojnického postavení. Zbytek důstojnického polního vybavení byl často velice podobný vybavení obyčejných vojáků – důstojníci však často měli navíc pouzdra na mapy a dalekohled. Rukavice s podšívkou z ovčí kůže, které má zastrčené za opaskem, pravděpodobně důstojník koupil od motocyklisty nebo tankisty. Jako osobní zbraň používá pistoli TT vzor 1930. Také je vyzbrojen samopalem Sudajev PPS-43.

(Dole) *Skupina mužů, většinou oblečených v šubách z ovčí vlny, 1943. Povšimněte si zapínání na poutka a velkých kostěných knoflíků, které byly vhodné pro prsty v rukavicích; našitých výložek u čtyř důstojníků; a černé čepice kubanka (vpravo vzadu) podobného typu, jako nosili kozáci a také jednotky NKVD.*

(Vlevo) *Značka „S" v azbuce (v latince „C") jako Sudajev na horní plošce modelu PPS-43 z roku 1944. Písmeno „S" je také vytvarováno v kosočtvercovém kartuši na bakelitové rukojeti samopalu.*

(Dole) *Látková brašna na schránkové zásobníky. Stejně jako v případě mnoha jiných brašen se vyrábělo několik úplně odlišných verzí. Tato brašna se zapíná na jednoduchý křehký bakelitový knoflík. Povšimněte si neobvyklého popruhu s podivně tvarovanou přezkou, která pravděpodobně původně sloužila úplně jinému účelu. Bílá podšívka byla také válečným úsporným opatřením – normálně se používala černá látka. Do brašny se vešly čtyři zásobníky a skládací čisticí tyč.*

SAMOPALY SUDAJEV PPS-42 A PPS-43

Konstruktér A. I. Sudajev byl nucen své samopaly vyvíjet v krutých podmínkách obleženého Leningradu, kdy byly veškerý materiál, dodávky energie, technické zázemí i kvalifikovaná pracovní síla (a jídlo, které by ji drželo naživu) velice nedostatkové. Jedinou výhodou toho místa byl fakt, že mohl experimentální prototypy testovat na nepřátelích pouhých pár minut chůze od továrny. Jednoduchost zbraně vycházela jak z potřeby snadné a rychlé výroby, tak z nedostatku surovin. Při plánování výrobního procesu bylo množství kovového odpadu sníženo ze 70 procent na méně než 50 procent. Model vzor 1943 měl proti modelu vzor 1942 několik malých vylepšení – dřevěné rukojeti prvního modelu nahradila u modelu PPS-43 gumová nebo bakelitová madla. Model vzor 1942 měl také delší ramenní opěrku. Oba modely měly výraznou úsťovou brzdu kombinovanou s kompenzátorem ze zakřivených kovových plátů.

Díky své jednoduchosti, lehké konstrukci, skládací ramenní opěrce a novému zakřivenému zásobníku na 35 nábojů se samopal PPS stal oblíbenou zbraní pro „tankistické" pěšáky, průzkumné jednotky a do městského boje. Schránkový zásobník a konstrukce pažby snížily váhu nabité zbraně pod 4 kg, v porovnání se šesti kilogramy modelu PPŠ-41.

Všechny sovětské samopaly z druhé světové války používaly pistolové náboje 7,62 x 25 mm. Hlaveň modelu PS-43 byla ještě o 25 cm kratší než hlaveň pušky PPŠ-41 – to však přispělo ke zkrácení účinného dostřelu – ten činil zhruba 50 metrů. Štědré příděly takových zbraní útočným oddílům měl podpořit agresivní postup na dostřel k nepříteli. Samopaly Sudajev neměly na rozdíl od svého předchůdce páčku na změnu režimu střelby a pálily pouze plně automaticky. Snížená frekvence palby – 600 ran za minutu proti 900 ranám za minutu u modelu PPŠ-41 – umožňovala lepší kontrolu a přesnost.

(Na protější straně) *Model PPS-43 s rozloženou a složenou ramenní opěrkou – k jejímu upevnění sloužila velká černá západka na zadní části pouzdra závěru. Velká bezpečnostní západka se nachází před lučíkem spouště.*

KOZÁCKÝ MAJOR, JARO 1943

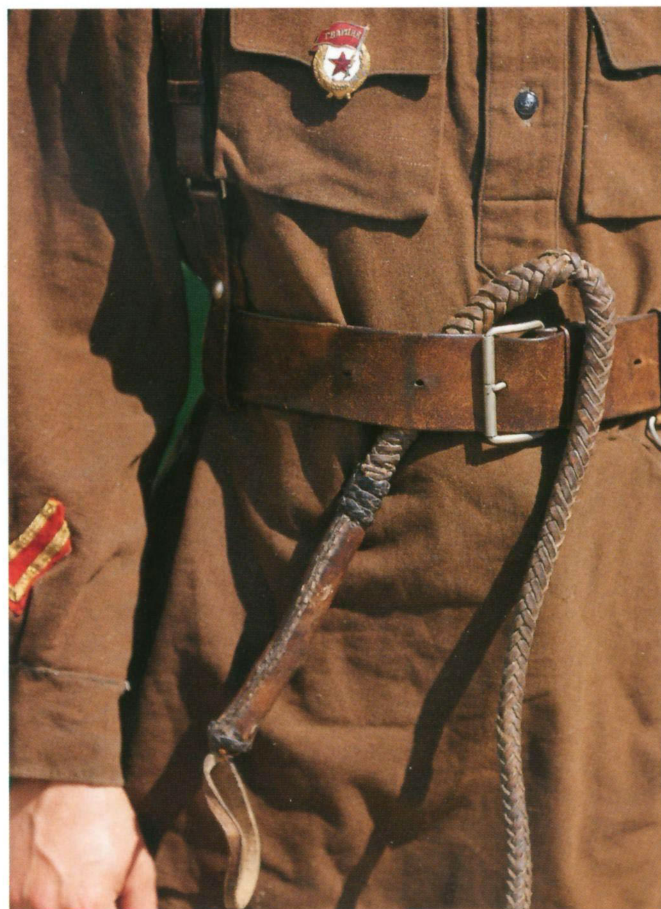

Staromódní uniforma podle nařízení z let 1935 a 1940 se stále nosí, ale pravděpodobně již ne na dlouho. Majorova jednotka očividně právě odpočívá poté, co byla vytlačena z linie, a zanedlouho obdrží nové výložky. Jeho čepice se štítkem je v tradiční tmavě modré barvě s červeným lemováním a páskem – její zbarvení prozrazuje příslušnost ke kavalerii. Zastaralá gymnastjorka má našité veliké náprsní kapsy. Límcové nášivky byly odpárány, což není u bojových jednotek příliš neobvyklé. Povšimněte si odznaku stráží na obvyklém umístění – připevněného v knoflíkové dírce pravé náprsní kapsy. Hodnost majora označují pouze zlaté prýmky na červeném podkladě na předloktích.

Modré jezdecké kalhoty šarovary používali někteří jezdci až do konce války, přestože je u většiny oddílů dávno nahradily jezdecké kalhoty v barvě khaki. Někdy, i když ne v případě této rekonstrukce, zdobily jezdecké šarovary široké červené pruhy přes puky.

(Nahoře) *Snímek nadporučíka pěchoty z roku 1942 – důstojník má v zásadě stejnou uniformu jako zrekonstruovaný major na protější straně. Jediným rozdílem je khaki čepice s pro pěchotu typickým malinově červeným proužkem a lemováním. Povšimněte si odznaků hodnosti podle předpisů z července roku 1940 – na obou předloktích gymnastjorky se na červeném pozadí nacházejí tři úzké zlaté prýmky nadporučíka ve tvaru do V. Na malinově červených límcových nášivkách se zlatými okraji vidíme nad třemi červeně lakovanými čtverci označujícími hodnost i odznak druhu vojska – zkřížené pušky na bílém terči.*

(Vpravo nahoře) *Detail levé šle vzor 1932 důstojníka kavalerie s pouzdrem na píšťalku a popruhem píšťalky, který mu sahá dozadu přes rameno.*

(Vpravo) *Bič je osobním předmětem, který kozáci používali v carských dobách již po staletí.*

(Nahoře) *Na detailu zadní části opasku je dobře vidět, jak k němu byly připevněny šle a závěs na pochvu na kozáckou šavli, takzvanou šašku. Šavle visí jen na zadním popruhu – přední popruh vede k rukojeti a má pouze stabilizační funkci.*

(Vpravo nahoře) *Major má na ruce raný model velkých náramkových velitelských hodinek. Prohlédněte si také detail prýmků označujících hodnost a rukojeť šašky.*

(Na protější straně) *Celkový pohled zezadu (povšimněte si záplat na obou loktech gymnastjorky). Popruh píšťalky sahá přes levé rameno a je vzadu připnut ke šli.*

(Vpravo) *Jako alternativu má tento voják na zápěstí náramkový polní kompas. Na ciferníku můžeme vlevo dole přečíst zkratku „RKKA“, tedy Dělnicko-rolnická Rudá armáda.*

KOZÁCI

Kdo to přesně byli kozáci? Nebyli etnickou menšinou, nýbrž potomky volně definované vrstvy lidí, která se v kronikách poprvé objevuje v 16. století.

V té době sestával ruský carský stát z malé oblasti okolo Moskvy – takzvaného Moskevského knížectví.

Většina lidí uvnitř jeho hranic žila v bezmocném nevolnictví. Ovládali je feudální šlechtici a později centralizovaná carská vláda. Během mnoha let emigrovaly velké skupiny podnikavějších venkovských rolníků na východ a na jih, aby zde v divočině zakládaly své vlastní nezávislé komunity. Zde, v okolí vnitrozemských řek Dněpr, Don, Kuban a později Terek, vznikla hrubá forma sociální rovnosti a kozácké komunity se pomalu spojovaly do velkých regionálních „vojsk“. Kozáci byli hrdí na svou nezávislost a sílu, ale ruské úřady je považovaly za škodlivé elementy, bandity a zloděje.

Jak se Moskevské knížectví postupně rozrůstalo, dosáhly carské vlády a kozácké skupiny po mnoha válkách dohody. Kozáčtí jezdci sehráli důležitou úlohu při zkoumání krajiny za Uralem. Jinak hospodařili v pohraničí a v době potíží se jejich zkušenosti a nestálé jízdní oddíly ukázaly být nedocenitelné – a to nejen v boji proti vnějšímu nepříteli, ale také proti rebelům bojujícím proti carskému režimu. Kozáci se těšili svobodám a privilegiím, kterým se běžným ruským rolníkům nedostávalo, a jejich pestrá lidová kultura oslavovala písněmi a tanci jejich odvahu a mužnost. V 19. století, v období mezi porážkou Napoleona a expanzivními válkami ve Střední Asii, se jejich sláva rozšířila po celém světě.

Jako carovi „nejoddanější lovečtí psi“ byli kozáci vysíláni, aby tasili šavle proti liberálním revolucionářům v letech 1905 – 07 a proti mnohem nebezpečnějším bolševikům v roce 1917 a za ničivé občanské války, která následovala. Pouze málo jich přešlo k „Rudým“. Po porážce loajalistů jich mnoho emigrovalo a jejich komunity byly nemilosrdně pronásledovány nebo deportovány daleko od jejich domova – nejenže bojovali za „Bílé“, ale byli také přirozenými nepřáteli komunistů – kulakové neboli „bohatí rolníci“, úspěšní v zemědělství a hrdí na své staré, nezávislé tradice.

Když německé vojsko v letech 1941 – 42 proniklo hluboko na území SSSR, bylo velké množství kozáků – mezi stovkami tisíc dalších sovětských občanů – okupanty naverbováno, aby bojovali proti svým původním utlačovatelům. Může se proto zdát zvláštní, že významné kozácké jezdecké formace vznikaly i pro Rudou armádu – reformy konce roku 1942 a roku 1943 však přišly právě včas. Sovětský stát uznal, že vlastenecká síla lidových tradic je lepší motivační silou než chladná a matoucí ideologie, a zapojil carskou historii kozáků do služeb Matičky Rusi.

(Na protější straně nahoře) *Kozák v jezdecké čepici se štítkem v tradiční barevné kombinaci tmavě modré a červené. Povšimněte si dvou podbradních řemínků – jednoho funkčního a druhého ozdobného. Takovéto uspořádání se používalo pro jízdu na koni (a také v námořnictvu, z téhož praktického důvodu).*

(Na protější straně dole) *Šavle šašky z let 1942 (nahoře) a 1923. Kavaleristé používali pušky a pochvy na šavle byly vždy vybaveny držáky na bajonety Mosin. Povšimněte si, že předválečná dřevěná pochva je potažená jemnou černou kůží a má mosazné kování a hrdlo, zatímco válečný úsporný model je potažen látkou a kování má z levného železa. Rukojeť starší šavle zdobí hvězda, srp a kladivo, trofeje a nápis „CCCP“ . Na šavli z roku 1942 je hrubě vyražena pouze hvězda. Válečná šavle byla vyrobena v obleženém Leningradu v továrně Kirov (pojmenované po oblíbeném tajemníkovi strany z Leningradu, jehož nechal nedůvěřivý Stalin zabít. Továrna Kirov byla původně za Revoluce roku 1917 ještě jako závod Putilov významným centrem politické aktivity).*

Protože milice nepoužívaly obušky, fasovaly policejní jednotky původní jezdecké šašky až do konce 50. let 20. století.

(Nahoře) *Šaška upravená pro jezdce – leváka. Držák bajonetu byl přesunut na druhou stranu pochvy. Povšimněte si (také neobvyklého) zápěstníku, který byl běžný za první světové války, ale za komunistů již nebyl příliš často k vidění. Poté, co kozácké pušky Mosin nahradily samopaly PPŠ-41, přestaly se držáky na bajonet na pochvy montovat.*

(Dole) *Značky na šaškách carské (vlevo) a sovětské produkce. Kozáci používali carské modely, dokud byly k dispozici. Pozdější sovětská výroba pouze vybavila zbraně stejné velikosti a stylu sovětskými symboly. Jednoduchá vyražená hvězda na rukojeti (vpravo dole) pochází z úsporné verze vyrobené v Leningradu v roce 1942.*

Výroba takových nepodstatných předmětů, jako byly tradiční šavle, v období hladovění a nedostatku moderních palných zbraní, byla symbolickým aktem vzdoru, který měl podpořit bojovou morálku v době agonie. V původním carském hlavním městě nosili dokonce kněží zákopy ikony Panny Marie, které měly povzbudit obránce vlasti starým způsobem. V roce 1943 získaly všechny ulice zpět svá předsovětská jména.

OD LÍMCOVÝCH NÁŠIVEK K VÝLOŽKÁM

(Vpravo) *Dva majorové pózují pro studiový portrét v roce 1942 – na gymnastjorkách s ležatými límci mají stále barevné límcové nášivky podle nařízení z prosince roku 1935.*

Důstojník vlevo má starý opasek se dvěma šlemi a můžeme také zahlédnout kus jeho tmavě modrých kalhot šarovary. Jeho černé límcové nášivky lemované zlatou barvou nesou odznaky děl symbolizující dělostřelectvo a dva proužky značící hodnost majora. Nad levou náprsní kapsou vidíme Řád rudé hvězdy za osobní statečnost nebo vážné zranění.

Major vpravo se pyšní Řádem rudého praporu. Na límcových nášivkách nemá odznak druhu vojska.

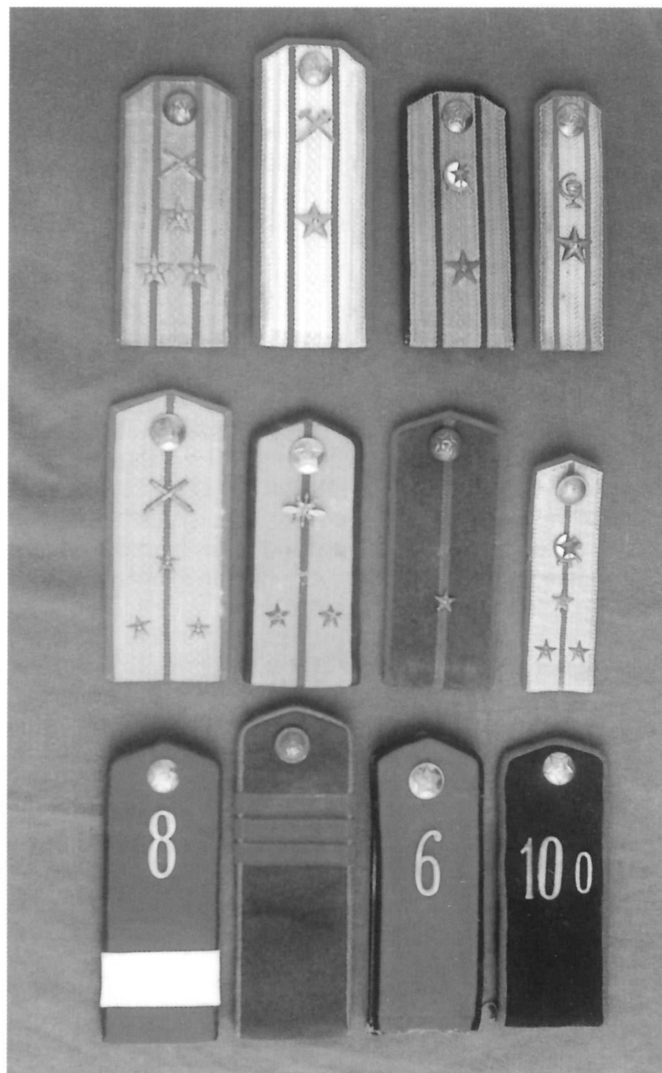
(Dole) *Podle dokonalého vzhledu kabátů tohoto nadporučíka a poručíka na fotografii z března 1943 můžeme usuzovat, že je i s novým označením hodností podle Prikazu 25 z ledna téhož roku právě vyfasovali. Proces změn byl ve skutečnosti postupný, trval několik měsíců. Poručík (vpravo) má pod kabátem stále starou gymnastjorku s ležatým límcem – ta je však již zbavena starých límcových nášivek. Příliš veliký kabát má špatně zapnutý – zprava doleva. Nové límcové nášivky na svrchník byly v barvě druhu vojska a s odpovídajícím lemováním (pro důstojníky oficiálně zlatým), ale namísto odznaku hodnosti a druhu vojska je zdobil pouze jediný knoflík. Poručíkovy nášivky jsou zjevně černé, lemované šarlatovou barvou tankového nebo dělostřeleckého praporu. Oba důstojníci mají polní khaki výložky lemované malinovou červenou. Muž vpravo si na ty své našil svůj starý odznak s puškami a štítem, který dříve nosil na límcových nášivkách – tyto odznaky byly nyní oficiálně zrušeny. (Mimochodem, povšimněte si pěkných ukázek dobových účesů.)*

(Vpravo) *Ukázky výložek, 1943- 45.*
Jak již bylo uvedeno, „služební" výložky byly určeny pro vycházkové a přehlídkové uniformy. Důstojnické výložky měly zlaté (u bojových složek), nebo stříbrné (u nebojových složek) ozdobné lemovky. Okraje byly v barvě druhu vojska. Ta se někdy (ale ne obvykle) lišila od barvy jednoho, případně dvou podélných pruhů, které ve spojení s počtem hvězd označovaly přesnou hodnost důstojníka. Služební výložky pro mužstvo byly v barvě druhu vojska, lemování na okrajích mělo také barvu podle druhu vojska. Někdy na nich bylo uvedeno číslo jednotky. Hodnost poddůstojníka označovaly přidané látkové pruhy – příčné pruhy pro desátníky, četaře a rotné a pruhy ve tvaru T pro rotmistry. Polní výložky měly pro všechny hodnosti pozadí v barvě khaki. Není-li uvedeno jinak, jsou všechny výložky na této fotografii služební.

(Horní řada) – *plukovník, dělostřelectvo; major, ženijní vojsko; major zásobovacího sboru, NKVD; major, zdravotnická služba.*

(Uprostřed) – *nadporučík, dělostřelectvo; poručík signalista (černé lemování používala i protichemická obrana a někteří ženisté); polní výložka – podporučík, pěchota; nadporučík, zásobovací sbor (zatímco major NKVD pro zásobování patří k bojové jednotce a má proto zlaté lemovky, tento důstojník náleží k nebojové zásobovací jednotce a lemovky má proto stříbrné).*

(Dole) – *rotný, NKVD; polní výložka – četař, letectvo; vojín, pěchota (malinově červená výložka, černé lemování, žluté číslo jednotky); milicionář (tmavě modrá výložka, světle modré lemování, zlaté číslo jednotky).*

(Dole)
(Horní řada, zleva doprava): *plukovník nebojového oddílu; major, zásobovací sbor, bojová formace; polní výložka – major, dělostřelectvo; polní výložka – major, zdravotnická služba; major, zdravotník – pro ženskou bílou přehlídkovou košili; nadporučík, administrativa; nadporučík, pěchota; nadporučík, dělostřelectvo; důstojník, protichemická obrana.*

(Dolní řada): *polní výložka – rotmistr, letectvo; četař, pěchota; polní výložka – vojín, dělostřelectvo (šarlatové lemování namísto malinově červeného lemování pěchoty).*

Dobrý příklad „služební" důstojnické výložky pro přehlídkovou a vycházkovou uniformu – major kavalerie, s modrým lemováním, dvěma pruhy hodnosti, hvězdou hodnosti a odznakem druhu vojska.

ROZEZNÁVÁME VÝLOŽKY

Po několika letech pečlivého studia si může sběratel nebo výzkumník myslet, že systém hodností a druhů vojska sovětských ozbrojených sil úplně poznal a že může s jistotou identifikovat jakoukoliv ukázku a odhadnout období jejího vydání a nošení – zejména u límcových nášivek podle nařízení z let 1935 a 1940 a u výložek zavedených po reformách z ledna roku 1943. Když však člověk narazí na dříve neviděnou ukázku z lehkými odlišnostmi, přestane si být rychle jistý. Toto krátké pojednání si nebere za úkol vysvětlit například nespočetné množství variací čísel, která se mohou na výložkách objevit – trvalo by celý život je nashromáždit a jejich dokumentace by zabrala celou knihu takovéhoto rozsahu. Kapitola se věnuje výhradně hlavním identifikačním znakům.

Široké, nebo úzké výložky?

Jednou z nejvíce matoucích otázek například je, proč jsou některé výložky, které se zjevně vztahují k téže hodnosti a druhu vojska, široké, zatímco jiné – například výložky zdravotnických a veterinárních služeb – úzké?

Úzké výložky – tedy o šíři 4 – 4,5 cm – označovaly, že důstojník dokončil vyšší vzdělání (zpravidla na úrovni univerzity) v nevojenském studijním oboru – např. medicíně, ekonomii, právu atd., ale neprošel vojenskou akademií. Nositel běžných 6 cm výložek měl v těchto oborech jak vojenskou, tak i civilní profesionální kvalifikaci. Tito důstojníci buď dokončili jak vojenskou akademii, tak i vyšší studia v některé z výše uvedených disciplín, nebo absolvovali v některé z těchto disciplín specializovanou vojenskou akademií, čímž získali kvalifikaci stát se například jak vojenským chirurgem, tak i velitelem vojenské zdravotnické služby.

Barvy dle druhů vojska

Obecným pravidlem bylo, že druh vojska na služebních výložkách označovala barevná kombinace – základní barva a barva okraje nebo lemování (u důstojníků také barva podélných pruhů, které se nacházely pod hvězdami hodnosti). Lesklé lemovky důstojníků, zlaté pro bojové druhy vojska/formace a stříbrné pro nebojové, byly tkané v nepřetržitých vzorech i s proužky hodnosti a obvykle ustřižené na délku mezi 14 a 16 cm. Mužstvo a poddůstojníci měli výložky celé v barvě druhu vojska, obvykle lemované kontrastními barvami. Základní barvy podle druhů vojska byly následující (D = důstojnické lemování a pruhy hodnosti, pokud jsou stejné; DL = důstojnické lemování, pokud se liší od pruhů hodnosti; MU = základní barva/lemování mužstva):

Pěchota D malinově červená; MU malinově červená/černá
Dělostřelectvo D šarlatová; MU černá/šarlatová
Obrněné jednotky D = šarlatová; MU = černá/šarlatová
Kavalerie D = modrá; MU= modrá/černá
Ženisté D= šarlatová; DL = černá; MU = černá/černá
Signalisté D = malinově červená, DL = černá; MU = černá/černá
Letectvo D = světle modrá; MU = světle modrá/černá
Zdravotníci D = šarlatová; MU = tmavě zelená/šarlatová

Lemování okrajů polních khaki výložek běžných vojáků a poddůstojníků bylo v hlavní barvě druhu vojska – malinově červené pro pěchotu, šarlatové pro dělostřelectvo a tankisty, modré pro kavalerii, světle modré pro příslušníky letectva a tak dále. Ve všech případech proto nebylo možné rozlišit mezi všemi druhy vojska.

Odznaky a čísla

Druh vojska navíc identifikovaly odznaky, miniaturní symboly povinností toho kterého druhu vojska, často se zbraněmi nebo nářadím – např. tankem, zkříženými hlavněmi děl, zkříženými puškami, zkříženými meči na podkově, zkříženými sekerami pro ženisty, hadem a číší pro zdravotníky a podobně. Tyto odznaky vojáci nosili na výložkách – důstojníci blízko límečku, tedy hned u knoflíku, obyčejní vojáci dále od něj.

Zatímco předpisy zmiňovaly znaky ve formě čísla jednotky nebo jiné identifikační znaky, které měly být vyznačeny na výložkách vojáků bez důstojnické hodnosti, ve skutečnosti byly k vidění pouze výjimečně. Teoreticky měly být na výložkách (ve směru od knoflíku ven) vyznačeny pruhy příslušné hodnosti, odznak druhu vojska a číslice nebo písmena. Zde uvádíme některé příklady znaků na služebních barevných výložkách mužstva:

Jednotky pěchoty, dělostřelectva, jízdy, ženistů atd. Pouze číslo oddílu.
Oddíly stráží Za číslem písmeno „G" v azbuce.
Oddíly stráží protitankového dělostřelectva Za číslem písmena „GP" v azbuce.
Brigády tankistických stráží Za číslem písmena „GB" v azbuce.
Oddíly minometčíků Za číslem písmeno „M" v azbuce.
Motocyklisté Tankistické výložky, za číslem písmeno „M" v azbuce.
Jednotky bombardérů Za číslem písmeno „B" v azbuce.
Jednotky stráží stíhačů Za číslem písmena „GI" v azbuce.

Speciální školy
Suvorovovy školy pro sirotky Velké vlastenecké války vznikaly od podzimu roku 1943 a nabízely jim základní péči a vzdělání – zároveň dětem vštěpovaly vlastenecké názory. Na rudých výložkách studentů se v azbuce nacházela první dvě písmena názvu města, ve kterém škola ležela, spolu se zkratkou „SVU".

Speciální vojenské střední školy vznikaly již od roku 1938, ale na podzim roku 1943 získaly nové uniformy a výložky. Tyto školy byly založeny výhradně pro neruské žáky z ostatních sovětských republik, aby se zlepšily jejich kariérní vyhlídky a aby se do Rudé armády integrovali jako oddaná elita pro budoucnost. Školní osnovy kladly velký důraz na ruský jazyk a matematiku. Výložky studentů byly v barvě druhu vojska s širokým žlutým nebo stříbrným lemováním – byly stejné, jako měli kursanti na vojenských akademiích, pouze užší. Na výložkách bylo uvedeno číslo školy a zkratka „SŠ" v azbuce.

Další mezi další používané zkratky škol patřilo „PU" pro vojenskou polytechniku a „S" pro Stalinovu leteckou technickou školu.

NKVD
Narodnyj komissariat vnutrennych děl neboli Lidový komisariát vnitřních záležitostí byl komplexní organizací zodpovědnou kromě základní služby Státní bezpečnosti i za mnohá další oddělení. NKVD si vytvářel silné vojenské jednotky a formace – v roce 1941 měl asi 15 pěchotních divizí. Do roku 1945 tento počet vrostl na 53 divizí a 28 samostatných brigád. Tyto jednotky se někdy účastnily bojů v první linii (například při osvobození Krymu v roce 1944). Nejčastěji však působily v druhé linii a silou zabraňovaly „zaváhání" jednotek Rudé armády. Jejich obvyklá role spočívala v represivních bezpečnostních operacích – jako součást jednotek vnitra naháněly protisovětské partyzány a prováděly masové deportace „nespolehlivých" etnických menšin. Pohraniční stráže NKVD (barva výložek zelená, malinově červené lemování) byly důležitou a svébytnou vojenskou silou, jejíž součástí byla nejen pěchota, ale také dělostřelectvo a obrněné jednotky. Výraznou měrou se podílely obzvláště na prvních obranných taženích. Zde uvádíme několik příkladů znaků schválených pro výložky mužstva:
Jednotky pohraničních stráží Pouze číslo jednotky.
Jednotky pohraniční stráže samostatného velitelství Za číslem písmena „OK" v azbuce.
Vnitřní síly (zvláštní jednotky):
Železniční oddíly Za číslem písmeno „Ž" v azbuce.
Doprovod konvojů Za číslem písmeno „K" v azbuce.
Milice Za číslem písmeno „O" v azbuce. Někdy zkratka policejní stanice nebo funkce – existovalo velké množství variací.
Vězeňská stráž Písmena „MZ" v azbuce, ale bez čísla věznice.
Stráže pracovního táboru GULAG Písmena „OL" v azbuce, ale opět bez identifikace konkrétního tábora (který oficiálně nemusel existovat).
Militarizované hasičské sbory Za číslem jednotky písmena „VPO" v azbuce.

Znaky námořních flotil
Příslušníci námořnictva také používali zkratky jak na výložkách plné délky v armádním stylu, tak i na malých nášivkách na námořních košilích. Aby byli sběratelé ještě více zmateni, řeky a jezera měly někdy své vlastní flotily označované vlastními zkratkami. Zde uvádíme některé z méně známých příkladů, všechny jsou jako obvykle v azbuce:

Flotila Amur „AF"; Flotila Kaspického moře „KF"; Flotila řeky Volhy „VF" (ta sehrála důležitou roli v bitvě o Stalingrad); Flotila Oněžského jezera „OF" (na finské frontě); Námořní technická škola „IT"; Škola pobřežního obranného dělostřelectva „BT".

(Nahoře) *Takovéto široké okraje označují studenty důstojnických akademií. Základní barva a barva lemování označují typ vojska – zde vidíme příslušníka pěchoty, zásobovacích sborů, technika obrněných jednotek a příslušníka administrativního oddělení.*

(Dole) *Služební generálské výložky, celé vyšívané zlatou nití ve zvláštním vzoru, s lemováním podle druhu vojska a různým počtem stříbrných hvězd – generálmajor pěchoty, generálporučík dělostřelectva a generálporučík letectva.*

SPOLEČNÉ SOVĚTSKO-MAĎARSKÉ HLÍDKY, BUDAPEŠŤ, ZIMA 1944/45

Zničení německé 6. armády u Stalingradu v prvních týdnech roku 1943 bylo prvním bodem zvratu války na východní frontě. Druhý přišel v červenci 1943 – šlo o neúspěch posledního velkého útoku Wehrmachtu u Kurska; a třetí v létě 1944, kdy řada masivních sovětských útoků rozprášila německou skupinu armád Střed, a posunula Rudou armádu daleko na západ. Nyní bojovala na cizí půdě v zemích dříve okupovaných nebo spolčených s Němci a verbovala cizí vojáky, aby bojovali po jejich boku. V Maďarsku, nyní bojové zóně, vyzvala prozatímní prosovětská vláda utvořená v Debrecínu maďarské vojáky, aby Rudé armádě poskytovali podporu. Přestože odezva nebyla příliš významná, někteří Maďaři se přesto přihlásili.

(Na protější straně) *Na této fotografii doprovází podporučíka Rudé armády a jednoho z jeho vojáků maďarský dobrovolník. Maďaři využívali smíšené oblečení a vybavení – civilní, vybavení honvédů (Maďarské královské armády), německé i sovětské. Tento muž má na hlavě maďarskou čepici boškaj, ze které si odstranil národní kokardu i knoflíky s královskou korunou. Vyfasoval standardní sovětskou vatovanou bundu a pušku Mosin a identifikační pásku na rukáv – alternativou byly červené nebo bílé látkové pruhy okolo maďarské helmy vzor 1935 nebo jiné polní pokrývky hlavy. Sovětský voják, vyzbrojený samopalem PPŠ-41, má helmu vzor 1940 a barevné výložky příslušníka pěchoty, odznak stráží a prýmek za zranění. Jeho velitel má pilotku s rudým lemováním. Přes svou uniformu má přehozený stanový dílec plašč-palatka.*

(Dole) *Nepromokavý stanový dílec/pláštěnka vzor 1938 z voskovaného plátna s kapucí a otvory na ruce se oficiálně nazýval paladka-plašč-nakidka. Vojáci všech hodností jej jako součást polní uniformy používali v každém počasí jako ochranu proti dešti, větru a zimě a také jako podložku na spaní. Přestože se vyráběla pouze v různých olivových khaki odstínech (na rozdíl od podobných pláštěnek vyráběných Němci, Italy a Maďary, kteří již v té době pochopili výhody modelů s maskovacími vzory), měla také jistý ochranný účinek, protože alespoň zastřela siluetu vojáka. Několik dílců – zpravidla šest – bylo možné spojit k sobě a vytvořit tak provizorní stan. Zároveň se používaly i na zabalení a přenášení munice, potravin a lupu (v některých zemích Varšavského paktu se jim později začalo říkat „zloděj prasat“). Na válečných fotografiích a filmových záznamech je vzácností vidět, jak zraněného nesou na nosítkách s dřevěným nebo kovovým rámem – na přenášení raněných z první linie ke stanovištím první pomoci nebo k autům se zpravidla používal právě stanový dílec.*

Pogumované pláštěnky bez rukávů a s oddělitelnou kapucí se začaly používat až v roce 1954 – v té době byly navíc k dispozici pouze důstojníkům. Oficiálně se o nich zmiňují až předpisy o uniformách z roku 1959, tedy mnohem později než v ostatních armádách.

(Vlevo a dole) *Tato unikátní páska na rukáv je jednou z verzí pásek vydávaných pro maďarské „Lidové stráže". V azbuce nese nápis NARODNA STRAŽA. Číslo „394" poukazuje na fakt, že se vydávaly zřídka a vždy podle jmenného seznamu. Takovéto pásky na rukáv – někdy také s maďarskými nápisy – dostávali místní obyvatelé, kteří vítali příjezd Rudé armády a aktivně ji podporovali. Byli zodpovědní za veřejný pořádek a tvořili prostředníka mezi Rudou armádou a místním obyvatelstvem – směli nosit zbraně a po večerním zákazu vycházení hlídali ulice.*

Rudá armáda za války pásky na rukáv příliš nevyužívala – v poválečném období však bylo zavedeno hned několik různých typů. Za Velké vlastenecké války byly pásky omezeny na pásky Červeného kříže pro zdravotníky a pásky s písmenem „P" („R" v azbuce) pro vojáky řídící dopravu. I tyto pásky se často vyráběly na koleně. Páska na obrázku spíše připomíná pásku označující „Ruské milice" – ty někdy měly i našité pruhy hodnosti.

(Vlevo) *Maďarská partyzánská medaile. Přestože se členové místních odbojových hnutí, odborových organizací a levicových politických organizací, kteří pod proněmeckým režimem trpěli útlakem, hlásili, aby mohli být nápomocni osvoboditelům, před příchodem Rudé armády bylo ve skutečnosti v Maďarsku partyzánů aktivně bojujících proti Němcům a vládním jednotkám velmi málo. Rakousko-uherské císařství se rozpadlo zhruba pouze o 20 let dříve; v obou světových válkách bojovala velká část mladých Maďarů na ruské frontě na německé straně a muže z populace takzvaných „etnických Němců" – volně aplikované definice – Němci v mnoha oblastech odváděli na vojnu ještě v roce 1944. Jak se však na přelomu 40. a 50. let 20. století začal stabilizovat socialistický režim, objevila řada lidí výhody vlastnictví medaile, která potvrzovala status partyzána. Držitelé medailí se stejně jako v SSSR těšili privilegiím v bytové otázce, ve vzdělávání, sociálních a zdravotních službách, zaměstnávání na úřadech a přístupu ke spotřebnímu zboží. Stále větší množství lidí tvrdilo, že byli partyzány, často ve velkých skupinách, jejichž příslušníci si to navzájem potvrzovali. Prestiž medailí následně poklesla a s ní i sláva pravého hrdinství té hrstky, která měla skutečně právo na status příslušníka ozbrojeného odporu.*

V 80. letech koloval po Maďarsku vtip o starém muži, který tvrdil, že za války dával jídlo partyzánům a že ukrýval jejich raněné a staral se o ně. Když se jej prověřovací komise zeptala, co mu partyzáni říkali, odpověděl: „Ale, říkali danke schön!"

(Vlevo) *Propagandistická pohlednice znázorňující setkání československých a sovětských vojáků na hranici. Vojáci Rudé armády jsou v této skupině prezentováni jako dominantní - ústřední postavou je ruský četař v popředí vlevo. Čeští vojáci pracují – kopou díru pro pohraniční ceduli jako symbol suverenity.*

(Dole) *Československá padesátikoruna oslavující setkání vojáků Rudé armády a slovenských partyzánů ve Vysokých Tatrách v době slovenského povstání proti Němcům, Maďarům a jednotkám slovenské loutkové vlády v roce 1944. Její vzhled je pro období počátku 60. let typický. Zidealizovaný sovětský četař a slovenský partyzán vypadají jako operetní hvězdy a až na samopal PPS-43 a ušanku jsou detaily naprosto nepřesvědčivé. Přezku s hvězdou na opasku neužívali nižší důstojníci až do roku 1951. V roce 1944 byly kapsy se záhyby na gymnastjorkách vyhrazeny pouze pro příslušníky NKVD. Převaha elegantního, dobře vybaveného sovětského vojáka je zde opět zdůrazněna.*

(Nahoře) *Posádka dvouúčelového děla ZiS-3 vzor 1942 ráže 76,2 mm si čte jeden z posledních výtisků „frontových novin". Povšimněte si ukořistěné pistole Po8 Luger Parabellum zavěšené na levém boku vojáka vlevo – jednalo se o oblíbenou trofej z bojiště.*

(Vpravo) *Jedním aspektem „agitace a propagandy" politického komisariátu bylo dodávat vojákům motivační četbu. V přední linii bylo běžné vidět noviny, jako byla Pravda (noviny komunistické strany), Komsomolskaja Pravda (časopis komunistické mládežnické organizace), Vorošilovec (časopis Rudé armády, pojmenovaný po maršálu Vorošilovi), Izvěstija (časopis Lidových zastupitelů) nebo Za Našu Pobedu („Za naše vítězství", deník Rudé armády). Jejich součástí byl obvykle veliký obrázek Stalina s jedním z jeho proslovů nebo denním rozkazem spolu se zprávami o vítězných taženích.*

GENERÁLOVÉ, 1944 (viz protější stranu)

(Na straně 93 a vlevo) *Generálmajor, 1944. Generálové měli různé typy oficiálních uniforem a na fotografiích si navíc můžeme často povšimnout různých odchylek od předpisového oblečení. Mezi typické osobní předměty patřily velice kvalitní zimní kabáty, boty, rukavice a opasky, stejně jako na míru šitá saka a jezdecké kalhoty. Takovéto výrazné odchylky od normy měly zřejmý efekt zvyšování prestiže. Objevovaly se však i opačné tendence – v poli se někteří generálové a vyšší důstojníci snažili omezit známky svého postavení na minimum. Generálské jezdecké kalhoty s dvěma (obvykle rudými) pruhy, nejčastěji v tmavomodrém stylu kalhot šarovary, nebyly v bojových zónách příliš často k vidění. Kabáty bez výložek a čepice se štítkem bez generálských zlatých šňůrek pod bradu a zvláštního odznaku nebyly naproti tomu neobvyklé. Medaile a řády byly také často odloženy stranou.*

Tento generálmajor (vlevo nahoře a na straně 93) má jednoduché jednořadové sako kitel s rudým generálským lemováním pouze na límci a na manžetách. Na pěti velkých pozlacených knoflících vidíme znak SSSR. Generál je oblečen v obyčejných zimních jezdeckých kalhotách barvy khaki bez generálských pruhů, nebo dokonce důstojnického lemování. Přestože má na uniformě služební výložky, medaile a řády chybějí. Za těchto okolností důstojníci někdy dělali výjimku pro nejvyšší dekoraci, zlatou hvězdu Hrdiny Sovětského svazu. Na nohou má důstojnické boty z jemné měkké kůže.

(Nahoře) *Předměty, které mohly viset ve sklepě velitelského bunkru, 1944/45. Samopal PPŠ-41 visí hlavní dolů, aby se předešlo nehodám. Vojenský kabát šiněl s polními výložkami pěchoty (vlevo) bylo možné využít jako přikrývku, nebo pro rychlou návštěvu vyššího důstojníka v zákopech. Povšimněte si polní khaki čepice s plastovým štítkem. Šedá deka s černým pruhem (vpravo) – kterou, stejně jako další předměty, měli v oblibě všichni vojáci Rudé armády, kteří se k nim dostali – byla pravděpodobně ukořistěna rumunským vojákům. Povšimněte si, že Rudá armáda své vojáky nevybavovala přikrývkami – očekávalo se, že si vystačí s kabátem a stanovým dílcem. (Přikrývka maďarské armády byla podobná – měla pouze světlejší základní barvu a zdobily ji národní červeno-bílo-zelené pruhy.) Povšimněte si různých pouzder na mapy a polního dalekohledu 6 x 30 nebo 8 x 30.*

(Vlevo dole a na protější straně nahoře) *Povšimněte si zimního kabátu. Tento jednoduchý polní kabát ve stylu bekeša byl zaveden v roce 1931 pouze pro velitele. Používal se zejména v Dálnovýchodním a Sibiřském vojenském okruhu, v té době ještě bez odznaku hodnosti na límci. Výložky byly zavedeny v roce 1943. Ty však vojáci – tak jako zde – ne pokaždé nosili. Povšimněte si poutek na jejich uchycení.*

(Vlevo) *Knoflíky na manžetách a zádech jsou potažené látkou – takové knoflíky se používaly pouze u tohoto kabátu a polních čepic se štítkem. Kabát se zapínal na háčky podobně jako vojenský kabát šiněl. Se zapnutým kabátem bude jediným vnějším důkazem postavení tohoto generála široký límec vyrobený ze stejné kvalitní šedé ovčí kůže, jaká se používala na výrobu zimních čepic papaha.*

V zákopech mohl někdy statečný poddůstojník se všemi řády a v čepici se štítkem (viz např. str. 113) vypadat spíše jako generál než jeho opatrnější velitel – a to také mohlo znamenat rozdíl mezi životem a smrtí. Obyčejné vzezření, které někteří generálové volili, však nemělo za účel pouze snížit jejich viditelnost pro ostřelovače – zakládali si na tom, že se ztotožňují s obyčejnými krasnoarmějci a hrdinně s nimi v předních liniích sdílejí všechna nebezpečí a těžkosti.

(Vlevo dole) *Generálská čepice se štítkem vzor 1940 byla jedním z prvních kroků v zavedení rozlišování mezi generály a maršály Rudé armády a nižšími důstojníky. Jednalo se o jedinou válečnou čepici se zlatým podbradním páskem. Tato čepice a zvláštní generálský dvoudílný čepicový odznak byly zavedeny v roce 1940 ve dvou verzích – zlatý pro bojové oddíly a stříbrný pro nebojové oddíly – např. zdravotnickou a veterinární službu, některé ženijní oddíly a technická oddělení, zásobovací sbor, administrativní službu apod. Na postranním knoflíku (také buď zlatém, nebo stříbrném) se nacházel odznak SSSR. Základní barvy a lemování se řídily druhem vojska. Takovýto černý sametový pásek a šarlatové lemování nosili za války nejčastěji generálové tankových oddílů.*

(Dole) *Generálská zimní čepice papaha vzor 1940, zde na hlavě generálporučíka. Čepice vycházela z ruských a kavkazských lidových pokrývek hlavy a nahradila budjonovku, kterou generálové nosili až do roku 1940. Generálové některých zvláštních služeb používali na svých čepicích dýnka různých barev – např. generálové letectva světle modré, generálové NKVD cihlově červené a generálové pohraničních stráží NKVD zelené. Generálové pozemních sil Rudé armády měli rudá dýnka pro všechny druhy vojska. Nejdražší čepice se vyráběly z vlny nenarozených jehňat.*

Plukovníci směli papahy také nosit, ale s dýnkem z šedé látky v barvě zimníku. Kozáci od řeky Don nosili od roku 1936 podobně tvarované čepice, ale s modrým dýnkem se zkříženými rudými pruhy a s odznakem hvězdy pro běžné vojáky (viz také menší černou kubanku na straně 116).

(Nahoře) *Typické odchylky od předpisových uniforem v přední linii: generál dělostřelectva dává rozkazy polním telefonem, 1944. Na sobě má důstojnický jarní/podzimní svrchník vzor 1943 bez předpisových límcových nášivek nebo výložek. Na svou polní čepici se štítkem si připevnil generálský odznak z přehlídkové čepice. Štítek čepice a knoflíky jsou potažené látkou, podbradní řemínek je také látkový. Odznak tak představuje jedinou výjimku porušující jinak dokonalou anonymitu neidentifikovatelného důstojníka.*

Jeho plukovník (vlevo) je oblečen v jakési zjevně naimpregnované pracovní gymnastjorce pro mužstvo se skrytými knoflíky a ležatým límcem z období před rokem 1943. Přesto se rozhodl vzít si barevnou služební čepici s černou páskou a šarlatovým lemováním dělostřelectva. Na polních výložkách v barvě khaki chybí jedna z hvězd označujících jeho hodnost. Povšimněte si také zvláštní velikosti výložek – jsou asi o 5 cm kratší, než by měly být.

(Vlevo) *Tento major letectva vyfotografovaný v Dálněvýchodním vojenském okruhu v roce 1945 má naopak na své služební košili výložky, které přečnívají asi o 5 cm dále, než by měly. Medaile je Za vítězství nad Japonskem z roku 1945. Povšimněte si také stěží viditelné bílé podšívky límečku – oficiálně měly fasované košile takto vypadat, častěji si je tak však vojáci museli upravit sami.*

„HRDINOVÉ SE VRACEJÍ" – CARŠTÍ HRDINOVÉ VZKŘÍŠENI ZE ZAPOMNĚNÍ

Využití tradičních hrdinů carské historie pro pozvednutí morálky národa od roku 1943 dále bylo překvapivě úplné. Na vyznamenáních a v jejich názvech se Lenin a Stalin – „otcové" Sovětského svazu a mezinárodního komunistického hnutí – objevili pouze jednou (na medaili pro partyzány) a ostatní sovětští hrdinové nebyli využiti vůbec.

Analýza celé škály sovětských řádů a medailí ukazuje, že všechny dekorace zavedené před rokem 1942 zdobily typické komunistické symboly – nejen hvězda, srp a kladivo a rudý prapor, ale také vodní elektrárny, tovární dělníci a rolnice, vojáci Rudé armády, letadla a tanky a slogany velebící „jednotu světového proletariátu". Tato symbolika se zavedením nových řádů v druhé polovině války vymizela a nahradily ji carské symboly a carští hrdinové. Hesla zdůrazňovala „Vlasteneckou válku" jako vědomý odkaz k národnímu odporu proti Napoleonově invazi v roce 1812 – doprovázela je základní vojenská symbolika pušek a mečů. Názvy řádů využívaly jmen ruských hrdinů od středověku až do 19. století – Alexandra Něvského, Suvorova, Nachimova, Chmelnického, Ušakova a Kutuzova.

(Nahoře) *Tento major dělostřelectva, oblečený v důstojnickém přehlídkovém obleku mundir z roku 1943, má na hrudi vpravo nad odznakem jednotky stráží tři vyznamenání Řádu vlastenecké války a jeden Řád Alexandra Něvského. Více než jedno vyznamenání Řádem vlastenecké války stejné třídy bylo velice neobvyklé, téměř mimořádné.*

(Vlevo) *Tento major milic (policie) je oblečen v tmavém přehlídkovém mundiru této služby – běžné milice používaly tmavě modrou barvu a dopravní a říční milice černou barvu. Povšimněte si dvou prýmků na manžetě a podobných proužků i na límci, které v poli nosili vyšší důstojníci – tj. majoři, podplukovníci a plukovníci. Svislé a středové uspořádání mnoha medailí na dvouřadové tunice je zajímavé – spodní řada byla vyhrazena pro zahraniční medaile. Dva řády a odznak stráží na pravé straně jsou také připnuty ve svislé řadě. Použití polního opasku s přehlídkovým oblekem je neobvyklé.*

(Vpravo) *Tento podporučík má na výložkách tmavé pruhy a odpovídající lemování límce, což identifikuje jeho druh vojska jako kavalerii nebo NKVD – oba tyto druhy vojska používaly tmavě modrou barvu. Vedle Řádu Alexandra Něvského (vlevo nahoře) vidíme Suvorovův řád 3. třídy, pod nimi dva Řády rudé hvězdy a jeden Řád vlastenecké války. Suvorovův řád se uděloval za vynikající organizační schopnosti na bojišti. Byl zaveden v roce 1942 a první třídu tohoto řádu (zlatou, s rudou hvězdou na vrchu) poprvé získal maršál Žukov za své operace u Stalingradu. Jednalo se o první válečný řád, který tento vynikající sovětský velitel za druhé světové války získal. Dříve však již obdržel Leninův řád za porážku japonské Šesté armády na mongolsko-mandžuské hranici v roce 1939.*

(Dole) *Dvě vyznamenání Alexandra Něvského jsou ještě podivuhodnější než několik Řádů vlastenecké války na straně 97. Za války mohl jednotlivec většinu vysokých řádů získat pouze jednou. Nejobvyklejší výjimkou byl Řád rudé hvězdy a Řád rudého praporu – ty bylo možné získat i opakovaně. Maximální počet, který voják-jednotlivec získal, bylo sedm – sedmý řád obdržel v roce 1967. Řád vlastenecké války existoval ve dvou třídách – zlaté a stříbrné. Na tomto mundiru si povšimněte působivých dvojitých límcových nášivek vyšší důstojnické hodnosti.*

(Vpravo dole) *Tohoto plukovníka, instruktora taktiky velícího vojenské akademii, zdobí Kutuzovův řád a mezi dalšími medailemi na stužkách také dva Řády rudého praporu. Zdá se proto, že má pro svou pozici dobrou kvalifikaci – Kutuzovovým řádem byli vyznamenáváni velitelé, kteří naplánovali a provedli úspěšné operace velkého rozsahu na úrovni fronty, armádní skupiny nebo armádního štábu.*

VÁLEČNÍ ZAJATCI

(Nahoře a vpravo nahoře) *Sovětský válečný zajatec někde v okupovaném Polsku v létě roku 1944. Na sobě má obnošenou a záplatovanou gymnastjorku s vlastnoručně vyrobenými kostěnými knoflíky. Všechny odznaky byly odstraněny – voják také přišel o opasek a o boty. Nejlepší, v co může doufat, je, že bude poslán zpět do Německa jako nuceně nasazená pracovní síla. Bude však mít veliké štěstí, dostane-li dostatek jídla a přístřešek, aby přežil následující zimu – otázka přežití „podřadných" otroků byla nacistům naprosto lhostejná.*

Текст письма военнопленному:
A hadifogoly közleménye:

MAGYAR VÖRÖSKERESZT
ВЕНГЕРСКИ КРАСНОГО КРЕСТА

Открытое письмо для военнопленного
Levelezőlap hadifogoly részére

Бесплатно
Portómentes

Orosz betűkkel töltendők ki!

Кому: — A hadifogoly neve:
Куда: — A hadifogoly címe:

C.C.C.P.

Отправитель:
Feladó neve:

Моч. адр. отправителя:
Feladó címe:

(Vpravo) *Tyto „zálepky" rozdával maďarský Červený kříž maďarským válečným zajatcům v sovětských táborech. Jejich součástí byly odtrhnutelné karty na odpověď – ta však samozřejmě nemohla být zaručena.*

(Nahoře) *Tanky T-34/85 Rudé armády ve starobylých ulicích osvobozené Prahy na jaře roku 1945.*

TANKISTA, LÉTO 1944

(Vpravo a na protější straně) *Tento voják má obyčejnou gymnastjorku vzor 1943 se stojáčkem – protože je mimo službu, má jej rozepnutý. Namísto předpisových polních měkkých khaki výložek si na ni našil barevné služební černé výložky – to bylo proti předpisům, ale u většiny prestižních bojových oddílů se to tolerovalo. Polní i služební výložky měly šarlatové lemování.*

V této době již předválečné tankistické černé kožené helmy, kabáty a kalhoty z bojiště téměř vymizely. Vojáci obvykle pro nošení přes uniformu ve službě u vozidla fasovali jednodílnou kombinézu z šedé látky s jednou náprsní kapsou vlevo. Západní spojenci Rudé armádě také někdy dodávali khaki kombinézy.

Tankisté sdíleli s důstojníky výsadu nosit krátkou osobní zbraň – v této době se obvykle jednalo o poloautomatickou pistoli TT-30. Pouzdro na pistoli je zavěšeno na diagonálním popruhu a nepřipevněno k opasku – jedná se o starou tradici carského Ruska, kterou však bylo běžné vidět ještě ve 30. letech. Později tento způsob připevnění používali pouze příslušníci letectva a posádky obrněných vozidel, aby si voják, který mohl být nucen nouzově uniknout ze stísněných prostor tanku nebo letadla, mohl zbraň a pouzdro snadno odložit bez nutnosti rozepínat opasek. Byly-li však k dispozici kombinézy, upřednostňovali vojáci jejich vnitřní kapsy na pistoli.

(Vpravo nahoře) *Ukázka klasické plátěné ochranné helmy pro posádky tanků a samohybných děl. Povšimněte si pouzdra na uchu pro komunikační systém. Před rokem 1943 byly rádiem vybaveny pouze tanky velitelů čet, a přestože všechny tanky T-34/85 jím již vybaveny byly, v první polovině války neměly posádky tanků žádnou možnost přímé komunikace v rámci tanku. Instruktáže před akcí proto byly nesmírně důležité.*

(Vpravo) *Razítko na vnitřní chlopni helmy. Číslo „3" označuje velkou velikost. U ostatních pokrývek hlavy se průměr vyznačoval v centimetrech. Na připevňování chlopní tankistických helem se používaly knoflíky, kroužky i cvočky.*

(Na protější straně) *Krční chlopně helmy bylo možné nosit buď nahoře, nebo dole v závislosti na počasí. Povšimněte si, že voják svou hliníkovou čutoru nosí v číslovaném obalu.*

(Na protější straně) *Poloautomatická pistole Tula-Tokarev (TT) vzor 1930 ráže 7,62 mm s důstojnickým polním opaskem, pouzdrem, šňůrou, na které byla zbraň připevněna, zásobníkem na osm nábojů, náboji a vytěrákem. Tato účinná pistole – která měla klasický design firmy Browning, ale byla vybavena novátorským mechanismem nabíjeni společnosti Tokarev – byla, spolu s mírně pozměněným modelem TT-33, v druhé polovině druhé světové války běžnou osobní zbraní důstojníků a posádek vozidel (přestože se stále objevoval i sedmiranný revolver Nagant vzor 1895). Náboje pro TT a revolver můžeme snadno rozpoznat – u revolverových nábojů je totiž kulka celá zapuštěná do nábojnice.*

(Nahoře) *Porovnejte tuto helmu tankisty nebo člena posádky samohybného děla s helmou na straně 100. Takovéto odchylky se objevovaly běžně – látka mohla být buď šedá, nebo černá a mívala také různou kvalitu. Velikost vatované části mohla být různá, stejně jako uspořádání úchytek. Jediným spolehlivým důkazem, že se helma používala s tanky T-34 a KV vyrobenými za druhé světové války, je přítomnost tří vycpávaných pásů vedoucích od čela přes celou helmu až po temeno. Poválečné helmy pro posádky tanků T-54/55 a pozdějších modelů mají takovéto trubice čtyři.*

(Vpravo) *Bakelitové madlo poloautomatické pistole TT-30. Okolo hvězdy si povšimněte zkratky „CCCP“ – tedy „SSSR“ v azbuce.*

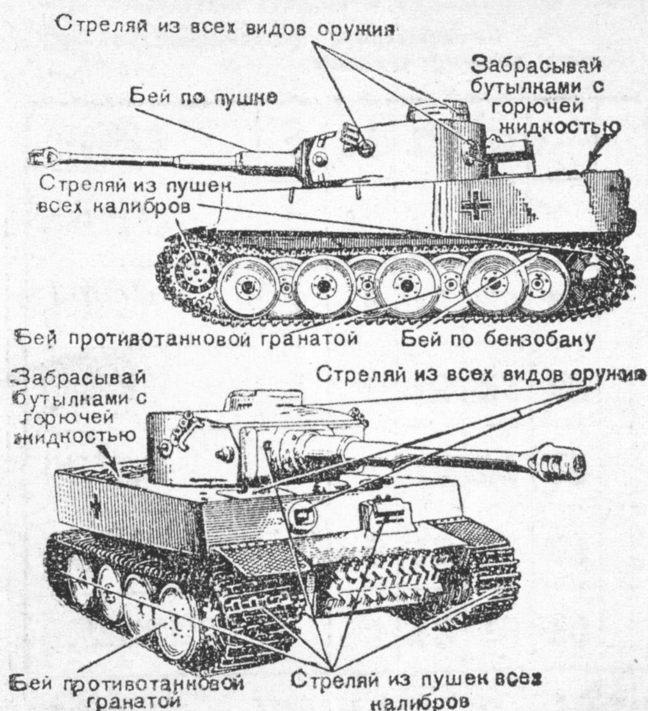
(Vpravo) *Povšimněte si obnošených jezdeckých kalhot s neumělými opravami. Barevný kontrast mezi khaki odstíny gymnastjorky a kalhotami je také zarážející, přestože se oba nejspíše oficiálně nazývaly „olivové". Za války se součásti oblečení, které jednotliví vojáci nosili, skoro vždy pomíchaly již několik měsíců po oficiálním vydání a na frontových fotografiích bývá obtížné najít někoho s košilí a kalhotami z téhož materiálu nebo s podobným stupněm vyblednutí způsobeným slunečním světlem, prachem a praním. Polovina uniforem musela být nevyhnutelně nahrazena dříve a ve válečných podmínkách nikdo na eleganci příliš nedbal.*

(Nahoře) *„Průzkumnické nože“ vzor 1940 obvykle bývají označené písmenem „T“, podle zbrojnice Tula, nebo továrnou Kirov v Leningradu znaky „ZIK“. Dřevěné pouzdro a rukojeť jsou natřeny nekvalitní černou barvou. Hlavním účelem zavedení těchto nožů bylo poskytnout vojákovi v přední linii jednoduchou, lacinou, lehce vyrobitelnou a snadno nahraditelnou dvousečnou zbraň. Staromódní bajonet k pušce Nagant s profilem ve tvaru kříže byl totiž pro jiné účely více méně nepoužitelný a Rudá armáda vojáky nevybavovala kapesními ani jídelními noži. Tento nůž byl původně zamýšlen zejména pro průzkumné jednotky, ale běžně jej používali i vojáci ostatních jednotek.*

Povšimněte si také vytěráku usazeného v úchytkách v přední části pouzdra na pistoli TT a v poli pečeného hranatého bochníku. Takovýto chléb můžeme vidět i na odznaku „Vzorný pekař“ z roku 1944.

(Vpravo) *Stránka z „Kalendáře bojovníků“. Obrázek z prosincové stránky tohoto kapesního diáře na rok 1944 znázorňuje „slabá místa a účinné způsoby poškození německého tanku Tiger“ – průzory v pancéřové věži a v ochranném štítu děla, střílnu, zadní nabíjecí otvor, kryt motoru, poklopy a průhledy řidiče a spodního střelce/radisty, také silniční kola, řetězová kola a vložená ozubená kola.*

V červnu roku 1941 měla Rudá armáda ohromné množství zastaralých tanků řízených špatně vycvičenými posádkami a vedených nezkušenými důstojníky. Z původního množství 28 000 tanků jich za šest měsíců ztratila přes 90 procent – s německými tanky Panzer, kterých bylo pouze asi 3500, prohráli na plné čáře. A přestože se v roce 1942 na frontu dostalo mnoho skvělých nových tanků T-34/76, obrněné jednotky dozrály díky novému vybavení a zkušenostem z bitev až v průběhu roku. Ani v letech 1944/45 neměly nejmodernější tanky T-34/85 v soubojích jeden proti jednomu s tanky PzKw V Panther nebo (naštěstí mnohem vzácnějšími) PzKw VI Tiger příliš šancí. A i při útocích na křídlo nepřítele na krátkou vzdálenost obvykle úspěch závisel na nejistých dodávkách sovětských protipancéřových 85mm střel BR-365P.

Nedostatek předmětů, které měli vojáci podle předpisů fasovat, a tradiční tvořivost ruských vojáků vedly za Velké vlastenecké války ke vzniku pestré palety na koleně vyráběného a improvizovaného vybavení. Ještě patnáct let před válkou se od většiny jednotek stále očekávalo, že si na úrovni pluků budou z dodaných rolí látky vyrábět vlastní uniformy. Ve 40. letech 20. století se stále objevovaly zprávy o brancích, kteří vyfasovali látku a byli posláni domů, aby jim mohly matky ušít kalhoty v jejich velikosti.

(Nahoře a vpravo) *Na obou obrázcích vidíme dole standardní fasované důstojnické opasky ve stylu „Sama Browna" a nahoře jejich improvizované verze. Vládní opasek má přezku s hvězdou z jednoho kusu kovu a samotný opasek je zdvojený a prošívaný, aby hodně vydržel. Horní opasek má přezku ze dvou kusů a hvězda je geometricky nepřesná. Samotný opasek sestává pouze z jedné vrstvy kůže. Pouzdro na pistoli TT-30 Tokarev je také improvizované – zjevně bylo vyříznuto z jakéhosi koženého předmětu německého původu – pravděpodobně z pouzdra na mapu.*

PUŠKY MOSIN A VYBAVENÍ VOJÁKŮ

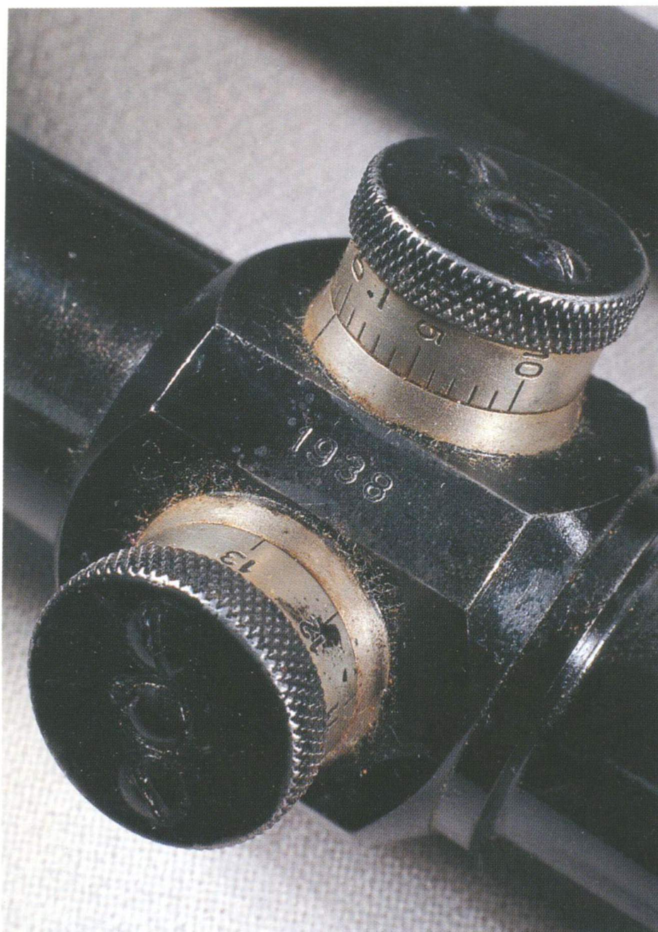
(Odshora dolů, zleva doprava)

Kopie polního řádu Rudé armády z roku 1933.
Puška Mosin-Nagant vzor 1891/30 s puškovým dalekohledem se čtyřnásobným zvětšením a tulejovým bajonetem s křížovým profilem a šroubovákem na špičce.
Zásobník na pět 7,62 mm nábojů.
Členská knížka odborů s rudým přebalem mezi dvěma letáky o technikách překonávání řek z roku 1943.
Karabina Mosin-Nagant vzor 1944 s natrvalo připevněným skládacím bajonetem a prázdným zásobníkem.
Černé brašny na náboje do pušek, námořní pěchota.
Hliníková čutora v obalu.
Obvazy, mýdlo, břitva na holení, sirky, zapalovače, pouzdro na cigarety, balíček cigaret.
Průzkumnický nůž vzor 1940.
Opasek s čutorou, pouzdrem na puškový dalekohled a několika brašnami na munici.
Polní lopatka.
Nábojový pás do kulometu Maxim a vak na ruční granát.
Bakelitová krabička na máslo nebo na krém na boty.

Rozdíly mezi puškami Mosin-Nagant vzor 1891 a vzor 1891/30 a karabinou vzor 1944 jsou zřejmé na první pohled. Starší carská puška **(nahoře, nahoře; vlevo, dole; na protější straně)** *má hledí namontované na „stupňovité“ základně, u modifikace z roku 1930* **(nahoře, uprostřed; vlevo, nahoře)** *je základna hledí „zvlněná“. Zkrácená karabina z roku 1944* **(nahoře, dole)** *se liší jak svou délkou, tak i typem bajonetu. Ten sice vypadá podobně, je však kratší a ke zbrani je připevněn natrvalo – k hlavni se sklápěl na pravé straně. Původní dlouhé tulejové bajonety vojáci nefasovali v pouzdrech a ty tak způsobily mnoho nehod a zranění. Když voják nesl bajonet vzor 1930 v otočené pozici, tedy směřující dozadu podél hlavně, stávalo se často, že se mu zapíchl do batohu nebo do brašny.*

(Nahoře) *Stavěcí šrouby a tovární označení na puškovém dalekohledu se čtyřnásobným zvětšením vyrobeném v roce 1938 – pod srpem a kladivem si povšimněte symbolu „čočky". Již ve 30. letech brala Rudá armáda přesnou střelbu velmi vážně a od roku 1942 vybíraly zbrojovky z jednotlivých výrobních sérií obzvláště přesné pušky vzor 1891/30 a vybavovaly je teleskopickým hledím. Ročně takto upravili asi 53 000 kusů. Prototypem tohoto puškohledu byl dovážený model Carl Zeiss s označením PT. V roce 1935 se tyto dalekohledy přestaly dovážet, a proto se pod označením VP nebo PEM začala vyrábět sovětská kopie – podle data výroby je model na fotografii právě takovouto kopií. Od roku 1940 začaly tyto dalekohledy nahrazovat lehčí a praktičtější dalekohledy 3,5x PU, které se ke zbrani připevňovaly jedinou zadní svorkou. Za války se však používaly všechny tři typy souběžně. Mnozí veteráni upřednostňovali puškový dalekohled se čtyřnásobným zvětšením, protože poskytoval velmi dobrou přesnost na vzdálenost až 800 metrů.*

Sovětská propaganda často zdůrazňovala schopnosti ruských ostřelovačů, a obzvláště – ze zřejmého důvodu – žen. V zoufalých dnech roku 1941 bylo mnoho „ostřelovačů" vyslaných na frontu vycvičeno příliš zbrkle na to, aby se stali pravými „snipery". Ve venkovských formacích složených částečně z místních lovců však zpravidla bylo mnoho střeleckých mistrů. Není pochyb o tom, že později ostřelovači výrazně přispěli k úspěchům Rudé armády – to ostatně potvrzují i německé záznamy. Pouze Ústřední ženská střelecká škola vyškolila za války přes 1000 žen, které samy zastřelily asi 12 000 nepřátel (viz SUM, strana 38). Šest střelkyň získalo zlatou hvězdu Hrdinky Sovětského svazu. Nejvyšší počet zabitých nepřátel, který byl oficiálně přiznán jednotlivci, bylo 309. Tímto výkonem se pyšnila major Ljudmila Michailovna Pavličenková.

(Vlevo) *Mladý krasnoarmějec s puškou Mosin-Nagant vzor 1891/30 zavěšenou na rameni prochází kolem mrtvého nepřítele zamrzlého ve sněhu. Na sobě má klasickou ušanku a šiněl s plstěnými návleky na boty, takzvanými valenkami. V porovnání německými protivníky bylo osobní vybavení ruských vojáků často jednoduché, prosté a zastaralé, ale – stejně jako venkovští vojáci sami – bylo robustní, dostupné ve velkém počtu a dobře sloužilo svému účelu.*

DŮSTOJNICKÉ ČEPICE SE ŠTÍTKEM

(Vlevo) *Barevná služební/přehlídková čepice důstojníka tankového oddílu je pravděpodobně předválečné výroby. Páska je sametově černá a lemování šarlatové – barvy jsou tedy stejné jako u dělostřelectva. Dýnko je ale ocelově šedé a ne v barvě khaki – tento rozdíl zavedlo nařízení z roku 1935, týkající se uniforem tohoto prestižního druhu vojska.*
Povšimněte si standardní lakované hvězdy, černého koženého podbradního řemínku a pozlacených knoflíků. Štítek má původní tvar, který vidíme i na spodní fotografii.

(Dole) *Podobná čepice důstojníka NKDV. Barvu pásky můžeme označit za cihlově červenou a lehce odlišný odstín lemování chrpově modrého dýnka jako malinově červený – tedy stejný jako u pěchotních oddílů. Tento starý tvar štítku se nazýval „lopata" – zavedení takovéhoto výrazně hranatého tvaru se datuje již do období rusko-japonské války v letech 1904 – 05.*

(Vlevo) *Tmavomodro-červená čepice důstojníka milicí se standardním odznakem rudé hvězdy podle nařízení z roku 1939. Během války se však stále používal i původní zdobnější odznak se znakem SSSR. Kozácké čepice se vyráběly ve stejné barevné kombinaci.*

(Dole) *Důstojnická čepice technického nebo dopravního oddílu Rudé armády – obě služby používaly černý pásek a světle modré lemování.*

(Vlevo) *Takové čepice s černým páskem a tmavě modrým lemováním nosili příslušníci chemických jednotek a někteří ženisté.*

(Vpravo) *Rotný dělostřelectva Ivašin, 1944, se všemi dekoracemi včetně zlaté hvězdy Hrdiny Sovětského svazu a Leninova řádu. Povšimněte si polní čepice, celé v běžné khaki barvě, s látkovým podbradním páskem a štítkem potaženým látkou. Khaki výložky mají rudé lemování a jsou vybaveny širokými rudými pásky označujícími hodnost a odznaky druhu vojska. Bradka a osobní bodná zbraň (viditelná pouze na původní neoříznuté fotografii) – lovecký nůž „finského“ typu s kvalitní kostěnou rukojetí – rotnému dodávají méně anonymní vzezření, než má většina ostatních vyšších velitelů. Zatímco knír byl povolený a oblíbený, bradka se směla oficiálně nosit, jen aby zakryla poranění obličeje.*

(Vlevo) *Důstojnická polní čepice se štítkem v barvě khaki. Od poloviny 20. let 20. století se při výrobě čepic používaly různé materiály a variace – první modely měly po stranách dvojice malých průduchů. U tohoto modelu si povšimněte knoflíků potažených látkou. Na rozdíl od Ivašinovy čepice (nahoře) je podbradní pásek z lakované kůže a olivově zelený štítek z plastu. Někteří vojáci si z čepice sundávali odznak, aby dále omezili svoji nápadnost.*

NKVD

Různé orgány NKVD hrály v řízení války Stalinovým režimem důležitou, i když někdy poněkud zlověstnou roli. Jasnou úlohu, kterou sehrály pohraniční stráže NKVD v prvních defenzivních bitvách června roku 1941, jsme již zmínili. Oddíly pohraničníků již v té době určité bojové zkušenosti měly – například z tažení u Chalkin Golu proti japonskému vpádu do Mongolska v roce 1939.

Bezpečnostní jednotky NKVD byly pověřeny bojem proti poraženectví a udržováním veřejného pořádku, a to někdy i blízko první linii, jako například v zimě 1941/42, kdy příchod Wehrmachtu způsobil mezi veřejností vážnou paniku. NKVD byl zodpovědný za bezpečnost elektráren, strategicky důležitých továren a skladů materiálu, zboží a potravin po celém SSSR. Poskytoval ochranu silničním, říčním a železničním transportním konvojům. Členové NKVD hlídali skutečné nebo předpokládané „vnitřní nepřátele“ ve věznicích a táborech GULAG a vyslýchali a později střežili nepřátelské válečné zajatce. Jejich povinnosti měly opravdu široký rozsah – patřila mezi ně jak ostraha Kremlu, tak i fungování požárního sboru země.

Jako strážce státní bezpečnosti byl NKVD také samozřejmě zodpovědný za výzvědnou službu a v menším rozsahu i za kontrarozvědku. Rudá armáda však měla také své vlastní dobře známé oddělení kontrarozvědky, takzvaný SMERŠ. Ten odpovídal za různé úkoly včetně monitorování německého rádiového provozu, kódování a luštění šifer, udržování bezpečnosti v předních liniích, vyslýchání vězňů a pátrání po předpokládaných nepřátelských agentech v rámci Rudé armády (obzvláště mezi vyššími důstojníky).

(Vpravo) *Seržant NKVD, 240. pěchotní brigáda, 1943. Rozpoznáme jej podle polních výložek se zlatými pruhy hodnosti a natištěným číslem. Malé 20 mm vysoké „B“ v azbuce za číslem označuje, že se jedná o číslo brigády. Pokud by písmeno bylo stejné velikosti jako číslovky (tedy 32 mm), označovalo by bombometčíka letectva. Povšimněte si náprsních kapes na gymnastjorce vzor 1943 – jednalo se o úpravu, kterou zpravidla nosili vojíni pouze u NKVD.*

(Vlevo) *Německý válečný zajatec je vyslýchán majorem dělostřelectva (uprostřed) a nadporučíkem jednotky stráží. Je pouhou shodou náhod, že fotografie působí, jako by se nad vězněm už stahovala mračna (tomu již byl zkonfiskován opasek – pravděpodobně aby byl znovu využit ruským vojákem). Oba důstojníci mají khaki polní čepice s látkovými podbradními řemínky a štítky potaženými látkou. Nadporučík nemá na rozdíl od majora odznak příslušnosti k druhu vojska. Není tak identifikovatelný a podle nedostatku bojových dekorací bychom mohli usuzovat, že jde o příslušníka armádní kontrarozvědky. Major má na sobě služební košili kitel vzor 1943 se stojáčkem se všemi řády a medailemi – to nebylo v bojových zónách příliš obvyklé. Povšimněte si, že jej zdobí Řád Alexandra Něvského, Řád vlastenecké války a první verze Řádu rudého praporu, která se nosila ještě bez stužky. Vedle něj vidíme medaili Za obranu města. Než byly zavedeny stužky, měly se všechny řády (jako například Řád rudé hvězdy) připínat na pravé straně.*

(Vpravo) *Dva velitelé NKDV oblečení v kožených kabátech, 1943, doprovázejí důstojníka pěchoty Rudé armády v dlouhém silném zimníku. Zatímco důstojník pěchoty má malinově červené límcové nášivky s jediným velkým knoflíkem podle nových předpisů, ostatní dva muži mají nepředpisové uniformy. Muž vlevo má polní čepici bez odznaku a nemá žádné výložky. Muž napravo má kožený kabát ve starém stylu s hlubokým ležatým límcem bez odznaků. Jeho služební čepice se štítkem, opět bez odznaku, má cihlově červenou pásku a khaki dýnko – znamení příslušníka vnitřních sil NKVD, pravděpodobně ze Čtvrtého direktoriátu zodpovědného za kontrolu „těsně za první linií." Tento direktoriát byl založen na jaře roku 1943 a volně aplikoval sankci, kterou cyničtí vojáci žertem nazývali „paragraf 7,62" – tedy kalibr běžné odpovědi státu na dezerci či pouhé podezření z ní. Pod kabátem si povšimněte gymnastjorky ve stylu konce 20. let s hlubokým ležatým límcem, ze které byly odstraněny všechny nášivky prozrazující hodnost.*

Pro pracovníky NKVD bylo běžné své hodnosti skrývat jak ve válečných zónách, tak i daleko za bojovými liniemi, a nosit civilní kabáty s anonymními plastovými nebo kostěnými knoflíky. Cílem bylo dále podpořit svou hrozivou tajemnost, a mást ty, se kterými jednali, utajením svého přesného statutu a stupně autority.

(Dole) *Jednotka NKVD, 1944. Na výložkách dvou mužů sedících uprostřed je sotva viditelný nápis „UVV" označující Ukrajinské vnitřní vojsko. Nápis je na látce namalován a nedoplňuje jej žádné číslo oddílu. Muži mají množství rozmanitých opasků s rámovými přezkami buď s jedním, nebo s dvěma trny, někdy i s vyraženou důstojnickou hvězdou. Lesklé knoflíky na límcích, stejně jako odznaky na čepicích, si někdy vojáci v předních liniích odstraňovali.*

(Na protější straně) *Dvě skupiny důstojníků v zimních uniformách – jde však o příslušníky NKVD, jízdu Rudé armády, nebo milicionáře? Potíž spočívá v obtížném rozlišování mezi dvěma typy podobných vlněných čepic, kubankou a finkou, na černobílých fotografiích.*

Mělké kubanky z tmavé vlny, jejichž název pochází od řeky Kubaň, používaly kozácké jezdecké oddíly, ale také příslušníci NKVD a milic. Pro příslušníky jízdy byla vlna černá a látkové dýnko chrpově modré se zkříženými pruhy nebo lemováním ve žluté nebo červené barvě. Po reformě z roku 1943 se takovéto čepice, ovšem bez křížové výzdoby, začaly vyrábět i pro členy NKVD.

Šapka-finka sloužila mezi lety 1940 a 1943 jako zimní čepice pro milicionáře. Podobala se kubance, ale na rozdíl od ní byla z tmavě hnědé vlny s dýnkem v barvě půlnoční modři. Její vlněný proužek sestával ze dvou částí – jeho zadní část tak bylo možné na rozdíl od kubanky vyhrnout, nebo naopak shrnout dolů. Tato jednoduchá shrnovací chlopeň měla tvar jednoduchého čtyřúhelníku. Finka však nebyla na rozdíl od šapky-ušanky – standardní zimní pokrývky hlavy Rudé armády od let 1941 – 42 – vybavena dvěma bočními klapkami, které by bylo možné přivázat nahoře nebo sklopit přes uši.

Protože ve skutečnosti nosili kubanky i šapky-ušanky jak členové NKVD, tak i kozáci, není zcela jasné, zda jsou důstojníci na horní fotografii vlevo a důstojníci na spodní fotografii na krajích příslušníky NKVD nebo kozáckého jízdního oddílu. Vojáci na spodním snímku mimochodem stojí na známém mostu v bosenském Mostaru. Jugoslávský partyzánský důstojník (druhý zleva) má na límci svého svrchníku trojúhelníkový odznak hodnosti.

(Nahoře) *Malé kubanky z vlny perské ovce v černé nebo tmavošedé barvě, se zkříženými pruhy na látkovém dýnku byly kozáckým specifikem – ti je často hrdě nosili po celý rok, ne pouze v zimě. Tradiční barevné kombinace byly modrá s červeným křížem pro donské kozáky, červená s černým křížem pro kubanské kozáky a světle modrá s černým křížem pro těrecké (kavkazské) kozáky. Za války se však na tyto rozdíly příliš důsledně nedbalo. Mimoto používaly skupiny stepích kozáků – z nichž byli donští kozáci pouze těmi nejprominentnějšími – v carských dobách různé kombinace tmavě a světle modré a červené, žluté a dokonce i zelené.*

(Vlevo) *Podplukovník NKVD, okolo roku 1944, v modro-červené čepici se štítkem a jarním/podzimním důstojnickém svrchníku vzor 1943. Dvouřadový kabát (zapínal se dvěma řadami knoflíků) byl vyroben z poměrně lehké látky a nebyl vyzdoben rukávovými nášivkami NKVD ani důstojnickým lemováním manžet. Vidíme na něm rudé límcové nášivky s tmavomodrým lemováním, které zavedly předpisy o uniformách NKVD z února roku 1943. Povšimněte si jednoho malého detailu – hvězdy hodnosti na výložkách nejsou našité na dva tmavomodré proužky důstojnické hodnosti, jak bylo obvyklé, ale na zlatou lemovku kolem nich.*

VELITEL NKVD

(Vpravo a na protější straně) *Neobvyklé fotografie důstojníka NKVD, které by mohly být z kteréhokoliv léta války, protože bez gymnastjorky nebo saka by se mohlo jednat o systém označování hodností jak z období před únorem 1943, tak i z doby po něm. Důstojník má světlý nátělník bez rukávů, který kopíroval střih gymnastjorky, a spodky ze stejného materiálu, které odpovídaly střihu jezdeckých kalhot. Zvyk nošení modrých jezdeckých kalhot šarovary v polních podmínkách celkově v Rudé armádě za války vymizel – byly totiž pro nepřátelské střelce znamením, že se jedná o hodnotný cíl. Příslušníci NKVD, kteří se v bezprostřední blízkosti nepřítele nevyskytovali tak často, je ale běžně nosili i nadále. Chrpová modř kalhot ladila s barvou jejich služební čepice se štítkem a s proužky hodnosti na výložkách. Kalhoty na švech lemovaly (tak jako čepici) malinově červené pruhy – stejně jako u pěchoty Rudé armády. Povšimněte si šlí – za války se používaly na přidržování všech kalhot jezdeckého střihu. Byly modré nebo v barvě khaki a úzké pásky je nahradily až v poválečném období.*

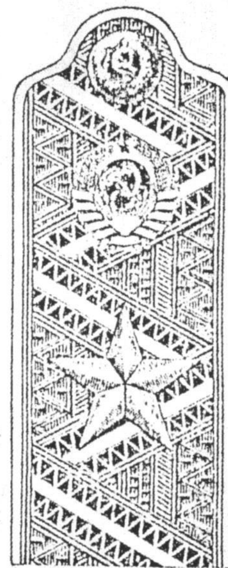
Velitel, plnící nějaký bezpečnostní úkol za liniemi, drží v ruce klasickou poloautomatickou pistoli TT vzor 1930 – koženou šňůrku si odepnul z opasku a nyní visí volně.

(Na protější straně, malý obrázek) *Krátké 7,62 mm x 25 mm náboje bez obrouček pro pistole TT a samopaly PPŠ/PPS. Na zadní straně vidíme datum 1944. Číslo „3“ označuje továrnu, kde byly náboje vyrobeny.*

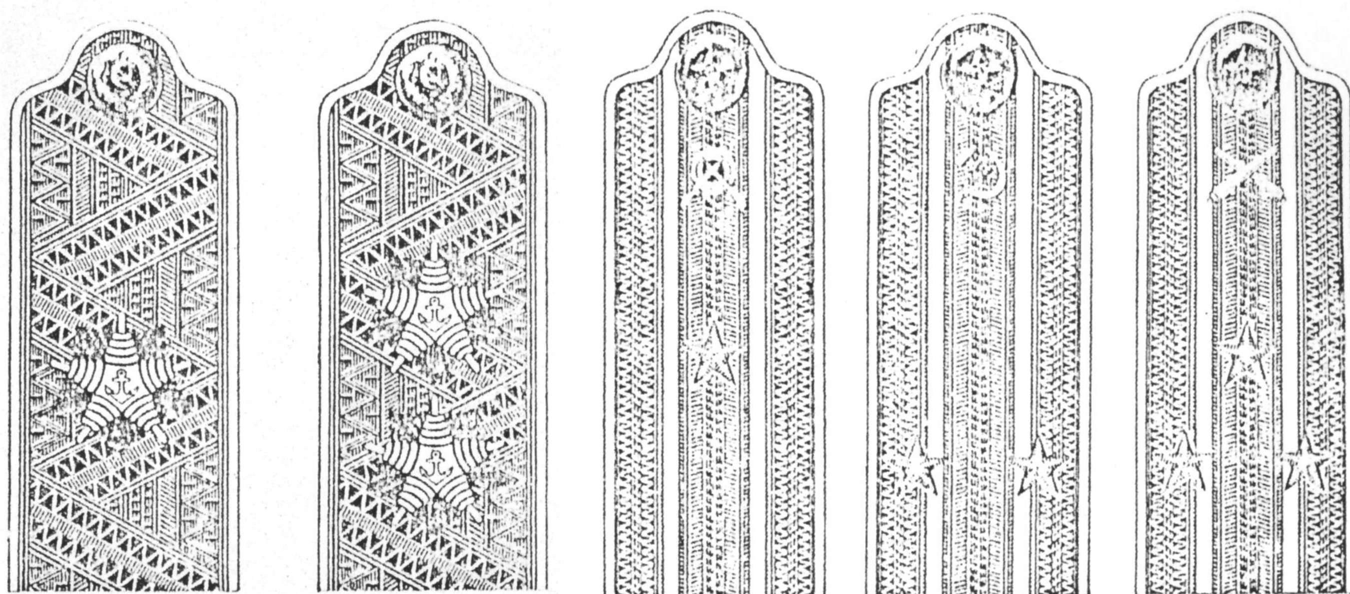
VÝLOŽKY, NAŘÍZENÍ NKVD, ÚNOR 1943

Krátce po reformním nařízení Rudé armády Prikaz 25 z 15. ledna 1943 následoval Prikaz 126 NKVD z 18. února – ten pokračoval v rušení systému označování hodností límcovými nášivkami a nošení oblečení s ležatým límcem. Znovu se začaly používat gymnastjorky a saka se stojáčkem carského typu i s výložkami. První nařízení NKVD však znázorňují výložky velice neobvyklého tvaru – ty uvádíme na těchto stránkách. Po první výrobní sérii byly tyto výložky zrušeny a nahradily je výložky, které měly na konci s knoflíkem opět klasický tvar.

KAPITÁN NKVD, 1943

Tento důstojník se řídí novými předpisy o uniformách bezpečnostních služeb z 18. února 1943, které v podstatě kopírovaly předpisy o uniformách Rudé armády vydané o měsíc dříve. Má barevnou služební čepici v chrpově modré barvě s červenou páskou a lemováním. Ačkoliv to z této fotografie není zřejmé, límec a manžety jeho saka kitel v tmavém odstínu khaki se stojáčkem mají modré lemování. Výložky se zlatými lemovkami mají modré okraje a pruhy hodnosti – vidíme na nich čtyři hvězdy, které dále označují hodnost tohoto důstojníka. Taková saka důstojníci nosili s tmavomodrými jezdeckými kalhotami s červeným lemováním, nebo, podle místa a úkolu, s khaki kalhotami bez lemování.

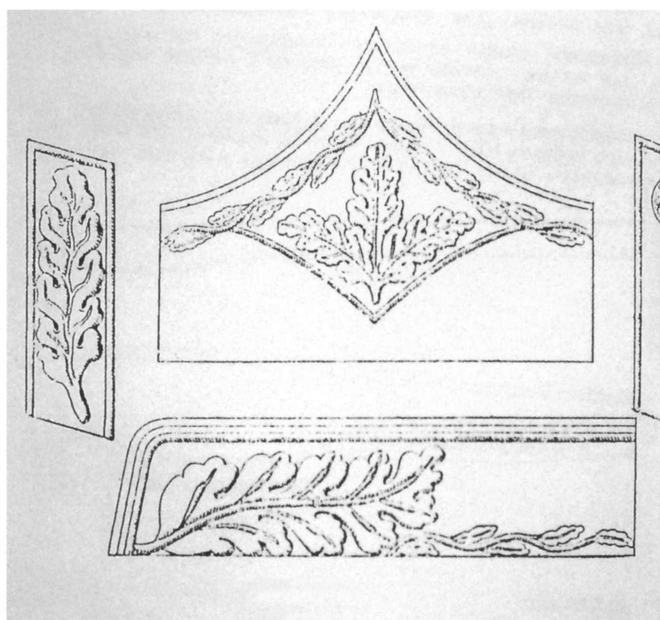

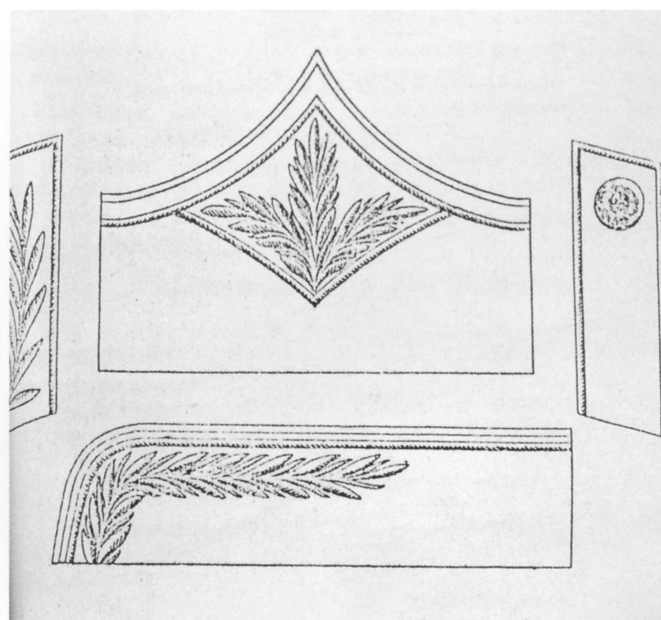
(Na protější straně vpravo nahoře) *Generální komisař – tato hodnost byla v Sovětském svazu ekvivalentem maršála a jediným jejím nositelem byl Lavrentij Berija. Zlatem vyšívaná lemovka, chrpově modré okraje, stříbrem vyšívaná hvězda, stříbrem a zlatem vyšívaný znak SSSR a pozlacený knoflík se stejným znakem Klikaté vyšívané vzory byly typické pro generály a maršály mnoha zemí na konci 19. století.*

(Vlevo nahoře) *Kontraadmirál a viceadmirál, námořní pohraniční stráž NKVD. (NKVD neměla pouze svou vlastní jízdu, obrněné jednotky, dělostřelectvo a ženisty, ale také námořní jednotky, letectvo a dokonce i svou vlastní veterinární službu.) Zlaté lemovky, s okraji v zelené barvě pohraniční služby. Hvězdy s kotvami a knoflíky se znakem SSSR stejně jako u výložek generálů. Zatímco vyšší důstojníci u pohraničních stráží a některých dalších oddílů (např. právního oddělení) používali generálské hodnosti jako v armádě, ústřední orgány NKVD a milic používaly tituly komisaře 1., 2. a 3. řádu.*

(Nahoře uprostřed a vpravo) *Major se starým odznakem pěchoty. Ten byl brzy zrušen a od té doby nepoužívaly pěchotní jednotky NKVD žádný odznak druhu vojska; podplukovník, zásobovací sbor NKVD; plukovník, dělostřelectvo vnitřních jednotek NKVD.*

(Dole) *Límcové a manžetové nášivky na přehlídková saka vyšších důstojníků NKVD. Byly velmi podobné vzorům z carského období a bohatě vyšívané zlatem a stříbrem. (Vlevo dole) generální komisař Berija; (vpravo dole) další komisaři tří tříd na úrovni generála.*

POSTUP NA BERLÍN, LÉTO 1944 – JARO 1945

POSÁDKA SAMOHYBNÉHO DĚLA, 1945

Tento pěší příslušník jedné z posádek samohybného děla SU, které byly součástí mechanizovaných pěchotních brigád, byl vyslán do ulic s kulometem DT odmontovaným z jeho možná již poškozeného nebo zničeného vozidla. Na sobě má zimní oblek typický pro dělostřelce v posledních měsících války.

Vycpávaná helma byla stejná pro všechny posádky obrněných vozidel. Povšimněte si, že dvouřadový kabát je ze silné látky a se silným lemováním – nemá však viditelné prošívání, které bylo pro klasické telogrejky typické. Na ležatém límci vidíme límcové nášivky, které byly podle nařízení z roku 1943 určeny na služební svrchník – jsou v malinově červené barvě a s černým lemováním pěchoty, ne v černé s šarlatovým lemováním dělostřelectva. Přestože na ramenech vidíme poutka na připevnění výložek, tento voják se je rozhodl nenosit. Výložky se uvnitř těsného prostoru obrněného vozu často zachytávaly za různé překážky a pro vojáky bez hodnosti neměly žádný význam. Povšimněte si dlouhých rukavic z měkké kůže s podšívkou z ovčí vlny – ty byly typické právě pro posádky obrněných vozidel. Někdy je také nosily posádky jiných vozidel, kurýři apod. Rukavice původně dostávali pouze řidiči a bylo přísně zakázáno je používat pro jiné účely, například při údržbě a opravách.

(Vlevo) *Označení 7,62 mm náboje, který se běžně používal do pušek Mosin i do lehkých kulometů DP a DT. Mimo zastaralého revolveru vzor 1895 uspokojily veškerou poptávku Rudé armády po munici do malých zbraní v průběhu války pouze dva typy 7,62mm nábojů – náboje do pušek/kulometů a do pistolí/samopalů. To výrazně zjednodušovalo logistiku. Tento konkrétní náboj byl vyroben v roce 1938 – v roce velkých čistek, kdy Stalinova paranoia poslala mnoho velitelů Rudé armády za smyšlená obvinění před popravčí čety NKVD.*

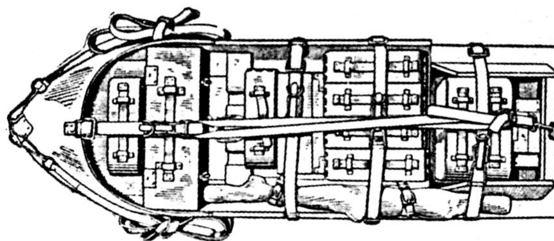
(Nahoře) *Kulomet DT. Nastavitelná skládací konstrukce ramenní opěrky byla vybavena koženou vycpávkou. Do malých bubnových zásobníků se vešlo 60 nábojů. Přestože byl tento kulomet zkonstruován speciálně do stísněných prostor obrněného bojového vozidla (kde jich díky tomu mohli vozit velké množství), hodily se také pěchotě účastnící se bojů ve městech, které charakterizovaly poslední část války. Optický hledáček (nahoře) je tentýž, který se připevňoval do průzoru u děla v trupu např. tanku T-34, kde se pohyboval spolu s dělem a napomáhal tak přesnějšímu zaměřování. Dvounožka a alternativní muška, které byly zamýšleny pro použití mimo vozidlo, tvoří jeden díl. Když byla zbraň připevněna na vozidle, nahradil je jiný způsob upevnění (na obrázku pod hlavní) a optický hledáček.*
Povšimněte si také detailů vycpávané helmy, brýlí a zimních rukavic.

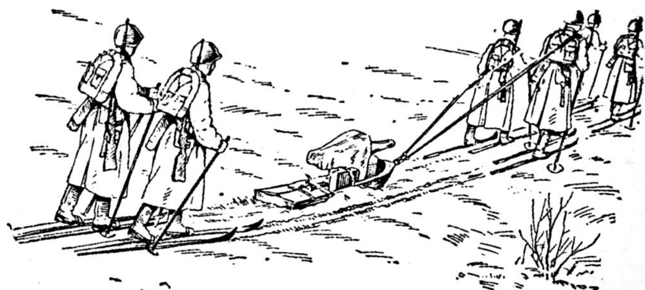
(Nahoře) *Porovnání kompaktního kulometu DT a modelu DP (nad ním) – za války nejpoužívanějšího ruského lehkého pěchotního kulometu (DT znamená „Děgtjarev, Tank“ a DP „Děgtjarev, Pulemjot“). Obě zbraně používaly stejný základní mechanismus, ale model DP měl dřevěnou pažbu a hlaveň chlazenou vzduchem. Používal velké tenké diskové zásobníky se 47 náboji. Tlumič je na ústí modelu DT otočený, aby se zkrátila délka zbraně pro transport nebo skladování.*

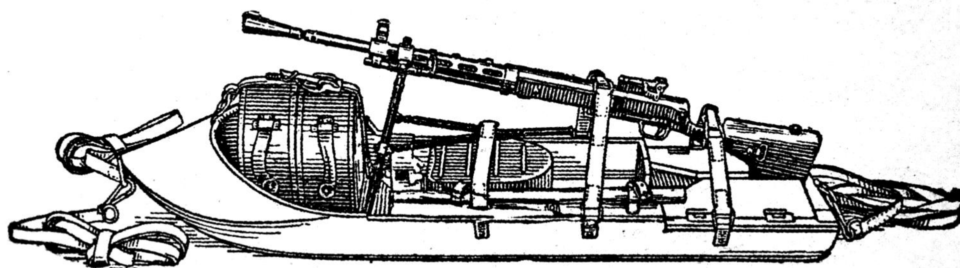
Je pozoruhodné, že v druhé polovině války se na krabicích na munici Axis často objevovala připomínka, aby vojáci „šetřili munici“ – dřevěná a kovová pouzdra Rudé armády však někdy nabádala k pravému opaku.

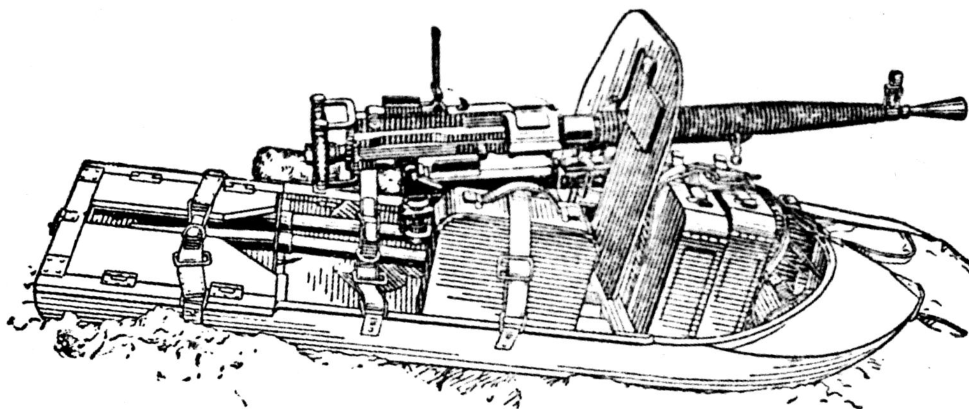
Zacházení s kulometem ve sněhu – doporučené techniky pro přepravu a používání zbraní a munice s využitím sněžných saní z manuálu pro boj v zimě z roku 1941. Na obrázku vidíme starý vodou chlazený kulomet Maxim vzor 1910 s pásovým podavačem zabalený pod pokrývkou (vpravo) – za Velké vlastenecké války se tento kulomet, byť s malými modifikacemi, stále vyráběl. Model DP (dole) se poprvé objevil v roce 1926. Válečnou úpravu DPM můžeme rozpoznat podle trubice vystupující z pouzdra závěru, kde se nacházela vratná pružina (původní model DP ji měl navinutou okolo pístnice pod hlavní – rozpálená zbraň tak ale někdy nemusela fungovat správně).

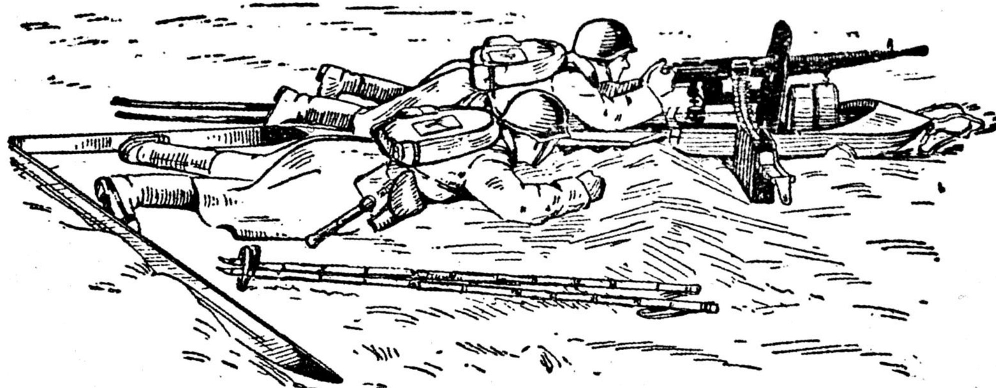

(Vpravo) *Na těchto kresbách vidíme neúspěšný model Gorjunov DS z roku 1939 – těžší verzi kulometu DP s pásovým podavačem a s novými chladicími žebry okolo hlavně, dřevěnou rukojetí ve tvaru rýče a palcovou spouští. Zbraň bylo možné pro nepřetržitou palbu připevnit na trojnožku a často byla vybavená stejným ocelovým štítem jako Maxim – kulometčíci vždy patřili mezi prioritní cíle.*

PODPLUKOVNÍK, ŽENISTÉ, JARO 1945

Typická polní uniforma nižšího důstojníka v posledních týdnech války – služební čepice, důstojnická gymnastjorka s polními výložkami, khaki jezdecké kalhoty a boty z jemné kůže. Hlavními znaky tohoto odborníka na maskování operujícího v poli jsou černá páska a matně modré lemování na čepici, černé okraje výložek a odpovídající lemování jezdeckých kalhot (které bylo v této době neobvyklé). Protože jeden z nejdůležitějších úkolů ženistů spočíval v práci se dřevem, byly tradičním znakem na služebních výložkách zkřížené sekery.

(Dole) *Povšimněte si průzkumnického nože – sloužícího jednoduše jako univerzální nástroj – a černého lemování jezdeckých kalhot.*

MAJOR, VETERINÁRNÍ SLUŽBA, 1945

Tento důstojník je oblečen v přehlídkovém obleku – takzvaném mundiru – zavedeném nařízením z ledna roku 1943. Od služebního saka kitel se liší tím, že nemá vnější náprsní kapsy, má rozsáhlejší lemování, které jej vpředu zdobí po celé jeho délce, falešné kapsy se dvěma knoflíky lemující ústřední zádové rozparky a kovové prýmky na límcových nášivkách a manžetách. Mundir doplňuje barevná služební čepice, výložky a kalhoty šarovary v chrpově modré barvě s červeným lemováním.

Veterinární služba byla klasifikována jako nebojový druh vojska a jejím příslušníkům proto náležely stříbrné lemovky – přesto si však povšimněte zlatého ozdobného klikatého vyšívání stříbrných prýmků na límcových nášivkách (na protější straně). Samotné nášivky jsou v tmavozelené rozlišovací barvě druhu vojska stejně jako pásek na čepici. Veterináři na svých stříbrných výložkách používali stejný znak jako zdravotní služba – ta však používala šarlatové lemování a pruhy hodnosti a stříbrné hvězdy. Povšimněte si dvou stříbrných manžetových proužků – ty označovaly vyššího důstojníka stejně jako proužky na límcových nášivkách a dvojité pruhy hodnosti na výložkách majorů, podplukovníků a plukovníků. Vpravo na hrudi má major Řád vlastenecké války, vlevo medaili za obranu Stalingradu.

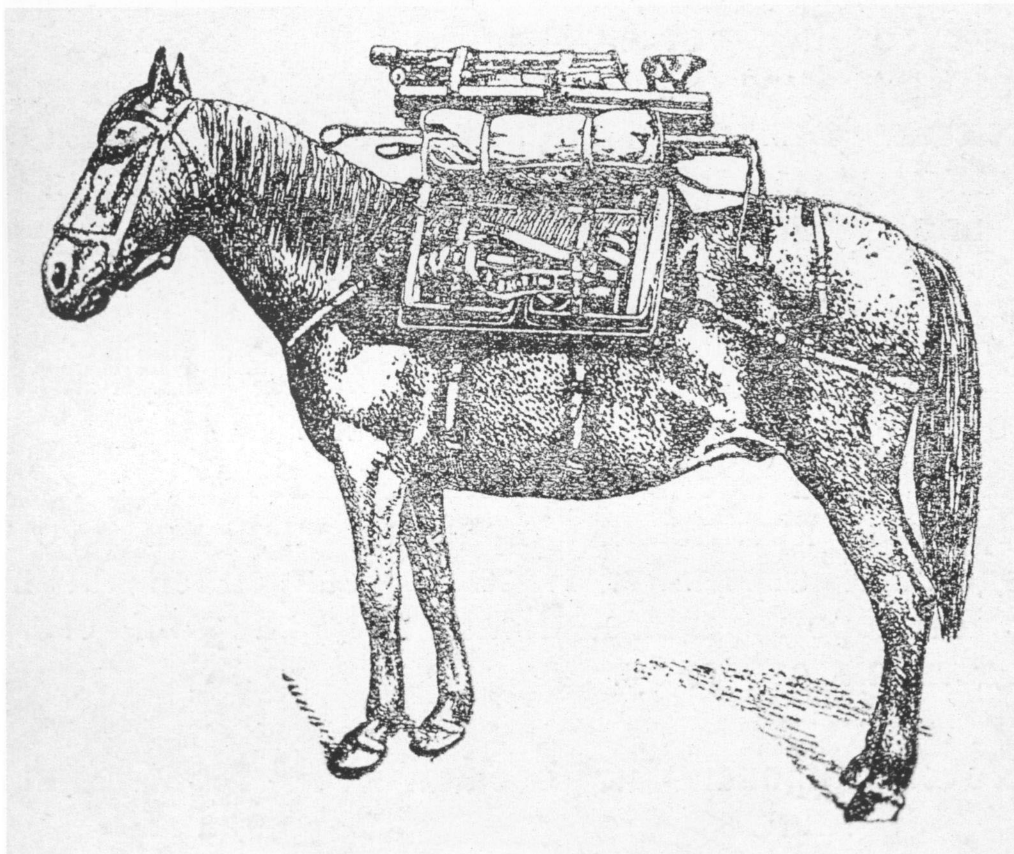
Ve slangu Rudé armády byli veterináři „psí doktoři“. Další vojenskou přezdívkou, kterou je možné slyšet dodnes, je „francuz“, tedy „Francouz“ pro překladatele – vznik této přezdívky se datuje již do období napoleonských válek, kdy ji používali pro francouzsky mluvícího vojáka sloužícího jednotce.

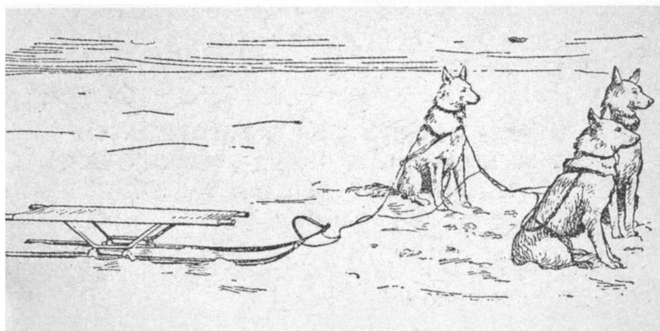
(Vlevo) *Čepice se štítkem veterinárního důstojníka. Sběratelé si tyto čepice někdy pletou s atraktivnějšími čepicemi pohraniční stráže NKVD. Veterináři měli tmavě zelený pásek, khaki dýnko a červené lemování, pohraničníci měli dýnko v jasnější zelené, pásku v barvě půlnoční modři a lemování malinově červené.*

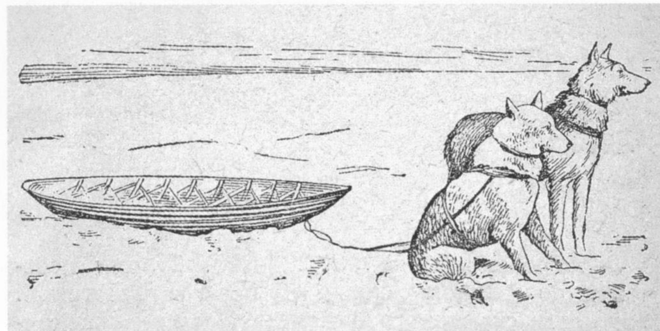

(Vpravo) *Obrázek z příručky – soumar vezoucího minomet z příručky.*

Koně byli na obou stranách východní fronty důležitým dopravním prostředkem – sloužili jak jako soumaři, tak i jako tažní koně. Aby zůstávali schopní služby, bylo zapotřebí velkého množství veterinářů. Ani německé, ani ruské zásobovací sbory nebyly plně motorizované. V průmyslové výrobě byla upřednostňována obrněná bitevní vozidla a problémy s nedostatkem „neobrněných" nákladních vozů a paliva na jejich provoz ještě umocňovaly nekvalitní sovětské prašné cesty, které obzvláště v době jarního tání a podzimních dešťů nebyly pro motorová vozidla příliš dobře sjízdné. Ze stejných důvodů měla kavalerie až do konce války důležitou úlohu i v boji.

(Dole) *V zimě byli do vojenské služby zapojeni i velcí psi, kteří tahali oběti na zvláštních saních a zásoby a munici na saních a v malých loďkách.*

VLAJKA VÍTĚZSTVÍ: BERLÍN, 1. KVĚTNA 1945

1. května roku 1945 vyběhli seržanti Jegorov a Kantarija a fotograf Rudé armády Jevgenij Chaldej na střechu Reichstagu a vztyčili zde tuto vlajku (postavy vpravo nahoře jsou sochy lemující střechu). Ve skutečnosti se jednalo o opakování – první vlajka zde byla vztyčena již 30. dubna ve 22.50. Chaldej vyfotil celou řadu snímků, které se liší v malých detailech. Tento snímek – dosud nepublikovaný a podepsaný fotografem – se od známé fotografie uveřejněné na titulní straně Pravdy liší v umístění tanků a nákladních aut jedoucích po silnici vlevo dole. Mimochodem, všimněte si narychlo namalovaného bílého kruhu okolo otočné věže tanku T-34/85 a kříže na jejím vrcholu – šlo o sovětské označení pro bitvu o Berlín. A bylo opravdu zapotřebí – při zmatených pouličních bojích docházelo v posledních třech týdnech války k mnoha nehodám způsobeným „přátelskou palbou" jak letectva, tak i pozemních sil. Německé hlavní město nakonec padlo do rukou armádních skupin maršála Žukova a maršála Koněva 2. května a Němci kapitulovali o necelý týden později. Jen v období mezi 16. dubnem a 8. květnem roku 1945 stálo Rudou armádu dobytí Berlína přes 100 000 mrtvých a více než 250 000 zraněných.

ZBRANĚ UTICHLY: KVĚTEN 1945

(Na protější straně nahoře) *Nižší důstojníci a mužstvo pěchotní jednotky oslavují konečné vítězství písněmi a tradičními tanci. Akordeon byl u vojáků Rudé armády nejoblíbenějším nástrojem. Tanečník vlevo, s ukořistěnou německou trojitou brašnou na munici do pušek na opasku, je poddůstojníkem. Na sobě má barevnou služební čepici se štítkem. Za ním vidíme velmi mladého vojáka, ještě chlapce, s opaskem Wehrmachtu.*

(Na protější straně dole) *Konečný cíl čtyřleté cesty, kterou vojáci urazili za cenu nesčetných obětí na životech – berlínský Reichstag. Vypálený interiér budovy německého parlamentu, obsazené večer 30. dubna roku 1945 – téhož dne, kdy Hitler spáchal v nedalekém bunkru sebevraždu – se stal symbolem pádu Berlína a celé třetí říše. Povšimněte si stěn a sloupů – po skončení bojů se Reichstag stal něčím, co bychom dnes mohli nazvat největší sbírkou grafitti na světě. Každý sovětský voják zde totiž chtěl zanechat památku na svou účast na konečném vítězství.*

Povšimněte si stojícího vojáka vlevo vpředu – na sobě má spojeneckou leteckou bundu z ovčí kůže.

Demobilizace

Tato fotografie byla pořízena jako příloha k osobnímu fasciklu mladého veterána Rudé armády poté, co se stal záložníkem – tedy těsně předtím, než po válce opět započal svůj civilní život. Oblečen je pravděpodobně do služebního poddůstojnického saka kitel. Sako je výrazně obnošené. Výložky označující hodnost si voják odpáral – kdo ví, jakou hodnost bude mít, jestli bude někdy povolán zpět do služby? Odstraněno bylo i barevné lemování okolo límce, se kterým by sako nešlo obléct přes silný civilní svetr. Obnošenou khaki bundu však stále zdobí Řád rudé hvězdy a v jeho očích můžeme stále vyčíst vypětí, kterým prošel. Prostá skutečnost, že jede domů, z něj činí velmi šťastného muže.

ŘÍZENÍ DOPRAVY, BERLÍN, 1945

(Na protější straně a vpravo) *Tento rotný má předpisovou ženskou uniformu – khaki gymnastjorku zapnutou zprava doleva, khaki sukni, boty, a tmavě modrý baret. V ruce drží červený a žlutý dopravní signalizační praporek. Na počátku války ženy fasovaly tmavě modré sukně, ale ve válečných zónách je brzy nahradily sukně v barvě khaki, a to ze stejného důvodu, z jakého důstojníci přestali používat modré jezdecké kalhoty. Ženy kvůli nedostatečným zásobám správných typů košil často nosily mužské košile, které se zapínaly obráceně. Na polních výložkách v barvě khaki vidíme široký příčný pruh označující rotného. Šarlatové lemování používalo dělostřelectvo a tankisté; jednotky řízení dopravy a motocyklistické jednotky často tvořily součást služeb tankových „armád" (v západní hantýrce armádních sborů).*

Na fotografiích můžeme odhalit dva důkazy, že žena do okupovaného Berlína přijela teprve nedávno, a to ze zhroucené finské „karelské" fronty. Prvním je medaile Za obranu sovětských polárních oblastí, která se udělovala od května roku 1941. Druhým je malá bílá brašnička na opasku – takovéto brašny se původně vyráběly na náboje do pušek Mosin a používaly se v kombinaci s bílým maskovacím oblečením.

(Dole a vpravo dole) *Ženské pokrývky hlavy. Barety byly pro vojačky všech hodností zavedeny v tmavě modré barvě (oficiálně ve stejném chrpovém odstínu, jaký se používal na kalhoty šarovary a čepice NKVD) v srpnu roku 1941. Z důvodu nedostatku je v dobách, kdy se fronta hroutila a Němci vpadli do západního Ruska, často nahrazovala khaki pilotka – ukázka na fotografii je z tmavě hnědé silné vlny.*

DOKUMENTY A DROBNOSTI

(Na protější straně nahoře) *Dokumenty a vyznamenání důstojníka. Protože jsou i 60 let po válce stále pohromadě, můžeme díky nim kariéru tohoto důstojníka dobře vysledovat. Povšimněte si hvězd, knoflíků a odznaku dělostřelectva z jeho dávno ztracených výložek. Profesní knížka potvrzuje, že ve 30. letech 20. století studoval vojenské inženýrství. V malé kuponové knížce pro držitele řádů vidíme, že měl jako držitel řádu každý měsíc nárok na extra příděl v hodnotě asi 15 rublů. Jeho vojenská knížka odhaluje, že ze svého měsíčního platu 500 – 725 rublů čerpal pouze asi 100 rublů a zbytek posílal domů své rodině. Raná řádová knížka obsahuje seznam privilegií, jimž se on – a jeho rodina, pokud by byl zabit – mohl jako držitel Řádu rudé hvězdy těšit: šlo například o snížení nájmu z bytu o 50 procent (další možné výhody naleznete v KSSUM, strana 105). V knize vybavení vidíme, že byl na frontu vyslán s pilotkou, ušankou, gymnastjorkou, vlněným svetrem, šinělem, jezdeckými kalhotami, dvěma soupravami spodního prádla, botami a nožem finského typu. Na seznamu není opasek, pouzdro na pistoli, ani rukavice – žádné plstěné návleky na boty, čutora, helma, batoh, vak na plynovou masku, pouzdro na mapy, ani kompas – a dokonce ani žádná zbraň... Vojáci i důstojníci museli někdy nezbytné vybavení sbírat po bojišti, nebo jej směňovat za cigarety.*

Medaile jsou za obranu Stalingradu (stříbrná, tenký červený proužek), za osvobození Königsbergu (černé pruhy na tyrkysovém pozadí – zde již velmi vybledlé) a za vítězství nad Německem (v tradičních romanovských barvách – oranžové a černé).

(Na protější straně dole) *Cesta vojáka dokumentovaná certifikáty Gramota. Zatímco medaile za válečná tažení vojáci získávali za účast na obraně a později na osvobození nebo okupaci konkrétních měst, ve většině případů dostávali za zásluhy pouze certifikáty, které potvrzovaly jejich službu. Zde můžeme sledovat cestu kapitána Rudé armády od bitev z léta roku 1944, které rozdrtily skupinu armád Wehrmachtu Střed, až do Berlína, podle dat jednotlivých denních rozkazů, vydávaných soudruhem Stalinem, maršálem Sovětského svazu:*

20. června 1944 – překročení řeky Bug do Polska.

16. ledna 1945 – osvobození polské Radomi a překročení řeky Vistula jižně od Varšavy. Oba certifikáty nesou stejné datum, i když obě akce se ve skutečnosti pravděpodobně uskutečnily ve dva různé dny.

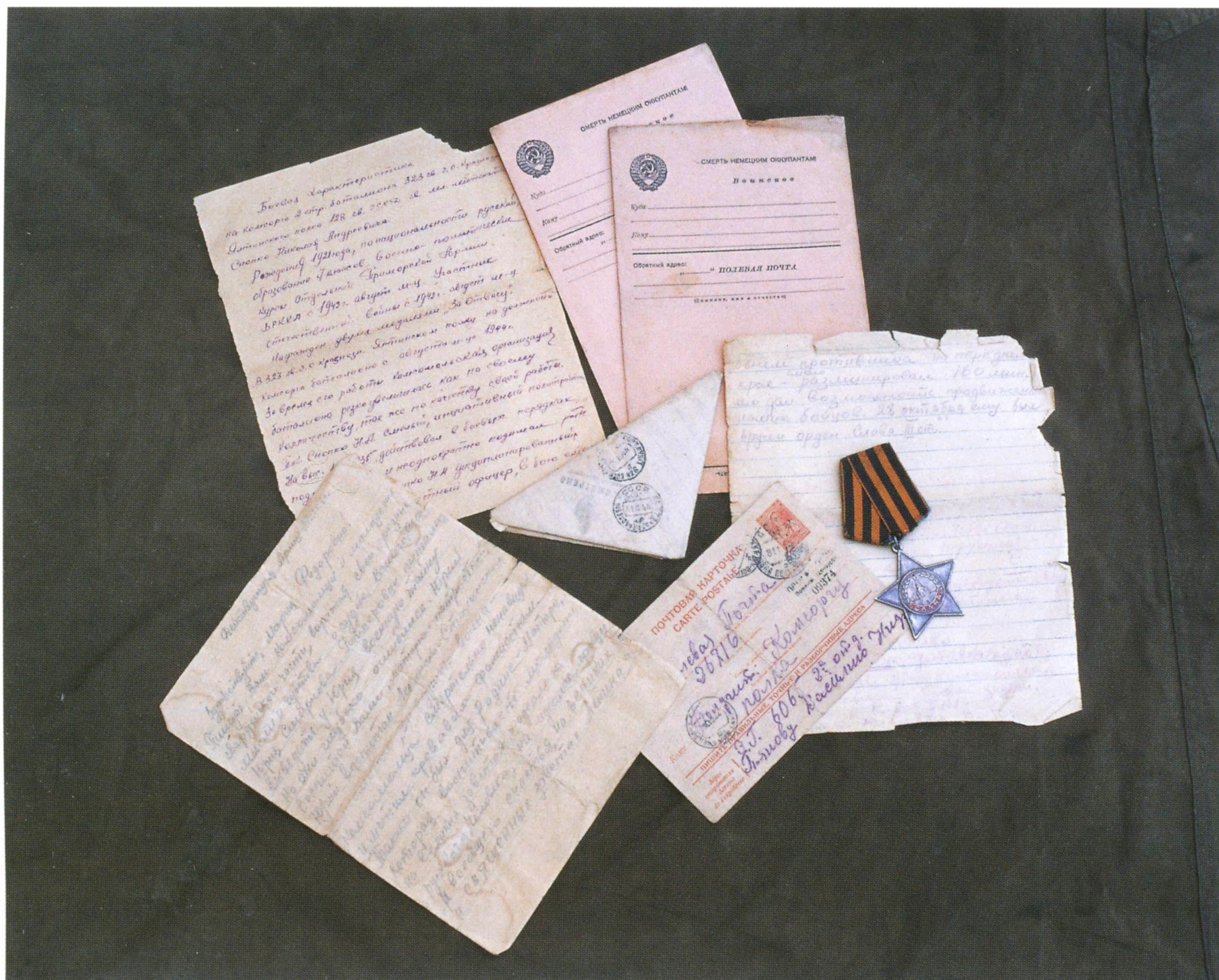
19. ledna 1945 – osvobození polské Lodže.

31. ledna 1945 – vstup do spolkové země Brandenburg.

Uprostřed barevný certifikát z 2. května 1945 – obsazení Berlína.

(Dole) *Členské kartičky Komsomolu, zhruba z roku 1941. Sovětský systém spoléhal na zájmové skupiny a masové organizace – občané se do jejich činnosti plně zapojili a byli tak snáze ovladatelní. „Volný“ čas vyplňovaly u batolat „Okťabrjata“, u starších dětí Mladí pionýři. Komsomol byl stranickou mládežnickou organizací a předstupněm k členství v Komunistické straně. Všichni se postupně začlenili do sportovních skupin, účastnili se výcviku Rudého kříže a protichemické obrany, amatérských dramatických a čtenářských kroužků, dobrovolných pracovních víkendů a aktivit odborových svazů. Většina pracovní síly Rudé armády pod 25 let pocházela z Komsomolu. Propaganda je vychvalovala jako příklady hrdinství a sebeobětování. V neruských republikách byly členské knížky Komsomolu vydávány dvoujazyčně – na obrázku vidíme rusko-ukrajinskou a rusko-arménskou. Všechny organizace a pracoviště se chlubily svými kolektivními vyznamenáními. Komsomol získal za vynikající činnost ve válce i v míru jak vojenský, tak i civilní („pracovní“) Řád rudého praporu. Dekorace je ukázkou skutečného Řádu rudého praporu za práci, zavedeného v roce 1938.*

(Nahoře) *Ukázky dopisů z války. Stejně jako ve všech ostatních armádách omezovala v době války silná cenzura, co směli vojáci v dopisech domů napsat. Měli zakázáno zmiňovat jakékoli detaily o své jednotce, jejím typu a zbraních; o její poloze nebo dokonce geografických názvech – například jménech překročených řek a procházených měst; o cestách a dopravních prostředcích; o vojenských operacích; o hodnosti nebo funkci kteréhokoliv ze svých druhů. Vojáci se tak museli omezit na nejzákladnější sdělení, že jsou živí a zdraví –takovéto ujištění však beztak bylo tím nejdůležitějším, co většina rodin potřebovala slyšet. V jednom z těchto dopisů se voják zmiňuje, že obdržel Řád slávy 3. třídy (na obrázku).*

(Na protější straně nahoře) *Stalinovy vybrané projevy v německém překladu pro válečné zajatce, 1943. Tato vzácná knížka do kapsy byla vytištěna v němčině jako součást ideologické kampaně zaměřené na zajaté německé vojáky. Je zajímavé, jak odráží dlouhodobý přístup sovětské vlády, která byla ochotná vyhradit za války tolik nedostatečné zdroje na takovýto projekt. Ukazuje, že desetileté zajetí stovek tisíc Němců jako pracovních otroků bylo předvídáno a že sovětští vůdci měli za to, že se dlouhodobé vštěpování politických názorů vyplatí.*

Tyto texty, původně určené pro sovětskou spotřebu, také odhalují zajímavý vývoj ve Stalinově rétorice. Před válkou odrážela kolektivistické dogma strany, byla určena „soudruhům, vůdcům strany, vojákům, námořníkům, dělníkům, dělnickým předákům“ a tak dále. Již od svého prvního válečného projevu však Stalin začal používat osobní oslovení „Bratři a sestry“ – pro starší Rusy se jednalo o známou frázi, kterou používali ortodoxní kněží při zahájení náboženské liturgie.

(Na protější straně dole) *Znaky z typů písma polního tiskařského lisu a letáky německé propagandy. Tištěnou propagandu, reproduktory v předních liniích a rádiové vysílání používaly obě strany, aby oslabily morálku a snížily vůli protivníka k odporu. Němečtí tiskaři používali při tisku těchto propagandistických materiálů a prohlášení k obyvatelstvu okupovaných území azbuku a jejich sovětské protějšky zase znaky latinské abecedy. Tyto ukázky byly nalezeny poblíž městského velitelství Rudé armády nedaleko tábora německých válečných zajatců. Většina olověných znaků byla roztavena, pravděpodobně po výbuchu způsobeném dělostřeleckou palbou.*

Letáky německé propagandy citovaly (ne vždy pravdivě), jak měli být podle předpisů německé armády vzdávající se sovětští vojáci přivítáni, kdyby se rozhodli přidat se k Wehrmachtu. Koncem roku 1942 se rasistické opovržení slovanskými „podlidmi“ nacistického režimu do jisté míry zmínilo realistickým uznáním, že na své straně potřebují každého muže, který unese pušku. Tyto letáky svým čtenářům předkládají – poprvé – vizi sjednocené Evropy pod novým světovým řádem bez komunistů a Židů. Vyobrazují generála A. A. Vlasova, velitele opuštěné 2. úderné armády zajaté na Leningradské frontě v červenci roku 1942, kterého platila německá armádní rozvědka, aby z vězňů a ochotných etnických menšin sestavil Ruskou osvobozeneckou armádu (ROA). Na letácích vidíme smějící se, dobře živené dobrovolníky ve zbrusu nových uniformách, kteří hrají zvesela na kytary a balalajky. Dočteme se zde, jak „svobodné“ ruské jednotky pomáhají v zemědělství, průmyslu a ve stavebnictví.

Letáky samy sebe označují za bezpečný průvodní list pro kohokoliv, kdo by se německým silám chtěl vzdát, aby změnil stranu. Své čtenáře také nabádají, aby prováděli sabotáže proti „bolševické“ Rudé armádě.

J. STALIN

ÜBER DEN GROSSEN VATERLÄNDISCHEN KRIEG DER SOWJETUNION

2. Ausgabe

VERLAG FÜR FREMDSPRACHIGE LITERATUR MOSKAU 1943

Русский народ—равноправный член семьи свободных народов Новой Европы!

Бойцы, Командиры и Политработники!

Дружным смехом ответят они на вопрос:

—не хотите ли вы снова вернуться в сталинский рай?

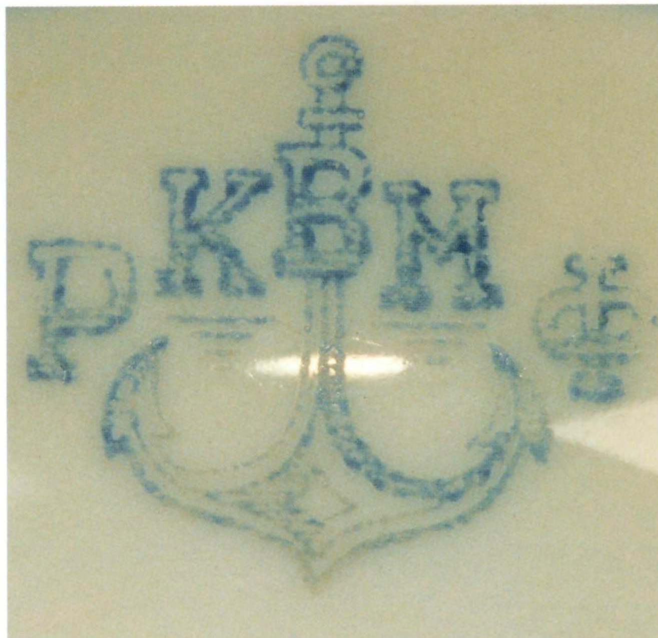
ПРОПУСК — Passierschein

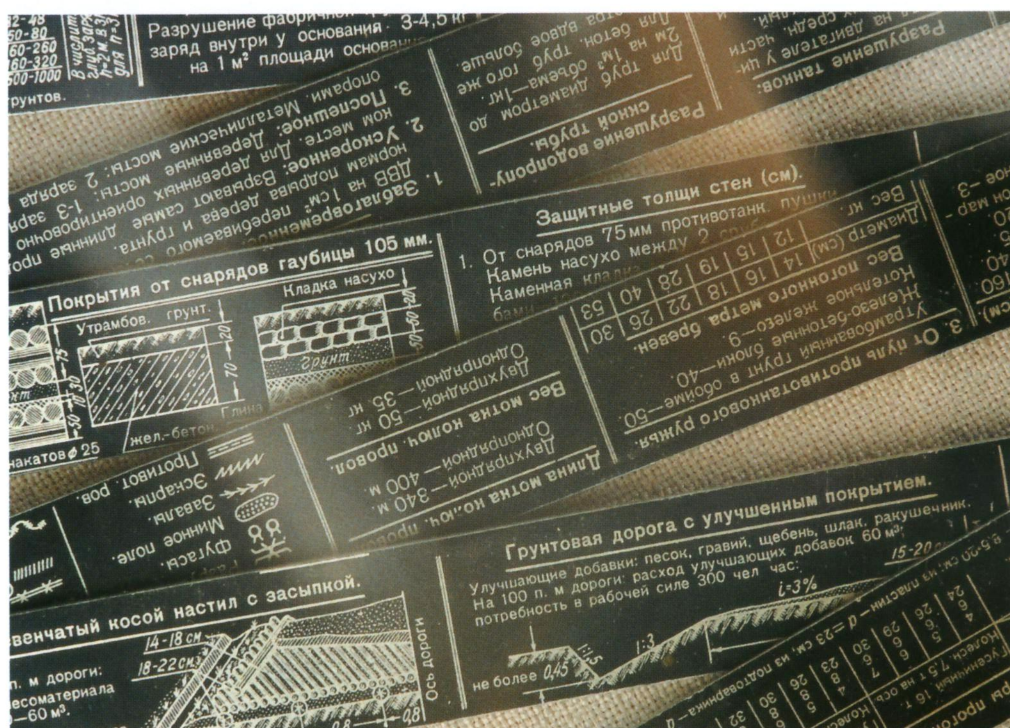
Приказ N 13

Верховного командования Германской Армии

(Na protější straně nahoře) *Okupační bankovky Rudé armády pro území Československa a Maďarska, 1944. V nepřítomnosti fungující civilní administrativy se musela postupující Rudá armáda postarat nejen o své vlastní vojáky a narůstající počet zajatců, ale do jisté míry také o místní obyvatelstvo. V Maďarsku a Československu začala tisknout vlastní místní bankovky bez jakéhokoliv vztahu k národním bankám. Tyto bankovky, které byly staženy až počátkem roku 1946, samozřejmě nebyly kryty žádnou rezervou – lidé je však museli přijímat, jinak by se vystavovali nebezpečí vojenského soudu. Následkem toho byly tyto země, jejichž infrastruktura a ekonomika byly válkou téměř naprosto zničené, zasaženy poválečnou hyperinflací. Na konci roku 1946 byla v Maďarsku v oběhu bankovka pengö s nominální hodnotou sto kvintilionů (jednička následovaná 20 nulami) – za ni se dalo koupit jedno vejce nebo krabička zápalek. Levně tištěné bankovky nepoužívaly stálé řezy písma, neměly jednotný vzhled, podpis, někdy ani sériové číslo.*

(Vpravo) *Vysoce kvalitní ručně malovaný porcelánový talíř z jídelního servisu z 30. let 20. století, podle značky vyrobeného pro Dělnickou a rolnickou Rudou flotilu (námořnictvo Rudé armády). Talíř se stále používal ještě deset let poté.*

(Vlevo) *Kovový skládací metr důstojníka ženijního oddílu vyrobený v roce 1941. Kromě své základní funkce na něm také nalezneme celou řadu užitečných informací – např. tabulky, úhly a normy pro stavební i demoliční úkoly.*

(Vpravo) *Páska na rukáv zdravotníka Červeného kříže. Tato má kříž našitý, u levnějších pásek byl jednoduše namalovaný. V předních liniích se takovéto náramenní pásky běžně nepoužívaly. Na východních bojištích ani jedna ze stran ženevský kříž příliš nerespektovala a na zdravotnický personál se zde běžně střílelo.*

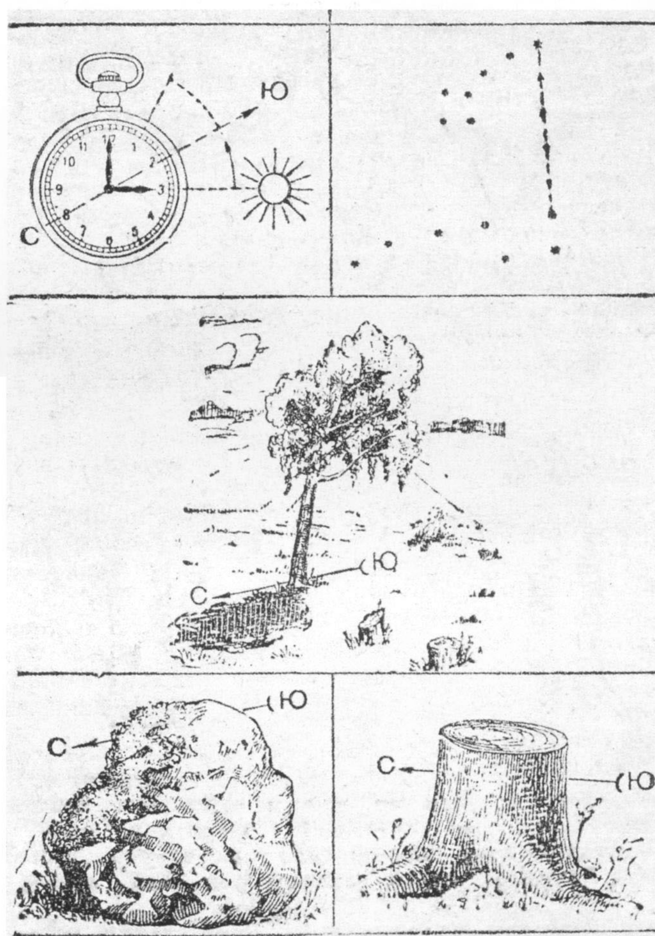

(Na protější straně dole) *Vojáci předměty často sbírali a přizpůsobovali si je. Podle rytiny toto pouzdro na cigarety „sebral“ v Königsbergu ve východním Prusku v roce 1945 sovětský pilot.*

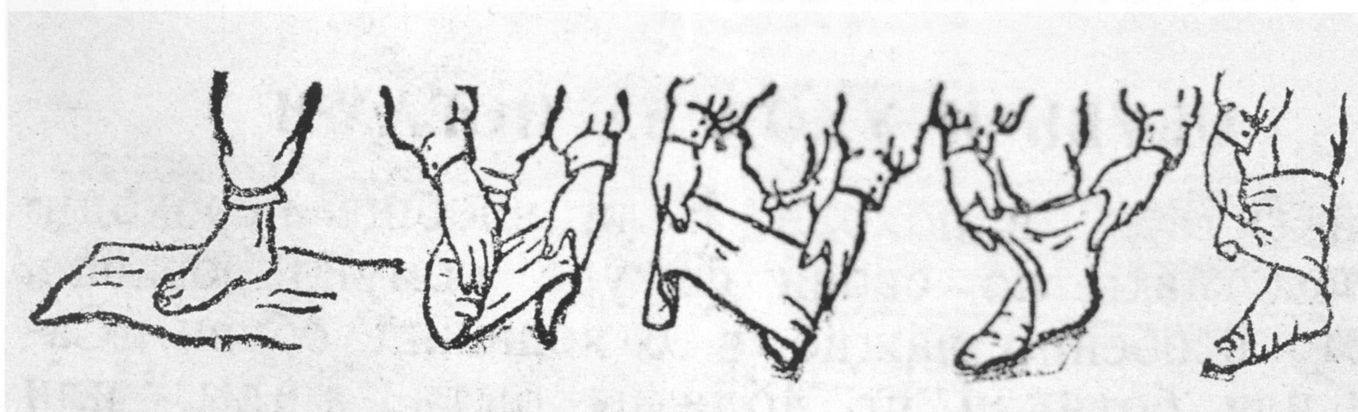
(Vlevo) *Kalendář bojovníka na rok 1944. Na prosincové stránce vidíme návod, jak se vypořádat s německým tankem Tiger (viz také strana 104). Součástí tohoto kapesního kalendáře byly jak propagandistické poznámky, tak i praktické rady. Mezi pamětní dny v prosinci roku 1944 patřilo výročí jmenování Stalina (5. prosince) s citátem z odstavce 133 ústavy: „Je povinností každého sovětského občana bránit svou mateřskou zem."*

Dalším důležitým prosincovým výročím byly Stalinovy narozeniny 21. prosince (což je, jak si vojáci připomínali, nejtemnější den v roce). Kalendář také obsahoval podnětné poznámky o životě Stalina, výtažky z projevů od takových hrdinů, jako byli Alexander Něvský, Suvorov a Kutuzov, ve kterých nabádali k odporu vůči okupantům, a citace vojenských nařízení.

(Vpravo) *Kalendář poskytoval praktické rady, například jak nosit a chránit zbraň, jak budovat zákopy a provádět maskování; techniky používání kompasu a mapy; první pomoc, čištění vody a bezpečnostní předpisy, kterými by se vojáci měli řídit při psaní dopisů domů. Na této stránce vidíme, jak poznat sever a jih bez použití kompasu.*

(Dole) *Tento obrázek z příručky Společník partyzána připomíná čtenáři možná tu nejzákladnější ze všech ruských vojenských dovedností: správné navinutí onucí, které se do bot stále používaly místo ponožek. Jednalo se o ruský lidový zvyk, který lidé používali po staletí – Rudá armáda však přesto trvala na tom, aby se žádný branec nemohl vymlouvat, že to nedělá pořádně. Sovětští vojáci nosili onuce a vysoké boty ještě v roce 1991.*

Často bývá obtížné odlišit sovětské válečné oblečení, vybavení a osobní předměty od poválečných. Většina předmětů z druhé světové války se pouze s malými obměnami vyráběla až do roku 1955. Látkové předměty většinou neměly čitelné razítko s datem a pokud ano, zřídkakdy přežilo opakované praní.

(Nahoře) *Upomínky na Rudou armádu přímo z bojiště, spolu s několika německými a maďarskými nálezy. Obléhání a následná bitva o Budapešť v zimě 1944/45 trvaly přes dva měsíce a zanechala město nevratně poškozené. Všechny velké mosty přes Dunaj byly zničeny a v některých budovách můžeme dodnes nalézt díry po kulkách z druhé světové války (a také z povstání roku 1956). Ještě v 80. letech 20. století bylo na dveřích některých budapešťských domů stále možné nalézt válečné nápisy křídou od ženistů Rudé armády – například MIN NĚT („bez min“).*

(Vpravo) *Knoflík Rudé armády vyrobený v Praze v roce 1945 a našitý na sako veterináře. Veškeré zdroje osvobozených nebo obsazených území začaly být okamžitě využívány ve prospěch sovětského státu.*

(Vpravo dole) *Štítek z důstojnické čepice Rudé armády vyrobené v Erfurtu ve východním Německu v roce 1952. Zařízení mnoha německých továren bylo jako součást reparací přepraveno do SSSR. Stroje, které zůstaly, sloužily k zásobování Rudé armády.*

(Dole) *Knoflíky Rudé armády a Královské maďarské armády, které byly poté, co po bitvě o Budapešť ležely 60 let metr od sebe, nalezeny poblíž města.*

Hrob neznámého sovětského vojáka.
Před zahlazením jeho kamene v roce 1989 bylo zaznamenáno alespoň jeho jméno.

STALINOVA VÁLKA

László Békési
Fotografie György Török

Pád komunismu v roce 1991 otevřel pro studenty ze Západu nové komunikační kanály a pro sběratele nové možnosti takového rozsahu, o jakém se v předchozích desetiletích nikomu ani nesnilo. Původní militaria se zpoza železné opony začala dostávat na Západ. Až do vydání průkopnické řady knih od Lászla Békésiho a Györgye Töröka zde však stále trpěli nedostatkem detailních fotografických podkladů. Toto je třetí svazek od uznávaného maďarského týmu sběratele a fotografa, který rozpoznává a popisuje historické sovětské vojenské předměty ze soukromých sbírek. Kniha představuje pestrou paletu uniforem, odznaků, vyznamenání, zbraní, vybavení, dokumentů a drobných předmětů ze sovětské „Velké vlastenecké války". Více než 230 detailních barevných studií doprovází přes 60 fascinujících černobílých fotografií, které přežily, doposud nepublikované, v soukromých rukou. Tato kniha vysvětluje sovětskou vojenskou symboliku od raných dnů sovětského státu, ale klíčové období jejího zájmu je mezi lety 1943 a 1945, kdy Stalin vědomě oživil mnohé tradice z carské historie, aby proti nacistickým vetřelcům rozdmýchal plamen ruského vlastenectví.

László Békési je maďarským ekonomem a sociologem. V současné době přednáší geopolitiku na univerzitě Corvinus v Budapešti (dříve Univerzita ekonomie a veřejné správy). Jako téma své disertační práce si zvolil cykly ve vojenské symbolice zemí bývalého východního bloku. Již mnoho let sbírá sovětské vojenské předměty a související dokumenty a fotografie. Je autorem dvou předchozích titulů pro nakladatelství Crowood Press: *Sovětské uniformy a militaria 1917 — 1991 v barevných fotografiích* (2000) a *Uniformy a militaria KGB a Sovětské bezpečnosti 1917 — 1991 v barevných fotografiích* (2002). V době, kdy psal tuto knihu, zároveň pracoval na válečném filmu (*Joy Division*, režie Reg Traviss) založeném na jeho výzkumech. Na adrese The Catch 22 Survival Shop & Cold War Research Centre, Teréz krt. 22, Budapešť, 1067 Maďarsko a emailové adrese bekesi@uni-corvinus.hu vítá neustálý příliv otázek, oprav a kontaktů od kolegů sběratelů, výzkumníků a muzeí z celého světa.

György Török, původně učitel chemie, již přes deset let opravuje a používá staré fotoaparáty. V poslední době se začal zajímat o velkoformátové kamery. Nedávno si otevřel fotografickou školu, kde vyučuje teorii i praxi tradiční i moderní umělecké a komerční fotografie. Zároveň píše mnoho článků do časopisů zabývajících se fotografickým uměním, telekomunikacemi a dalšími obory.

ISBN 978-80-87124-08-6

